

Religionsbøkene i videregående skole – fra innholdsformidling til undring?

Tor Egil Høgsås

Veileder

Pål Steinar Repstad

Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved Universitetet i Agder og er godkjent som del av denne utdanningen. Denne godkjenningen innebærer ikke at universitetet inntår for de metoder som er anvendt og de konklusjoner som er trukket.

Universitetet i Agder, [2015]

Fakultet for [Humaniora og pedagogikk]

Institutt for [Religion, filosofi og historie]

Forord

Jeg vil først benytte anledningen til å takke Pål Repstad for veiledning gjennom dette studieåret. Han har kommet med verdifulle innspill i forhold til metode og innhold i oppgaven, og hjulpet med å holde fremdriften i prosjektet oppe. Samtidig vil jeg takke ham for å sette meg på sporet av denne oppgavens tema; en analyse av den estetiske- og læredimensjonens plass lærebøkene i Religion og etikk over tid.

Jeg vil også takke min familie, og ikke mins min kone Marianne, for tidvis å akseptere en unntakstilstand i hjemmet mens jeg har skrevet på denne oppgaven. Dette er et skrivearbeid som har skjedd ved siden av jobb som lærer, noe som medfører at andre ting måtte prioriteres bort underveis.

Tor Egil Høgsås

Mandal 07. Mai 2015

Innholdsfortegnelse

1.0	OPPGAVENS MÅLSETNING, HYPOTESE OG FREMGANGSMÅTER	3
1.1	MÅLSETNING OG HYPOTESE	3
1.2	DISPONERING AV OPPGAVEN	6
2.0	OPPGAVENS RELEVANS	8
2.1	DISIPLIN	8
2.2	PERSONLIG BAKGRUNN OG MOTIVASJON	8
2.3	OPPGAVENS BETYDNING OG KONTEKST	9
3.0	ANNEN FORSKNING OG RELEVANT TEORI	9
3.1	RELASJON TIL ANNEN FORSKNING	9
3.2	RESEP PROSJEKTET SOM UTGANGSPUNKT FOR FORMULERING AV HYPOTESE	13
3.3	BRUKEN AV SMART SINE RELIGIONSDIMENSJONER	17
3.4	BILLEDBRUK OG BILLEDANALYSE	18
3.5	LÆREPLANENS FØRINGER FOR BRUKEN AV ESTETISKE UTTRYKKSFORMER	19
4.0	METODE OG MATERIALE	20
4.1	UNDERSØKELSENS MATERIALE	20
4.1.1	<i>Utvalg av bøker i studiet</i>	20
4.1.2	<i>Utvalg av religioner i studien</i>	25
4.2	FORHOLDET MELLOM LÆREBØKER OG LÆREPLANEN I FAGET	26
4.3	VEKTLEGGINGEN AV DIMENSJONENE I LÆREBØKENE	27
4.4	ETISKE ASPEKTER VED GJENNOMFØRINGEN AV PROSJEKTET	30
5.0	ANALYSEDEL	31
5.1	FAGETS LÆREPLANMÅL I HISTORISK PERSPEKTIV	31
5.1.1	<i>Læreplanen fra 1935</i>	32
5.1.2	<i>Læreplanen fra 1974</i>	33
5.1.3	<i>Læreplan fra 1994</i>	35
5.1.4	<i>Kunnskapsløftet 2006/07</i>	37
5.1.5	<i>Noen sammenligninger mellom læreplanene</i>	40
5.1.6	<i>Sentrale endringer i læreplanene</i>	42
5.2	PRESENTASJONEN AV RELIGIONENE OG RELIGIONSDIMENSJONENE	44
5.2.1	<i>Det totale antall sider med hver av religionen</i>	44
5.2.2	<i>Religionsdimensjonene i lærebøkens tekster</i>	47
5.3	LÆREDIMENSJONEN Plass I LÆREBØKENES TEKSTER	47
5.4	DEN ESTETISKE- OG OPPLEVELSESDIMENSJONEN Plass I LÆREBØKENES TEKSTER	56
5.5	RELIGIONSDIMENSJONENE OG BILLEDBRUKEN I LÆREBØKENE	60
5.5.1	<i>Bildenes illustrative funksjon</i>	62
5.5.2	<i>Bildene som multimodal tekst</i>	67
5.5.3	<i>Bruken av bilder som tekst</i>	70
5.5.4	<i>Ekstraressurser til bøkene</i>	77
5.5.5	<i>Billedbruken i forhold til den estetiske- og opplevelsesdimensjonen</i>	81
5.6	BRUKEN AV RELIGIØSE TEKSTER	82
6.0	KONKLUSJON	84
	LITTERATUR	89

1.0 OPPGAVENS MÅLSETNING, HYPOTESE OG FREMGANGSMÅTER

I det følgende vil jeg presentere hva som er hensikten med oppgaven. Jeg skal videre presentere prosjektets hypotese og operasjonaliseringen av denne, og i tillegg presentere hvordan master oppgaven er bygd opp.

1.1 Målsetning og hypotese

I oppgaven ønsker jeg å se på endringer i lærebøker i videregående skole over tid. Målet er å se om det har skjedd endringer i presentasjonen av et utvalg religioner i lærebøkene. Jeg ønsker spesielt å se om den estetiske siden ved religionene har fått større plass og samtidig vurdere om den delen som omhandler læren har fått mindre plass. Bakgrunnen for denne hypotesen er RESEP¹ prosjektet ved UiA ledet av Pål Repstad. Prosjektets anliggende har blant annet vært å studere de endringer i uttrykksformer som har skjedd i religiøse miljøer, og da spesielt i kristne sammenhenger. En av prosjektets delhypoteser formuleres slik:

”... at estetisering går sammen med og muligens også medfører en avdogmatisering, eller i det minste en depresisering av de læremessige elementene i den religiøse tradisjonen” (P. Repstad, 2013a, s. 19).

Et trekk man synes å finne i nyere studier av religiøsitet er med andre ord at det dogmatiske eller læremessige innholdet i religionen blir nedprioritert til fordel for estetiske uttrykk som for eksempel musikk og drama. Det visuelle i form av bilder er også estetiske uttrykk, det kan også en pilegrimsreise og et kulturarrangementer i regi av en kirke være.

En arbeidshypotese i RESEP prosjektet er at det religiøse livet i vår tid estetiseres. Noe som betyr at sanseorienterte uttrykk blir viktigere. Estetisering handler om en dreining mot det som appellerer til sanser og følelser og at man legger mer vekt på opplevelser (P. Repstad, 2013a, s. 14-15). Repstad peker samtidig på at årsaken til denne estetiseringen trolig handler om økt konkurranse om oppmerksomhet. Estetiseringen i forbindelse med nye tilbud som appellerer til følelsene, som konserter, kor og dans, kan øke oppslutningen (P. Repstad, 2013a, s. 26-27). Selv om det kan være fristende å spørre seg om økt billedbruk og

¹ Prosjektets fulle navn er ”Religion som estetiserende praksis” forkortet til RESEP.

vektlegging av estetikk kan ha en markedsmessig side for lærebokforfattere, er dette ikke noe denne oppgaven kan si noe om. Estetisering som springer ut av et ønske om oppmerksomhet og oppslutning blir vanskelig å måle ved å lese lærebøker. Jeg kan i beste fall si noe om hvor vidt lærebøkene følge generelle samfunnstrender med økt estetisering, samt om dette kan være læreplanstyrt. Repstad nevner også en økt individualisering som en mulig årsak til estetiseringen vi ser i kirken (P. Repstad, 2013a, s. 39).

Et annet interessant moment nevnt av Repstad er at estetisering medfører en mindre autorativ form for religionsutøvelse. Det er ikke utenkelig at måten man presenterer stoffet i lærebøkene er blitt mindre autorativ, noe som jeg vil prøve å si noe om (P. Repstad, 2013a, s. 26-27).

Jeg ønsker å utlede min arbeidshypotese et en hypotese fra boka *"Hellige Hus"*. Denne hypotesen mener jeg får godt frem endringene i forholdet mellom det læremessige og det estetiske i dagens religionsutøvelse. Repstad uttrykker dette slik:

"Endringen består i at religiøse uttrykk som appellerer til sansene og følelsene, blir en relativt mer sentral del av religiøst liv, mens det dogmatiske, læremessige, teologiske og tankemessige betyr mindre enn tidligere på det religiøse feltet" (P. Repstad, 2013b, s. 9).

Ut fra denne beskrivelsen vil jeg utlede to hypoteser (markert H1 og H2) og ett forskningsspørsmål (markert F) som er gjenstand for undersøkelse:

Nyere lærebøker i faget Religion og etikk har fått en økt vektlegging av det estetiske i form av bilder og tekst enn i eldre lærebøker i faget (H1).

Religiøse opplevelser kan også appellere til sansene og følelsene våre. Jeg vil derfor spørre hvilken plass utøvelsen av religionen har i lærebøkene (F).

Vektleggingen av det læremessige innholdet i faget har endret seg over tid og har i nyere lærebøker mindre plass enn i eldre lærebøker i faget (H2).

Hvis dette er tilfelle anser jeg det som en økt estetisering av religionsundervisningen i den videregående skolen.

Hypotesene over danner grunnlag for undersøkelsene i denne oppgaven. Jeg vil med kvantitative og kvalitative metoder undersøke estetikken og lærens plass i lærebøkene for å se om endringene beskrevet ovenfor har funnet sted.

Det er også viktig å være seg bevisst at det kan være en økt estetisering uten at dette har gått på bekostning av presentasjonen av det læremessige innholdet av religionene. Det kan med andre ord bety at ikke begge hypotesene blir bekreftet gjennom studien.

Om endringer har skjedd kan dette også være læreplanstyrt, og jeg ønsker derfor å se på læreplanene fra 1935, 1974, 1994 og 2006/07, for å se om disse læreplanene er med på endre fagets innhold. Oppgaver vil ta for seg lærebøker fra fire tidsrom; det vil si fra tiden før 1974 mens læreplanen fra 1935 var gjeldende, tidsrommet mellom 1974 og 1994, tiden etter reform 94 frem til Kunnskapsløftet og til slutt tiden etter Kunnskapsløftet som er siste læreplanreform fra 2006/07. Målsetningen har vært å finne alle bøkene fra et forlag for å utføre denne studien, men jeg har sett det som nødvendig å anvende bøker fra mer enn et forlag. Jeg vil i punkt 4.1.1 redegjøre for hvilke bøker som skal brukes.

Vi kan ikke utelukke at eventuelle endringer i stofftilfanget i lærebøkene kan være styrt av samfunnsmessige endringer over tid. Det vil derfor være interessant og se om eventuelle endringer i lærebøker følger andre endringer i religiøst liv som kan observeres i samfunnet. Vi kan jo heller ikke utelukke at eventuelle endringer i fagets læreplaner er påvirket av generelle trender i samfunnet. Hvis estetiske uttrykk har fått en større plass i religionsutøvelsen i samfunnet, så er det ikke utenkelig at dette også har fått betydning for utformingen av fagets læreplaner.

Det jeg spesielt vil undersøke for å verifisere eller avkrefte hypotesen kan presiseres i syv punkter. Dette blir å betrakte som en operasjonalisering av hypotesen.

Et generelt punkt:

1. Endringene er spesielt interessante hvis de ikke er påkrevd i læreplanen.

Estetikken har fått en økt betydning:

2. Hvis bruken av illustrasjoner/bilder har økt i omfang.
3. Hvis illustrasjonene/bildene i større grad fungerer som en selvstendig tekst som krever tolkning.
4. Hvis religiøs praksis (religionsutøvelse) beskrives i økende omfang gjennom tekst og bilder.

Læren har fått mindre betydning:

5. Hvis den innholdsmessige presentasjonen av religionene ikke er like omfattende som tidligere.
6. Hvis sentrale lærepunkter som gudstro, frelse, fortapelse og menneskesyn ikke er like mye vektlagt som tidligere.

Det siste punktet (punkt 6) kan oppfattes som en estetisering, men også som et endret fokus i forhold til læredimensjonen².

7. Hvis hellige tekster blir utskilt som selvstendige enheter som krever tolkning og de ikke bare underbygger lærebokas tekst.

Disse syv punktene vil bli lagt særlig vekt på når metoder skal anvendes og de vil være styrende for prioriteringer når lærebøkene skal analyseres.

1.2 Disponering av oppgaven

Opgaven vil i kapittel 3 presentere annen forskning som kan være aktuell i forhold til analyse av læreplaner og lærebøker i religionsfaget. Ikke all denne forskningen er gjort med henblikk på faget i den videregående skolen, men den kan likevel være av interesse. En del av forskningen som presenteres i dette kapitlet vil også danne grunnlaget for metodekapitlet.

I kapittel 4 viser jeg først grunnlaget for utvelgelsen av lærebøker i dette studiet, samt hvilke lærebøker som skal anvendes. Det blir også gitt en begrunnelse for valg av religioner som er med i analysen. Jeg vil videre gi en kort presentasjon av fagets læreplaner og si litt om undersøkelsen av disse. Deretter vil jeg i resten av dette kapitlet presentere mer aktuell teori, og vise hvordan denne sammen med teori presentert i kapittel 3, skal anvendes som analyseredskap i oppgaven. Dette blir en operasjonalisering av sentral teori som danner grunnlag for analysen.

Kapittel 5 er oppgavens analysedel. Jeg deler analysen opp i ulike temaer, og hvert tema analyseres før jeg går videre til det neste. Jeg vil anvende både kvantitative og

² Det kan oppfattes som om læredimensjonen vektlegges mindre hvis elevene i større grad skal tolke sentrale tekster selv fremfor å få læren presentert. Elevene kan da i større grad bli premissleverandør for hvordan sentrale lærespørsmål skal oppfattes.

kvalitative metoder under hvert tema. Dette gjøres ved at både tallmateriale og tekstanalyse presenteres sammen for å belyse det aktuelle tema.

Jeg vil i kapitlet 5 først gi en oversikt over læreplanmål som omhandler estetikk³ og presentasjonen av tros læren⁴ i hver religion. Dette for å se om det er noen endringer i vektleggingen av disse to sidene ved religionen i læreplanene. Jeg vil også foreta noen sammenligninger mellom fagplanene for å se på eventuelle endringer.

Resten av kapittel 5 vil være en analyse av innholdet i lærebøkene, da vil jeg vektlegge innholdet i tekstene samt bildene sin funksjon. Jeg vil først foreta en studie av tekstene som presenterer de utvalgte religionene. Jeg vil blant annet gi en oversikt over antall sider som omhandler estetikk og tros lære i religionene. Jeg ønsker gjennom statistikken å vise eventuelle endringer i antall sider som berører estetikk og tros lære i religionene. Jeg vil samtidig se på hvordan tros læren og estetikken presenteres i de utvalgte religionenes tekster, dette for å se om det har skjedd noen endringer fra de eldste til de nyeste lærebøkene. Deretter vil jeg presentere bildenes funksjon i lærebøkene, dette for å se om bildene har fått en endret funksjon over tid. Dette vil blant annet ha betydning for vektleggingen av estetikk i lærebøkene. Til slutt vil jeg i kapittel 6 oppsummere og drøfte kort de funnene som er gjort i oppgaven.

Opgaven har et vedlegg med ulike tabeller og oversikter som danner grunnlag for deler av analysen i oppgaven. Jeg henviser til disse vedleggene når de er bakgrunnsmateriale for det som skrives. Jeg har valgt å legge disse tabellene og oversiktene med som vedlegg for å gjøre analysene i oppgaven mer etterprøvbare. Jeg mener også det gjør oppgaven mer leselig når jeg ikke setter disse tabellene og oversiktene inn i selve oppgaveteksten. Jeg anser ikke vedleggene som like viktige å presenter i selve oppgaven som de tabellene og oversiktene som har fått plass i oppgaveteksten.

³ Senere i oppgaven kalt den estetiske-og opplevelsesdimensjonen.

⁴ Senere i oppgaven kalt læredimensjonen, men før dette begrepet introduseres sier jeg læren eller tros læren.

2.0 OPPGAVENS RELEVANS

2.1 Disiplin

Oppgaven plasserer seg innenfor religionsfaget, og da mer spesifikt innenfor religionssosiologien men også religionspedagogikkens fagområde. Oppgavens hypoteser hentes fra religionssosiologiske studier. Et hovedmoment i oppgaven vil hele tiden være å koble RESEP prosjektets forskning opp mot arbeidet og de funn som gjøres i denne masteroppgaven. Endringer som observeres i presentasjonen av religionene vil analyseres i lys av utvalgte funn i RESEP prosjektet.

Det vil også være et religionspedagogisk element i oppgaven. Jeg vil se om de eventuelle endringene har sin rot i endrede læreplaner, samtidig som jeg prøver å finne ut om endringene kan relateres til hvordan man forholder seg til religion i dagens samfunn. Oppgaven vil også ha betydning i forhold til religionspedagogikken ettersom det er innholdet i lærebøker som skal analyseres i oppgaven.

2.2 Personlig bakgrunn og motivasjon

Jeg har selv drevet med undervisning i religionsfaget i en årrekke, og de siste fem årene i den videregående skolen. Jeg har gjennom undervisningen blitt kjent med flere læreverk, og tok selv praktisk pedagogisk utdanning da kunnskapsløftet trådte i kraft år 2006/2007. Jeg bruker i dag selv boka *"Tro og tanke"* fra Aschehoug forlag når jeg underviser i faget, og kjenner derfor denne boka. Den utgaven vi anvender på skolen er førsteutgaven fra 2008, og jeg vil i denne masteroppgaven anvende den nye utgaven fra 2014 i utvalget av lærebøkene som skal analyseres. Fra læreboka *"Tro og tanke"* (2008 utgaven) kjenner jeg Smart sine syv religionsdimensjoner. Og jeg synes disse kan være nyttige redskap som kan brukes i den metodiske delen.

Jeg har en interesse for å finne ut hvordan fremstillingen av religionene har endret seg over tid i faget. Det vil alltid være et behov for formidling av kunnskap i faget, og det er trolig slik at den generelle kunnskapen om religion er avtagende, selv hos personer som er aktive i kristne miljøer. RESEP prosjektet peker i sine konklusjoner på noen grunner til avtagende kristendoms kunnskap. Blant annet er den konfesjonelle tilhørigheten blir mindre viktig, og mange av de anvendte lovsangtekstene er knappe og repeterende i sin form. Økt

individualisering medfører også at de trossetninger man forholder seg til blir korte og ikke særlig innholdsrike (P. Repstad & Trysnes, 2013, s. 302-303).

Det vil derfor være en utfordringer forbundet med at den kunnskapsmessige delen får mindre plass til fordel for den estetiske og opplevelsesmessige siden av religionene. Det kan forsterke en subjektiv tilnærming til religionen. Dette kan i så fall oppleves som positivt for noen, mens det for andre vil oppleves som ev svekkelse av faget.

2.3 Oppgavens betydning og kontekst

Religion og etikk er et fag som hele tiden trenger å bekrefte sin berettigede plass i skolen. Det er et fag som spenner vidt, og som har som målsetning å ivareta og gi kunnskap om vår felles religiøse og humanistiske arv. Faget har også som mål å gi kunnskap om religioner med opphav i andre verdensdeler en Europa. Fagets plass i skolen har vært debattert, og det vil derfor være viktig å si noe om hvordan kunnskap formidles gjennom dette faget.

Det vil samtidig være av interesse om presentasjonen av religioner gjenspeiler dagens religiøse praksis. Det er lett å tenke at lærebøker i religionsfaget gir en nøytral fremstilling av religionene som er upåvirket av vår egen praksis og væremåte. Oppgaven har til hensikt å vise om det finnes endringer i måten religionene presenteres i lærebøkene som også samsvarer med endret religiøs praksis i vår tid.

I RESEP prosjektet er det gjort en rekke studier som viser at den estetiske og opplevelsesmessige siden ved religionen har fått større betydning i folks religionsutøvelse. Det vil være av interesse å se om en slik utvikling gjenspeiles i religionsfaget i den videregående skolen, eller om en slik samfunnsmessig tendens ikke vil gjenspeiles i faget.

3.0 ANNEN FORSKNING OG RELEVANT TEORI

3.1 Relasjon til annen forskning

Funnene i RESEP prosjektet er som tidligere nevnt utgangspunktet for arbeidshypotesene til dette prosjektet. De funn jeg gjør vil også bli diskutert og sammenlignet med konklusjoner som fremkommer i RESEP prosjektet. Da spesielt i de to bøkene ”*Hellige hus*” (2013) og ”*Fra forsakelse til feelgood*”(2013). En tredje bok som til dels også tar for seg samme

tematikk er *”Norsk Bruksteologi i endring”* (2010). Det vil henvises til ulike artikler i disse bøkene underveis i prosjektet, og noen av bøkens artikler anvendes også i metoddelen. Dette prosjektet har vist, gjennom studier av ulike sider ved religiøst liv, hvordan den opplevelsesmessige og estetiske dimensjonen har blitt viktigere for folk i møte med kristendommen.

Når det gjelder lærebokanalyser i religionsfaget er Cathrine Tuft sin oppgave *”Kjønn og kjønnsroller i lærebøker i religion og etikkfaget i den videregående skolen”* (2012) en masteroppgave som kan sammenlignes med min oppgave. Hun tar utgangspunkt i tre lærebøker utgitt etter Kunnskapsløftet for å se hvordan kjønn og kjønnsproblematikken blir fremstilt (Tuft, 2012, s. 9-10). Som Tuft sin oppgave er målsetningen med min oppgave å undersøke et bestemt innhold i lærebøkene. Tuft har fokusert på kjønn i sin oppgave, og jeg vil min oppgave i hovedsak se på forholdet mellom den dogmatiske og estetiske fremstillingen av religionene i lærebøkene. Jeg ønsker å se hvilke endringer som kan ha skjedd over tid, og vil derfor ta for meg lærebøker fra ulike tidsrom, og ikke bare lærebøker som er utgitt etter Kunnskapsløftet.

En annen masteroppgave som ligger nærmere opp til min oppgave er skrevet i 2008 av Suzanne Anett Thobro. Denne oppgaven har tittelen *”Representasjoner av buddhisme og hinduisme, en diskursanalyse i postkolonialt perspektiv av lærebøker i religionsfaget for gymnas/videregående skole”*. Denne oppgaven anvender noen av de samme lærebøkene som jeg bruker, men inkluderer ikke bøker om kristendommen. De ulike læreplanene blir også anvendt i denne oppgaven. Thobro sitt hovedformål er å vise hvordan buddhismen og hinduismen blir presentert og i hvor stor grad kristendommen er premissleverandør for denne presentasjonen. Eller i hvor stor grad religionene presenteres og evalueres i lys av en kristen tradisjon. Hun er også opptatt av om det er skjedd endringer i presentasjonen av religionene i nyere lærebøker. Når det gjelder billedanalyse så er et av Thobro sine anliggender om man får et ovenfra og ned perspektiv, hvor de som presenteres blir objekter (Thobro, 2008, s. 94-99). Hennes lærebokanalyse går frem til *”Mening og Mangfold”* (1997). Boka *”Tro og tanke”* (2014) kom først ut i 2008, samme år som Thobro sin masteroppgaven ble skrevet. Jeg vil fra hennes konklusjon fremheve:

” I beskrivelsen av religionene i alle bøkene skjer formidlingen med henvisning til gjeldende norske normsystem. Lærebøkene fungerer dermed som kilde til dette normsystemet, og endringer som skjer i dette. I de to eldste bøkene er det først og

fremst kristendom som er betegnende for "oss", mens dette erstattes med likeverd, demokrati og menneskerettigheter som sekulære verdier i de to yngste bøkene. Dette er forskjeller i forutsetninger vi finner igjen i læreplanene og skolelovene, og slik sett reflekterer representasjonene meget tydelig endringene i føringene for skoleverket som sådan. ” (Thobro, 2008, s. 108).

Jeg har valgt ut kristendommen, islam og buddhismen som mine studieobjekter, og jeg vil være mer opptatt av om det er skjedd en forskyvning fra det læremessige til det estetiske i presentasjonen av religionene. Begrunnelsen for valg av religioner kommer jeg tilbake til i kapittel 4.1.2. Jeg vil også som Thobro undersøke om mine funn kan være læreplanstyrte. Min billedanalyse vil ha som siktemål i hvilken grad bildene åpner for tolkning og refleksjon, og dermed fremmer den estetiske eller opplevelsesmessige dimensjonen. Det motsatte vil være at bildene i hovedsak brukes som illustrasjoner som skal underbygge det som står i læreboka, eller vise en særegenhet ved religionen. Denne siste bruken vil i stor grad sammenfalle med den objektiviseringen (hvor leseren blir en betrakter) Thobro nevner i sin billedanalyse.

Elisabet Haakedal har studert elevers arbeidsbøker i kristendomsfaget fra 1955 til 2009. Hennes studie omfatter arbeidsbøker og ikke lærebøker. Studien er også rettet mot elever på barneskolen. Haakedal finner en endring i elevene sin måte å jobbe med religionsfaget som til dels kan sees i sammenheng med endringer i læreplanverket for faget. Blant annet finner man færre arbeider og tegninger som omhandler temaet bønn i nyere arbeidsbøker. Dette kan sees i sammenheng med at faget har fått en «ikke-praksis» i forhold til ritualer i KRL faget (Haakedal, 2010, s. 107). Endringene hun finner kan delvis også tolkes i lys av endret religiøs praksis i samfunnet. Blant annet peker Haakedal på at manglende religiøs erfaring er mer fremtredende i arbeidsbøkene fra nyere tid (Haakedal, 2010, s. 110). I denne oppgaven vil imidlertid fokus være på lærebøkene innhold og ikke på elevenes interaksjon med fagstoffet. Det er imidlertid verd å merke seg at Haakedal finner et samsvar mellom endringene i elevenes måte å jobbe med faget og endringer i læreplanverket. Haakedal sin inndeling av bilder i ulike kategorier vil imidlertid bli anvendt i metodekapitlet.

Når det gjelder publikasjoner som tar for seg analyse av lærebøker på videregående skole så er de to nevnte masteroppgaver innenfor dette feltet. Ellers kan jeg nevne at Bengt-Ove Andreassen har skrevet en doktoravhandling med tittelen *”Et ordinært fag i særklasse”*: *En analyse av fagdidaktiske perspektiver i innføringsbøker i religionsdidaktikk* (2008). Bøkene i religionsdidaktikk som avhandlingen tar for seg anvendes på høyskolenivå. Et

siktemål er å belyse *”hvordan norske religionsdidaktikere behandler konfliktperspektiver i religionsundervisningen”* (Andreassen, 2008, s. 5). Konteksten Andreassen setter faget inn i kan være interessant også for denne oppgaven selv om avhandlingens fokus er KRL faget fra 1997 til 2006. Han deler fagets historie inn i tre faser. Den første fra 1736 til 1860. Denne perioden ser han på som *statspietismens* utdanningspolitiske misjonsprosjekt. Deretter skjer en gradvis *sekularisering* av skolen fra 1860, og i nyere tid får vi en fritaksordning i 1969. Den tredje perioden regnes fra 1974 og frem til vår tid, og denne perioden preges av *globalisering* og et *flerkulturelt samfunn*. Andreassen viser hvilket press faget har vært under etter 1997 når han nevner at det kom ut nye læreplaner for KRL i 1997, 2002 og 2005, og at en fjerde læreplan var på vei sammen med et navnebytte beregnet til 2008/09. Fritaksretten for faget ble tatt opp i Den europeiske menneskerettighetsdomstol som fastholdt denne retten i 2007. FNs menneskerettskomité gav også saksøkerne som ønsket fritak medhold i 2004 (Andreassen, 2008, s. 10-15). Faget har ikke bare måttet ta høyde for globalisering i utforming av fagets innhold, men har selv blitt et ”offer” for den samme globaliseringen. Andreassen uttrykker dette slik:

”I lys av den kristne formålsparagrafen ble KRL-faget i domsavsigelsen tolket å være i strid med sentrale punkter i menneskerettighetene. Uttalelsene fra FN, og siden også fra EMD i 2007, er eksempler på hvordan globalisering og internasjonalisering påvirker nasjonalstaters interne forhold og derfor også vil sette premisser for fagutvikling i skole og lærerutdanning” (Andreassen, 2008, s. 14).

Endringer i fagplaner har også kommet på grunn av pådrivere utenfra og endrede samfunnsforhold i tillegg til politiske føringer. Andreassen fremstilling gjelder spesielt utviklingen som påvirker KRL-faget som nå heter RLE, men de samme samfunnskraftene har trolig også hatt betydning for utviklingen av faget Religion og etikk i den videregående skolen. I den videregående skolen har imidlertid ikke debatten omkring faget vært like stor (Andreassen, 2008, s. 19; Skeie, 2004, s. 318).

Det vil bli for tidkrevende for denne oppgaven å gå inn på samfunnsutviklingens eventuelle påvirkning på læreplaner i detalj. Men den inndelingen i tre hovedperioder som Andreassen anvender kan være et nyttig redskap å ha i bakhodet. Det går an å diskutere når de ulike periodene inntreffer, globaliseringen merker vi nok før 1974 i Norge, men for enkelthet skyld er det greit å sette reformene som merkestener for de tre periodene. Første del av perioden oppgaven rommer fra 1939 til 1974 sammenfaller med en sekularisering av

samfunnet som trolig er økende. Deretter har vi fra 1974 et samfunn som i økende grad blir flerkulturelt.

Andreassen peker i sin oppsummering på en tendens i religionsdidaktikken med *”reformpedagogisk tankegods som vektlegger elevsentrering gjennom erfaring, opplevelser og følelser”*. Dette ikke minst på grunn av at man ofte har fokus på selvutvikling i møte med fagstoffet. Dette samsvarer også med en samfunnsutvikling hvor religion kobles opp mot selvutvikling. (Andreassen, 2008, s. 289-290). Dette er en interessant påstand i møte med denne oppgavens hypotese om at estetikk, herunder også opplevelser, har fått en større plass i faget.

Andreassen skriver også at ”livstolkning” er et sentralt begrep i religionsdidaktikken. En av religionsfagets oppgaver er å hjelpe eleven med sin livstolkning. Livstolkningen er personlig og skal gjøres av hver enkelt elev, noe som også fører til et elevsentrert kunnskapssyn hos enkelte forfattere av innføringsbøkene i følge Andreassen.

”Livstolkning er dermed en personlig og individuell aktivitet, og i dette arbeidet skal skolen bidra med hjelp. Det er en prosess som peker utover kunnskap og adferd, mot emosjoner, som også knyttes til opplevelser og erfaring” (Andreassen, 2008, s. 166).

Livstolkning er en prosess hvor mennesket tolker seg inn i en meningssammenheng, og blir av enkelte definert som en helhetsforståelse av livet og verden i følge Andreassen (Andreassen, 2008, s. 176). Vi må igjen presisere at Andreassen sine observasjoner gjelder KRL (RLE) faget, men de kan likevel ha en viss relevans.

3.2 RESEP prosjektet som utgangspunkt for formulering av hypotese

Som tidligere nevnt blir undersøkelsens hypotese formulert ut fra RESEP prosjektet. Det er et prosjekt som på ulike måter viser at dogmatikken i stadig større grad viker for opplevelser også i kristne miljøer. Selv om prosjektet ikke direkte sier noe om andre religioner vil jeg likevel anta at lærebokforfatterne legger samme mal på presentasjonen av alle religionene i lærebøkene.

Det er flere undersøkelser gjort i regi av RESEP prosjektet som handler om musikk. Disse undersøkelsene dreier seg ikke bare om musikkformer, men det diskuteres også om

innholdet som formidles i sangene har endret seg over tid. Disse studiene finnes i boka *"Fra forsakelse til feelgood"* (2013). Irene Trysnes har gjort en studie som omhandler barnesanger. Her peker hun på en forskyvning i temaer som tas opp. Blant temaene som har blitt helt eller delvis borte nevner Trysnes

- Sanger som handler om det arme, syndige barnet.
- Sanger som handler om djevelen som en person som kan friste barna.
- Forskjellssanger spesielt av typen som omhandler vi og de andre der ute, som misjonssanger.
- Sanger som omhandler respekt og lydighet blant annet til foreldre.
- Sanger som handler om det hinsidige.

Sanger som det har blitt mer av er

- Trygghets og kjærlighetssanger som uttrykker at Jesus er vår venn, eller at han er glad i oss (man never i mindre grad Jesu korsdød).
- Sanger som handler om livet her og nå, og at livet blir bedre ved å følge Jesus.
- Sanger som handler om vennskap (erstatte sanger om hjem og familie).

I følge Trysnes formidler nyere sanger en gladkristendom som også er tilpasset vår tid, hvor støtende temaer får mindre plass. Dette betyr nødvendigvis ikke at kirken har endret lære, men det som læres bort til barn har endret seg. Trysnes peker også på at synet på barnet har endret seg (Trysnes, 2013, s. 50-63).

"Det snille og lydige barnet har blitt erstattet med det selvstendige og aktive barnet. Dette finner vi også igjen i de kristne barnesangene" (Trysnes, 2013, s. 63).

Når det gjelder estetisering så peker Trysnes på at dagens barnesanger appellerer til flere sanser, og de skiftes oftere enn før. Sanger som har størst sjanse for å overleve er de med mange bevegelser og enkle tekster (Trysnes, 2013, s. 64).

Hvis vi går på menighetsnivå har Per Kjetil Farstad sett på sangformer i pinsebevegelsen. Han peker på at kun omkring 10 % av sangene i pinsebevegelsens egen sangbok brukes i dag. Det er lovsang som i økende grad har overtatt som sangform. I menighetene har man fått inn et multimodalt uttrykk hvor bruk av PowerPoint, lyssetting, samt sangernes og musikernes fremførelse danner en helhet. De nye lovsangene som anvendes har et endret fokus. Farstad mener å se en endring i innholdet på dagens lovsanger sammenlignet med tidligere (Farstad, 2013, s. 186-187).

”Sammenligner vi de moderne lovsangtekstene med vanlige kristne sanger og salmer, ser vi at de er annerledes. Lovsangtekstene er mer personlige. Man snakker mer med Gud og synger til Gud i stedet for om Gud, som ofte er tilfelle i de tradisjonelle salmer og sanger” (Farstad, 2013, s. 187).

Farstad mener også at lovsangen er mer individorientert, og ikke like fellesskapsorientert som tidligere tiders sang.

”Mens musikken før var sentrert rundt mye fellessang som gav den funksjon av å fremme fellesskap, aktivitet og være evangeliserende, er den nye lovsangen blitt et redskap for det innadvendte, oppadvendte og subjektive – meg og Gud-relasjonen- selv om den fortsatt kan sies og å gi tilhørighet og fremme felles ritualer” (Farstad, 2013, s. 190).

Repstad og Trysnes kommer også inn på noen funksjoner lovsangen har i sitt oppsummerende kapittel. Det ene er at menighetene blir mer like når ”alle” bruker samme musikkform, og til dels de samme lovsangene. Dette kan også føre til at de konfesjonelle skillelinjene viskes mer ut. Tekstene blir også ofte knapper, og man får mange gjentakelser. Dette kan sees på som en tilpasning til en stadig mer individualisert religionsutøvelse. Repstad og Trysnes peker på Danièle Hervieu-Léger sitt utsagn om individualisering.

”Danièle Hervieu-Léger peker på det paradoksale at økt religiøs individualisering i neste omgang fører til at mange kristne – ikke minst unge mennesker – finner fram til en felles minimal trosbekjennelse” (P. Repstad & Trysnes, 2013, s. 303).

Denne minimale trosbekjennelsen som kan deles av både katolikker og protestanter gjengis slik: *”Gud elsker deg, Jesus frelser, og du kan blir helbredet”*. Selv om innholdet vil vektlegges og tolkes noe ulikt, kan dette være en kortfattet læresetning som kan deles på tvers av trossamfunn.

Repstad og Trysnes vil være forsiktige med å konkludere for tydelig i forhold til om nye musikkformer, og økt fokus på for eksempel dans og drama, har ført til en økt estetisering som deretter har ført til mindre vekt på dogmatikk. De peker også på at multimodale uttrykk hvor mange sanser involveres kan utdype og forsterke dogmatisk innhold, *”ikke minst når ordet blir en del av de multimodale uttrykket”*. Man mener likevel å se en tendens hvor sanseorienterte uttrykksformer blir viktigere. Det pekes også på at studier i RESEP-prosjektet viser at nye estetiske uttrykk også medfører at teologien i praksis endres (P. Repstad & Trysnes, 2013, s. 298-303).

Fra boka *"Hellige hus"* vil jeg spesielt nevne Elise Seip Tønnessen sin oppsummering, samtidig som jeg gjør noen referanser til Harald Olsen sin studie av nyere kirkebygg. De peker på følgende:

- I bedehuskulturen og pinsebevegelsen er ofte de estetiske uttrykkene minimale. Man ønsker ikke å ta bort oppmerksomheten fra budskapet.
- Når det gjelder kirkebygg har Olsen observert en overgang fra kaffedraaler til monumentalbygg i moderne kirkearkitektur.
- Monumentalbygg er først og fremst et byfenomen.
- Det har vært en periode med forskyvning i retning av større estetisk mangfold i de uttrykkene de hellige husene rommer.
- Det har de tiårene vært en økt vektlegging av det estetiske i kirkebygg, mens det i følge Olsen på 70 og 80 tallet var mer fokus på funksjonalitet.
- Et større mangfold i uttrykksformer kan svekke dogmatisk autoritet, men ut fra studier som er gjort kan det ikke konkluderes sikkert at dette er tilfelle.
- Det vertikale forholdet mellom Gud og mennesker har ikke blitt svekket gjennom praktbygg mener Seip Tønnessen. Disse byggene er i seg selv tegne på det himmelvendte.
- De nye byggene legger også til rettet for større deltakelse og mer variert aktivitet i husenes indre liv, noe som i utgangspunktet også styrker den horisontale dimensjonen, fellesskapet mellom mennesker (Olsen, 2013, s. 55-56 og 59-60; Seip Tønnessen, 2013, s. 244-246 og 249-251).

Olsen og Seip Tønnessen sine konklusjoner er interessante i forhold til oppgavens siktemål. Jeg vil i oppgaven undersøke om estetikk har fått en større plass i religionsfaget, og da også gjennom bilder, og da spesielt religiøs kunst. Utviklingen som Olsen og Seip Tønnessen peker på er at man i utformingen av nye kirkebygg har lagt større vekt på estetikk, enn man gjorde for 30 til 40 år siden (70- og 80-tallet). Selv om det er en viss forskjell på lærebøker og kirkebygg er det ikke utenkelig at vi i samme tidsrom kan finne en tilsvarende økt fokus på estetikk i lærebøkene.

3.3 Bruken av Smart sine religionsdimensjoner

Jeg vil ta i bruk Ninian Smart sine kategorier som omhandler det han kaller religionens dimensjonene (Smart, 1996, s. 8-14). Han peker på at religionene har syv ulike dimensjoner som kan brukes som verktøy som kan brukes for å kategorisere innholdet i religionene.

Disse dimensjonene er:

- Den rituelle dimensjonen
- Opplevelsesdimensjonen
- Den materielle og estetiske dimensjonen
- Fortellingsdimensjonen
- Læredimensjonen
- Den etiske dimensjonen
- Den sosiale dimensjonen

Jeg vil i denne oppgaven legge vekt på tre av dimensjonene som passer godt med RESEP prosjektets formål. I prosjektet tales det om en avdogmatisering eller mindre vekt på lærespørsmål. Det vil derfor være viktig å se hvilken plass læredimensjonen har i fremstillingen av religionene i lærebøkene. Hvis presentasjonen av læredimensjonen har blitt mindre i lærebøkene, vil det langt på vei underbygge hypotesen om at læren har blitt mindre viktig.

Når det tales om den læremessige dimensjonen tenker vi på de normative læresetningen som formes i møte med de religiøse tekstene. Det er den delen som forteller oss hva man rent konkret og innholdsmessig tror om sentrale temaer. Her ønsker jeg blant annet å se hvilken plass læren om det guddommelige, menneskesyn, frelse og livet etter døden har i de ulike religionene.

Det vil være naturlig å se hvilken plass den estetiske og materielle dimensjon samt opplevelsesdimensjonen har i lærebøkene. Disse to dimensjonene vil sammen være uttrykk for den estetiske siden ved religionen. Den første av disse dimensjonene, den estetiske og materielle, vil være enklest å måle. Blant annet ved å vektlegge bruken av bilder/illustrasjoner samt omtalen av religiøse symboler og gudshus. Jeg vil likevel være på jakt etter ting i teksten som kan knyttes opp til opplevelsesdimensjonene blant annet i forbindelse med utøvelsen av religionen. Tekster og bilder som åpner for tolkning kan også knyttes til

opplevelsesdimensjonen, ettersom de inviterer leseren inn som en aktiv deltaker og meningsbærer.

Det er ikke vanntette skott mellom dimensjonene. Den estetiske dimensjonen kan bringe oss til en opplevelse av det religiøse, mens læredimensjonen også kan frembringe sterke følelser hos den troende. Et kunstverk kan også ha et læremessig sikte, for eksempel kan et maleri av Jesus på korset ønske å formidle sentrale kristne dogmer. Dimensjonene lager likevel visse avgrensninger som kan være nyttige i møte med bøkene vi skal analysere.

Det vil være ønskelig å se hvor mye plass estetikk har i eldre lærebøker sammenlignet med nyere bøker. Her vil vekten legges på bruken av religiøse symboler og bilder i tekstene. Her vil betegnelsen bilder omfatte både bilder, illustrasjoner og malerier som er avbildet i lærebøkene. Det er samtidig viktig å se hvilken funksjon bildene har i teksten. Er de ment for å understøtte et poeng i teksten eller er de mer åpne for tolkninger? Det er ikke utenkelig at bruken av bilder også har endret seg over tid.

3.4 Billedbruk og billedanalyse

For å forstå hvordan bilder og religiøse symboler anvendes i lærebøkene vil jeg bruke Anne Løvlands anvendelse av begrepet «sammensatte tekster» eller «multimodale tekster». En tekst som er multimodal kan inneholde ulike uttrykksformer for å få frem et budskap. Løvland vil hevde at det ikke er et kriterium at man anvender verbalspråket for å kalle noe en tekst (Løvland, 2010, s. 12). En sammensatt tekst er ifølge Løvland :

«tekstar som kombinerer einingar som skaper mening på ulike måtar. Det kan til dømes vere kombinasjonen av ord som vi forstår fordi vi kjenner det verbalspråklege symbolsystemet, og fotografi eller andre grafiske element som skaper meining fordi vi synest de liknar på noko verkeleg.» (Løvland, 2010, s. 20).

Hun peker vider på at kroppsspråk og stemmebruk kan være en del av en sammensatt tekst, men dette vil ikke være aktuelt å forholde seg til i denne oppgaven som primært tar for seg innholdet i lærebøker. Her vil det viktige være hvilken funksjon bilder og symboler har i forhold til teksten, om bildene er med på å skape en sammensatt tekst.

Samtidig vil det ha betydning om bilder får en mer selvstendig plass i teksten og det gis rom for tolkning. Løvland understreker at «*ein tekst ikkje treng å vere verbalspråkleg*» (Løvland, 2010, s. 20). Kan vi i lærebøkene se en slik tendens til at bildene får en mer

selvstendig funksjon som «tekst» i lærebøkene? Dette vil i så fall være et tegn på at den estetiske dimensjonen får økt prioritet. Vi kan også tenke oss at bildet akkompagneres av en tekst, og dermed er multimodal, men at bildet har en fremtredende rolle i denne teksten.

Løvland påpeker som nevnt at sammensatte tekster ikke trenger å ha en verbalspråklig komponent. Man kan for eksempel bruke kroppslige uttrykk i kombinasjon med bilder (Løvland, 2010, s. 20). Når vi snakker om multimodale tekster i en lærebok vil de nødvendigvis være en kombinasjon av tekst og bilder. Det vil derfor være bildene sin funksjon i forhold til teksten som vil ha betydning i denne oppgaven, eller om bildene brukes som en «tekst» i seg selv.

I analysen vil jeg bruke Løvland sin forståelse av en tekst som ulike semiotiske ressurser som blant annet kan være skrift, bilde og lyd. Nå flere av disse semiotiske ressursene brukes sammen blir det en sammensatt eller multimodal tekst (Løvland, 2010, s. 12 og 20). Jeg anser denne måten å forstå tekst på som nyttig i lærebokanalysen. Ikke minst ettersom bilder i seg selv kan oppfattes som en tekst. Disse semiotiske ressursene vil ofte belyse den estetiske siden ved religionen, og være mer åpne for tolkning enn den skrevne teksten. Det vil derfor være viktig å se hvilken rolle bildene har i læreboka.

En annen ting jeg ønsker å vurdere er om de religiøse fortellingene over tid får en mer selvstendig plass i lærebøkene, hvor det åpnes for teksttolkning fremfor at det gis en tolkning av teksten. Dette kan i så fall være en utvikling som går parallelt med endringen i bruken av bilder. Jeg kommer ikke til å lage noen konkret statistikk på dette men underveis gi noen kommentarer på bruken av religiøse tekster i fremstillingen av religionene.

3.5 Læreplanens føringer for bruken av estetiske uttrykksformer

Det er i oppgaven ikke mulig å gi en fullstendig presentasjon av læreplanen. Jeg vil derfor velge ut noen punkter det skal sees spesielt etter i analysen. Det vil være av interesse om læreplanen spesifiserer hva man skal lære om innholdet i religionene. Videre vil jeg undersøke om estetikk og eventuelt bildetolkning har plass i læreplanene. Jeg vil også se om opplevelsesdimensjonen har en plass i læreplanene. Det kan være gjennom at læreplanen gir uttrykk for et ønske om å bli kjent med religionene gjennom besøk i hellige hus og lignende. Men beskrivelser av religiøs praksis i lærebøkene kan også knyttes til opplevelsesdimensjonen.

I et flerkulturelt samfunn hvor livssynsundervisningen skal ha et nøytralt preg vil det være en utfordring å få et innenfra perspektiv på det religiøse. Det vil for eksempel ikke være like aktuelt å utøve religiøs praksis som bønn og salmesang i den offentlige skolen. Læredimensjonen kan gi et blikk inn i religionen, men den estetiske siden ved religionen kan også være med på å gi et innenfra perspektiv uten at men blir like delaktig. Det estetiske uttrykket gir rom for egen tolkning og refleksjon, eller en opplevelse av det religiøse. Det vil derfor være forventet at den estetiske siden ved religionen får større plass hvis fagets formål er blitt endret fra å være oppdragende til en mer refleksiv og kunnskapsorientert undervisning.

Hvis det er slik at det opplevelsesmessige aspektet er blitt viktigere for folk, og man samtidig ikke kan utføre ritualer tilknyttet religionsundervisningen, kan den estetiske siden ved religionen være en portal til en mer affektivt møte med det religiøse.

Repstad skriver om dette: *”På det verbale området oppfattes fortellinger man kan undre seg over som mer passende enn påstander man avkreves tro på. Og ikke minst oppfattes ikke-verbale semiotiske ressurser som dramatisering, musikk og bilder som enklere å forholde seg til i en pluralistisk virkelighet enn verbale kognitive påstander”* (P. Repstad, 2013a, s. 29).

Det er ikke utenkelig at lærebøkene i faget religion og etikk også har blitt preget av en slik utvikling. Det vil derfor være interessant å se både på bruken av bilder og religiøse tekster i lærebøkene og om denne har endret seg over tid.

4.0 METODE OG MATERIALE

4.1 Undersøkelsens materiale

Jeg vil i det følgende presentere materialet, i hovedsak hvilke bøker, som blir gjenstand for analyse i oppgaven. Jeg vil også under dette punktet si noe om hvilke deler av pensum i lærebøkene som blir brukt i oppgaven.

4.1.1 Utvalg av bøker i studiet

Det er gitt ut såpass mange lærebøker i faget for den videregående skolen at det er viktig å begrense omfanget. Før 1974 er det flere bøker som omhandler religionshistorie, i disse er også kristendommen representert. Skrunes indikerer at læreplanene fra 1935 angav fire

stoffområder, noe som i praksis betydde fire lærebøker for å dekke hele pensum (Skrunes, 2001, s. 24). Her må vi derfor prøve å finne noen aktuelle lærebøker som dekker den delen av læreplanen vi skal undersøke. I tidsrommet fra rundt 1974 til 1980 er fagets temaer også delt opp i flere bøker. Det er ofte en lærebok for kristendommen og en annen for andre religioner. Det ble i dette tidsrommet også utgitt flere bøker med etikk som tema for grunnskolen og den videregående skole. Først på 1980 tallet får vi lærebøker som er direkte sammenlignbare med våre dagers lærebøker i faget. Dette er bøker som omhandler kristendommen, flere andre verdensreligioner samt etikk i ett og samme bind.

Når bøker skal velges til oppgaven må de i størst mulig grad oppfylle de nedenfor nevnte kriteriene:

1. Læreboka er tiltenkt religionsfaget på videregående skole.
2. Læreboka tilhører forlag som også i dag gir ut bøker til faget "Religion og etikk".
3. Læreboka omhandler hvis mulig både kristendommen og andre religioner.
4. Læreboka har vært i bruk både før og etter en reform, eller noen av forfatterne har vært med på å skrive lærebøkene før og etter reformer.
5. Det vil i tillegg være viktig å få med lærebøker fra tiden før 1974, mellom 1974 og 1994, mellom 1994 og 2006, samt etter 2006.
6. Det anses ikke som viktig at læreboka har kapitler om filosofi og etikk ettersom det er bokas presentasjon av religioner som står sentralt i oppgaven.

Gyldendal og Aschehoug er to de forlagene som har gitt ut de mest komplette seriene med lærebøker. Jeg velger å studere bøkene utgitt av Aschehoug ettersom dette forlaget har bøker som i hovedsak dekker hele det aktuelle tidsrommet. Gyldendal satser først for fullt på lærebøker i religionsfaget for den videregående skolen etter 1980. Blant de utvalgte bøkene er også overlappende forfattere på flere av bøkene utgitt før og etter læreplanreformer. Ved to tilfeller velger jeg bøker utgitt på andre forlag enn Aschehoug, og jeg begrunner da i teksten hvorfor. De aktuelle bøkene blir:

Bøker som dekker området kristendommen og andre religioner før reformen i 1974

Hovedbok i tekstanalysen for kristendommen:

Marthinussen, K.; Ribsskog, R. (1964) *Kristendomskunnskap for den høgre skolen: kristen tro og moral.* (Karl Marthinussen & Ribsskog, 1964)

Bøkene som dekker pensumet i kristendom før 1974:

- Karl Marthinussen og Ragnvald Ribsskog skrev tre bøker tiltenkt realskolen og gymnaset. Det er følgende bøker:
 - o *Kristendomskunnskap for den høgre skolen: Jesus og den første kristendom. Første klasse.* (Karl Marthinussen & Ribsskog, 1955)
 - o *Kristendomskunnskap for den høgre skolen: kirkens historie. Annen klasse.* (Karl Marthinussen & Ribsskog, 1962)
 - o *Kristendomskunnskap for den høgre skolen: kristen tro og moral. Tredje klasse.* (Karl Marthinussen & Ribsskog, 1964).
- I tillegg skrev Marthinussen en fjerde bok beregnet på fjerde og femte år på gymnaset med fortolkning av bibelske tekster. Denne hadde tittelen:
 - o *Kristendomskunnskap for gymnaset* (Karl Marthinussen, 1961).

Når vi trekker fra innledninger er disse bøkene, i de anvendte utgaver fra 1955 til 1964, på tilsammen 393 sider. Trolig har ikke alle sidene vært pensum. Men det sier noe om omfanget av kristendommen sammenlignet med andre religioner som skulle dekket med 30 sider. Timetallet til rådighet er total 6 uketimer i religionsfaget på det femårige gymnaset og fire uketimer på treårig realskole ("Undervisningsplaner for den høgre almenskolen etter lov av 10. Mai 1935," 1959).

Lærestoff vil berøres i flere av bøkene til Marthinussen og Ribsskog. Blant annet i presentasjonen av Jesus liv i boka for første klasse samt gjennomgangen av bibeltekster i boka for fjerde og femte klasse på gymnaset. Det er likevel boka for tredje klasse som har den kristne lære som sitt hovedtema, og derfor velges denne boka for å se hvordan den kristne lære presenteres. Boka ble første gang utgitt i 1941, jeg har anvendt en bok fra 5. Opplaget utgitt i 1964. Det er gjort noen mindre endringer i teksten mellom noen av opplagene. Jeg kommer også til å presentere de fire bøkene sammen i tabellen som omhandler billedbruk.

Dette for å se hvor mange bilder som totalt ble brukt i en bokserie som omfatter hele pensum for kristendommen. Ettersom det ikke er noen bilder i boka beregnet på tredje klasse ”*Kristendoms-kunnskap for den høgre skolen: kristen tro og moral*” vil jeg anvende Marthinussen & Ribsskog sine bøker for første og andre klasse i forbindelse med billedanalyse.

Bok som dekker islam og buddhismen:

Strøm, Håkon (1960) *Religionskunnskap og religionshistorie* (Strøm, 1960).

Håkon Strøm gav ut en læreboka ”*Religionshistorie for gymnaset*” i 1948 på Cappelen forlag (Strøm, 1948), og denne kom senere i flere opplag. Boka skulle dekke pensum i religionskunnskap. Jeg har valgt en utgave av læreboka til Strøm som ble utgitt omtrent samtidig med de valgte lærebøkene til Marthinussen og Ribsskog. Neste utgave av boka ”*Religionskunnskap og religionshistorie*” fra 1970 er utgitt på Aschehoug (Strøm, 1970). Den er å regne som en nyskrevet lærebok og sidetallet er mer enn fordoblet. Her er blant annet historiske religioner ikke lenger med i presentasjonen. Det betyr at utgaven fra 1960 er utgitt på Cappelen forlag, men neste utgave fra 1970 er utgitt på Aschehoug av samme forfatter. I læreplanene fra 1935 er det lagt opp til at elevene på gymnaset skal lese en kort religionshistorie i første del av tredje klasse. ("Undervisningsplaner for den høgre almen-skolen etter lov av 10. Mai 1935," 1959). Dette innebærer at bare en del av den aktuelle læreboka til Strøm ble lagt opp som pensum på gymnaset, mens boka ikke var pensum på realskolen.

Bøker som dekker området kristendommen og andre religioner etter reformen i 1974

Hovedbok i analysen for kristendommen:

Helleren, V.; Notaker, H. og Stubbraaten, U. H. (1973) *Kristendommen: lærebok for videregående skole* (Victor Hellern, Notaker, & Stubbraaten, 1973).

Det er på dette tidspunktet enda ikke noen bok som favner hele pensum, og Aschehoug hadde enda ikke kommet med noen ny bok som erstattet Marthinussen. Jeg velger derfor denne boka fra Dreyer som et eksempel på ei bok som dekker kristendommen i overgangen til den nye fagplanen i 1974. Denne boka ble en av tre lærebøker som skulle dekke pensum i videregående skole, og disse ble senere (i nyere utgaver) oppkjøpt av Gyldendal fra Fabritius forlag i 1982 (John Engebretsen pers. kom.). Flere av forfatterne var også med på å skrive Gyldendal sin første bok som dekket hele pensum i 1989 (Victor Hellern, Notaker, & Gaarder, 1989).

Boka fra 1973 presenteres i forordet som en lærebok som forsøker å legge opp pensumet i kristendom etter de nye fagplanene under utarbeidelse. Dette har i følge forfatterne vært en mangelvare tidligere. Det understrekes samtidig at boka også kan brukes av de som følger gjeldende fagplaner. Dette gjør boka interessant ettersom den søker å favne fagplanene både før og etter 1974.

Boka har tre deler: bibelkunnskap, kristne grunntanker (både lære og etikk) og konfesjonskunnskap. I boka er det delen med kristne grunntanker som vil være aktuell å se nærmere på.

Bok som dekker islam og buddhismen:

Strøm, Håkon (1976) Religionskunnskap: religioner i dag (Strøm, 1976)

Dette er andre utgave av "*Religionskunnskap og religionshistorie*" først utgitt i 1970, men boka har blant annet blitt utvidet med en del om kristendommen og jødedommen. Boka tar sikte på å dekke hele pensum som omhandler religioner. Det vil likevel være en egen bok for kristendommen i tillegg til denne boka. Delen om kristendommen er ment som en presentasjon som egner seg til sammenligning med andre religioner. Boka dekker heller ikke generell etikk.

Lærebok som dekker hele pensum:

Elseth, E. (1991) Veier og visjoner (Elseth, 1991)

Boka er gitt ut før Reform 94, og den dekker hele pensum i faget. Denne boka er aktuell å bruke med tanke på å se om antall bilder har endret seg i bøker før og etter Reform 94. Jeg vil imidlertid ikke gå inn på noen innholdsanalyse av denne boka, men kun bruke den i en av statistikkene.

Bok som dekker pensum i faget utgitt etter Reform 94

Heiene, G., et al. Mening og mangfold (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene, & Østnor, 1997).

Denne boka dekker hele pensum i faget og er tilpasset de nye læreplanene i Reform 94.

Bok som dekker pensum i faget utgitt etter Kunnskapsløftet i 2006/07

Heiene, G., et al. Tro og tanke (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene, & Østnor, 2014).

Selv om forfatterne er de samme som for boka Mening og mangfold er dette er en ny bok som kom i første utgave i 2008. Boka fra 2014 er 2. utgave. Dette regnes også som den mest solgte læreboka i faget i dag, noe som blant annet fremkommer i en artikkel i Vårt Land ganske nylig (Skatvedt, 24.04.2015). Dette gjør denne boka til et naturlig valg, også med tanke på at de fleste bøkene i denne bokanalysen er utgitt på Aschehoug.

4.1.2 Utvalg av religioner i studien

I dag skal eleven studere kristendommen og islam samt en selvvalgt religion. Det har aldri vært slik at elevene skal sette seg inn i alle verdensreligionene, selv om enkelte bøker har dekket alle de fem mest sentrale verdensreligionene. Det er i dag tre verdensreligioner som elevene skal ha med i sitt pensum, det vil derfor være et metodisk grep å sammenligne presentasjonen av tre religioner i de utvalgte pensumbøkene.

Kristendommen og islam er obligatoriske deler av pensum og jeg anser det som naturlig å ta med disse to. I tillegg velger jeg buddhismen som en representant for en religion som har et annet historiesyn⁵. Buddhismen er ved siden av islam og kristendommen den eneste verdensreligionen som er med i alle siste utgavene til de mest sentrale lærebøkene i faget. Disse tre bøkene er:

Tro og tanke (Heiene et al., 2014)

- Boken dekker islam, hinduismen, buddhismen og kristendommen

Eksistens (Aronsen, Bomann-Larsen, & Notaker, 2008)

- Boken dekker buddhismen, kristendommen og islam

I samme verden (Kvamme, Lindhardt, & Steineger, 2008)

- Boken dekker kristendommen, islam, jødedommen, hinduismen og buddhismen

I en nylig publisert artikkel i Vårt Land fremkommer det også at buddhismen er den religionen flest elever velger som den tredje verdensreligionen i sitt pensum ved siden av kristendommen og islam (Skatvedt, 24.04.2015).

4.2 Forholdet mellom lærebøker og læreplanen i faget

Det vil være nødvendig med en beskrivelse av læreplanmålene i faget i de ulike tidsepokene. Dette for å se om vektleggingen av det læremessige innholdet og andre sider ved religionsutøvelsen har endret seg over tid. Hvis mulig er målet også å si noe om hvorvidt læreplanmålene har noen betydning for eventuelle endringer i fremstillingen av religionene i lærebøkene. Jeg ønsker å se på følgende punkter i læreplanene:

Vektlegging av religionenes læremessige innhold

- Ønsket er å få frem hvor mange av læreplanmålene som fokuserer på religionenes læremessige innhold. Dette gjelder både kristendommen og andre religioner.

⁵ Mens kristendommen og islam har et lineært historiesyn har buddhismen et syklisk.

Mål som omhandler estetikk i læreplanene

- Det vil også bli undersøkt om noen av læreplanmålene har en tilnærming til religionens estetiske dimensjon. Her vil det også være interessant om opplevelsesdimensjonen tas inn i læreplanmålene på noen vis.

4.3 Vektleggingen av dimensjonene i lærebøkene

Dette punktet tar for seg omfanget av sider som omhandler de aktuelle dimensjonene i lærebøkene, samt en innholdsanalyse.

Antall sider som omhandler de utvalgte dimensjonene

- Det skal beskrives hvor mange sider som omhandler læredimensjonen i religionene og videre den estetiske og opplevelsesmessige siden ved religionene.
- Etersom vi antar at den estetiske dimensjon og opplevelsesdimensjonen ikke er fremtredende i de eldste lærebøkene vil det være viktig å finne ut om dette stemmer ved en tekstgjennomgang.
- Jeg vil også undersøke om den læremessige siden ved religionen har fått en mindre omfattende presentasjon i nyere lærebøker.

Endringer i presentasjonsformen

- I oppgaven vil jeg også se på om det er noen endring i måten den læremessige siden ved religionene presenteres.
- Det vil spesielt være av interesse om det brukes mindre plass på sentrale begreper som: Virkelighetsforståelse, gudstro, synet på det onde, frelse, menneskesyn og historiesyn. Denne inndelingen av læredimensjonen er hentet fra boka *”Tro og tanke”* (Heiene et al., 2014, s. 338-339), og stemmer godt med presentasjonen av den læremessige siden av religioner også i eldre lærebøker.

Omfang av billedbruk og multimodalitet

- Her vil jeg ta utgangspunkt i Løvlands presentasjon av multimodale tekster (se kapittel 3.4) for å lage kategoriene som bildene skal deles inn i.
- Antall bilder og illustrasjoner vil si noe om i hvor stor grad estetikk vektlegges i bøkene. Har bruken av bilder endret seg over tid? Er det for eksempel mer bilder og illustrasjoner i nyere lærebøker. Dette vil bli registrert rent statistisk. Økt billedbruk kan oppfattes som en økt vektlegging av det estetiske. Men er neppe et godt nok kriterium alene. Det kan som være ulike årsaker til at billedmengden varierer, også praktiske årsaker.
- Som vi tidligere har sett er multimodale tekster satt sammen av ulike elementer som kommuniserer sammen. Hvis bildet får en mer fremtredende rolle og det oppfordres til å tolke bilder velger jeg å oppfatte dette som at det estetiske uttrykk har fått en mer fremtredende rolle i lærebøkene.
- Når det gjelder bruken av bilder ønsker jeg å se på følgende:

1. Bilder som illustrasjoner

Brukes bildene for å illustrere et poeng i teksten? Bildene har da det jeg velger å kalle en underordnet rolle i forhold til teksten.

2. Bilder som gir rom for tolkning

Åpnes det for tolkning av bildet, eller fungerer bildet i seg selv som en tekst som inviterer til å bli lest eller forstått? Hvis dette er tilfelle vil bildet ha en likeverdig rolle med tekstmaterialet i boka.

Hvis et økende antall bilder får en likeverdig rolle med skrevet tekst i boka tolker jeg det som et tegn på økt vektlegging av det estetiske og mer åpne uttrykk som gir rom for tolkning.

Det kan med andre ord være slik at økt bruk av estetiske uttrykk som bilder også, tilsiktet eller ikke, kan ha som funksjon å gjøre presentasjonen av en religion mindre dogmatisk.

Bildenes innhold

- Det vil i tillegg være interessant å se om det har vært noen endring i utvalget av bilder og illustrasjoner. Haakedal (se kapittel 3.1) beskriver i sin studie at det ikke lenger er like vanlig for barn å tegne religiøs praksis som bønn. Vil det på liknende måte være mulig å finne noen endringer i lærebokforfatterens utvalg av bilder og illustrasjoner? Har man for eksempel færre bilder som viser religiøs praksis nå enn tidligere? I oppgaven vil vi også søke å kategorisere hvilke sider ved religionen bildene illustrerer. Det vil bli brukt fem kategorier:

- A. Sentrale religiøse hendelser
- B. Religiøse handlinger
- C. Religiøse symboler
- D. Helligsteder og utsmykninger
- E. Nøytrale bilder og illustrasjoner⁶

- Bilder som befinner seg kategori A vil bli forbundet med formidling av læremessig innhold
- Bilder i kategori B vil jeg oppfatte som uttrykk for den estetiske- og opplevelsesdimensjonen, selv om disse kan relateres til lærespørsmål (for eksempel dåp og nattverd). Bilder som havner i kategoriene C og D vil bli sett på som formidling av estetiske uttrykk.
- Kategori E vil bli hold utenfor, men det kan være interessant å spørre seg hvorfor hvis mange bilder havner i denne kategorien. Her kan jeg imidlertid nevne en observasjon gjort av Bjørn Myhre i en artikkel fra 1993 (oppretrykk i 2015). Han nevner at det har vært en endring i bruken av bilder over tid. Han uttrykker dette på følgende måte:

”Å bla i lærebøker i religion/kristendom/livssyn i dag gir et helt annet inntrykk enn i 60- og 70-årene når det gjelder bilder. Da var problemorientert undervisning på moten og billedstoffet var derfor preget av det aktuelle, inntil det brått ikke var aktuelt lenger; det ble heller komisk: for hvem har langt hår når kort er på moten osv.”
(Myhre, 2015, s. 47).

⁶ Nøytrale bilder og illustrasjoner er strengt tatt bildene som ikke passer i de andre kategoriene. Kategori E blir med andre ord en restkategori. Mange av bildene i denne kategorien vil trolig vise mennesker i ulike hverdagslige situasjoner som ikke direkte kan forbindes med utøvelse av religion. Det kan også tenkes at det dreier seg om malerier og bilder som ikke har et religiøst motiv, men som for eksempel et viser en krigshandling eller et portrett.

Hvis dette er riktig vil trolig flere bilder havne i kategori E i eldre lærebøker enn i de nyeste. Dette fordi flere allmenne tema ble illustrert. Selv om man også brukte kunstbilder tidligere, nevner også Myhre at slike bilder er blitt vanligere å bruke i lærebøker etter hvert, og nevner Elseths bok *”Liv og dikt”* fra 1978 som en trendsetter på området (Myhre, 2015, s. 48).

Det vil være viktig i oppgaven å vurdere bildenes funksjon. Hvilken plass de har i teksten for å si noe om billedbruken har endret seg. Her vil bildenes funksjon som tekst ha betydning. Vi må også huske at økt mengde bilder ikke nødvendigvis betyr økt fokus på estetikk. Det er i dag teknisk enklere å trykke bøker med bilder enn tidligere. Derfor er det viktig å vurdere bildenes funksjon for å si noe om det er blitt en økt vektlegging av estetikk.

4.4 Etiske aspekter ved gjennomføringen av prosjektet

Oppgaven presenterer ikke noen store etiske utfordringer. Det er ikke snakk om å presentere noen bestemt gruppe og deres holdning til et bestemt emne. Det er ellers viktig at analysen preges av faglighet uten å overdrive eventuelle funn. Det er ellers viktig å på rett måte sitere og anvende de bøker og artikler som denne oppgaven bygger på.

5.0 ANALYSEDEL

5.1 Fagets læreplanmål i historisk perspektiv⁷

Jeg vil her ta for meg de nye læreplanene for faget fra 1935, 1976, 1994 og 2006. Dette vil gi en oversikt over utviklingen i faget som strekker seg over 80 år (fra 1935 og frem til i dag). Reformen fra 1935 ble presentert i 1939 og 1940 som foreløpige planer, og først i 1950 forelå de endelige planene. Skrunes påpeker at planene for kristendomsfaget fra 1939/40 i hovedsak er videreført i 1950. Selv om det var endringsforslag var det denne planen som ble anvendt og opptrykt helt frem til forslag til ny reform forelå i 1974 (Skrunes, 2001, s. 23 og 31). Når det gjelder den neste reformen velger jeg å sette årstallet til 1974 slik som Skrunes (Skrunes, 2001, s. 31), de midlertidige forskriftene kom ut dette året. Enkelte setter årstallet for reformen til 1976 da de endelige forskrifter kom (K. Repstad & Tallaksen, 2014, s. 36-37). Den neste læreplanen fra 1994 blir kalt Reform 94, og fagets siste læreplan kom med Kunnskapsløftet i 2006.

Noe vi også kan merke oss er at faget var et konfesjonsforankret fag frem til 1976⁸, med navnet Kristendomskunnskap. I 1976 ble faget endret til et allment orienteringsfag med navnet Religion, og i 1994 ble navnet endret til Religion og etikk (Kirke- utdannings og forskningsdepartementet, 1996, s. 1). Andreassen kaller tiden frem til 1974 for tiden med gradvis sekularisering av skolen. Når konfesjonsforankringen fjernes fra faget i 1976 kan vi godt si at sekulariseringen er ved veis ende for faget i den videregående skolen. Allerede i 1969 skjede en tilsvarende endring i grunnskolen. Da ble det slått fast at faget ikke skulle være en del av kirkens dåpsundervisning, og læreren trengte ikke å være medlem av kirken for å undervise i faget (Andreassen, 2008, s. 10). Dette er lovendringer som viser hvor sterkt

⁷ Jeg vil i hovedsak anvende begrepet læreplan om planen i faget som helhet. Begrepet undervisningsplan anvendes i 1959. Læreplan er benevnelsen på planen for alle fagene i 1974, mens hvert enkelt fag hadde en fagplan. Det varierer hva man kaller delmålene i hvert fag. I Reform 94 kalles disse mål, og hver mål er delt opp i flere hovedmomenter. Fagplanmål eller læreplanmål er en mye brukt betegnelse. I Kunnskapsløftet blir imidlertid begrepet kompetansemål anvendt for hvert enkelt mål i faget. Alle disse begrepene brukes imidlertid om hverandre. Jeg bruker læreplan som en benevnelse for planen i faget. Videre bruker jeg mål, læreplanmål eller kompetansemål om de enkelte delmålene i faget. De to benevnelsene plan og mål er de som skiller disse to kategoriene i oppgaven.

⁸ I Reform 94 kan man lese i kapittel 1 at faget ble konfesjonsfritt i 1976. Repstad og Tallaksen sette dette årstallet til 1974. Denne variasjonen handler trolig om årstall for midlertidige fagplaner (1974) og endelig vedtatte fagplaner (1976) (K. Repstad & Tallaksen, 2014, s. 38).

faget både i grunnskolen og videregående skole har vært knyttet opp til Den lutherske kirken. Jeg nevner dette for å vise at fagets status ikke bare endres i videregående skole på denne tiden, men også i grunnskolen. Skrunes nevner Arbeiderpartiet som en av de viktige pådriverne for de skolepolitiske endringene på 1960-tallet (Skrunes, 2001, s. 29).

I Reform 94 sies det at faget er et felles allment fag hvor elevene lærer om religioner, livssyn og etikk (Kirke- utdannings og forskningsdepartementet, 1996, s. 1). Kunnskapsløftet kaller Religion og etikk et kunnskapsfag og et holdningsdannende fag (Utdanningsdirektoratet, 2006, s. 171).

5.1.1 Læreplanen fra 1935

Når det gjelder hovedfokus i læreplanen så uttrykkes det for første klasse at i boka som brukes skal bibelens fortellinger stå sentralt, og tyngdepunktet i boka skal være historien om Jesus slik han er tegnet i evangeliene. Det uttrykkes et ønske om at elevene skal lære å kjenne Jesus gjennom fremstillingen fra evangeliene. Også den kristne kirkes historie skal ha plass i fremstillingen. Her skal også viktige hendelser beskrevet i apostelgjerningene og Paulus sine misjonsreiser ha en fremtredende plass. I andre klasse skal det undervises i misjonshistorie hvor det også er litt religionskunnskap. Presentasjonen av andre religioner skal imidlertid ikke ha mye plass. I tredje klasse skal de være en religionshistorie, pensum om andre religioner skal være på rundt 30 sider. Videre i gymnaset skal bibelske tekster fra Det gamle og Nye testamente anvendes og det skal gis en innføring i kristen tro og moral. Det understrekes at delen om kristen tro og moral ikke skal være for diskuterende og *”gi elevene noe av verdi for deres kristelige liv og deres hele karakterutvikling”* (*”Undervisningsplaner for den høgre almen skolen etter lov av 10. Mai 1935,” 1959, s. 20*).

Eventuelle vurderinger av religiøse fenomener skal være preget av et kristent syn i følge læreplanen. Dette innebærer at kristendommen skal brukes som mal når en eventuell vurdering av andre religioner skjer. Det vil i praksis også bety at eventuelle sammenligninger vil skje på kristendommens premisser.

Det tolkning av bilder og eller religiøse symboler nevnes ikke i læreplanen fra 1935. Elevene skal imidlertid kjenne innholdet i gudstjenesten, og det legges opp til kunnskapsformidling om den kristne tro ved bruk av tekster fra Bibelen. Vi kan finne et ønske om at elevene skal bli bedre kjent med Jesus igjennom undervisningen, og et slikt ønske kan

knyttet opp mot opplevelsesdimensjonen. Dette møtet med Jesus skal imidlertid skje gjennom bibeltekstene fra evangeliene.

Læredimensjonen har en sentral plass i fagplanen. Det spesifiseres ikke detaljert punkter man skal ta for seg. Fremstillingen av Jesu liv med bruk av evangeliene står sentral i læreplanen, denne fremstillingen legges til første klasse. Her forutsettes det at religionslæreren vet hva dette innebærer. I tredje klasse skal eleven også få en innføring i kristen tro. Boka som Aschehoug har utgitt for tredje klasse har hovedfokus på troslære og etikk (Karl Marthinussen & Ribsskog, 1964). Også fremstillingen av Israels historie og kirkens tidlige historie skal være forankret i bibelens tekster. ("Undervisningsplaner for den høgre almenkolen etter lov av 10. Mai 1935," 1959, s. 17-20).

5.1.2 Læreplanen fra 1974

I den endelig vedtatte utgaven av læreplanen fra 1974 skal faget ta opp tre hovedområder som er: levende religioner, kristendommen og etikk og livssyn. Disse tre fagområdene fremstår som likestilte enheter, og på hvert emne skal $\frac{1}{4}$ av undervisningstiden brukes. Den siste $\frac{1}{4}$ av tiden kan fordeles på ett, to eller alle fagområdene. Her gis det valgfrihet. Emnet levende religioner deles inn i religionskunnskap og religioner,

I religionskunnskap og religioner gis det en generell innføring i religionene med oversikt over sentrale emner som tro, bønn, Gud, sjel og evig liv, i denne fremstillingen skal også kristendommen tas med sammen med andre religioner. I tillegg skal elevene fordype seg spesielt i en ikke-kristen religion.

I delen om kristendommen skal elevene få bibelkunnskap, en innføring i kristen lære og konfesjonskunnskap. Det legges opp til at man skal bli kjent med den lutherske lære, men at man også skal fordype seg i en konfesjon. Denne læreplanen er mer spesifikk når det gjelder lærepunkter man skal gå inn på som gudstro, kristustro og det kristne menneskesynet, videre nevnes andre viktige temaer: etikk, kristendommen og kirka, kristendommen i samfunnet. Det legges også opp til at elevene under temaet gudstro skal bli kjent med den kristne skapertro og et naturvitenskaplig verdensbilde.

I delen om etikk skal eleven bli kjent med ulike syn på etiske spørsmål. Det understrekes også at man skal bli kjent med ulike kristne syn på etiske problemer. Her kan blant annet tema som menneskesyn og forholdet mellom individ og samfunn bli tatt opp.

Den kristne skapertroen og et naturvitenskaplig verdensbilde skal også settes opp mot hverandre. Det skal presenteres ulike syn på etiske spørsmål, herunder også ulike synspunkter hos kristen fra ulike kirkesamfunn. Det legges også opp til en presentasjon av konfesjoner hvor man skal få frem det som skiller dem og det som er felles.

Når det gjelder arbeidsmetoder skal elevene konfronteres med stoffet. Dette er en helt annen uttrykksmåte enn vi finner i læreplanen fra 1935. Eleven skal komme frem til et personlig og selvstendig standpunkt. Det skal også legges til rette for å sammenligne karakteristiske likheter og ulikheter. Det sies videre at elevene skal vurdere og sammenligne.

Når det gjelder læredimensjonen så har den en sentral plass både i delen med levende religioner og kristendommen. I emnet levende religioner skal som nevnt sentrale tema som tro, bønn, Gud, sjel og evig liv presenteres i de ulike religionene. I delen som omhandler kristendommen kal gudstro, kristustro og det kristne menneskesynet presenteres. Også i beskrivelsen av konfesjonene skal sentrale lærespørsmål som gudstro presenteres, men i avsnittet om konfesjoner er fagplanen ikke like spesifikk på hva som skal presenteres om hver konfesjon.

I læreplanen for religion er det opplistet syv mål. Disse er:

- A. få auka innsikt og kjennskap til og betre innsikt i det religiøse livet i verda i dag
- B. tilegne seg ei djupare forståing av kristendommen
- C. lære å kjenne nokre av dei konfesjonelle utformingane av kristendommen
- D. utvikle evna til å leve seg inn i, forstå og respektere religiøse og etiske verdiar
- E. bli konfronterte med rådande problemstillingar i dagens moral- og livssynsdebatt
- F. få drøft og kasta lys over sine egne fundamentale livssynsproblem
- G. bli stimulerte til varig interesse for og aktiv holdning til livsspørsmål og samfunnsproblem.

Av de syv punktene er det B og C som direkte kan gå på lærespørsmål i religionene, men punkt A vil også krever en innsikt i religionenes læreinnhold.

Læreplanen fra 1974 trekker frem viktige spørsmål som omhandler trosinnhold og lære, men samtidig er denne læreplanen langt mer omfattende enn læreplanen fra 1935. Noe som gjør at man i utgangspunktet ikke vil ha like mye tid til å dvele ved trosinnholdet i religionene som tidligere, da spesielt kristendommen som får mindre plass enn tidligere. Det gis føringer for at kristendommen ikke skal ha en like fremskutt plass i fremstillingen som før.

Noe som gjenspeiler at faget ikke er konfesjonsbundet lenger. Men man har mulighet for å legge opp halve undervisningen i delen om kristendommen.

Når det gjelder den estetiske og materielle dimensjonen og opplevelsesdimensjonen så er læreplanen lite spesifikk. Av de syv målene nevnt over handler ett om å kunne leve seg inn i religiøse og etiske verdier. Dette krever en innlevelse fra elevens side av emosjonell art. Men det sies likevel ikke noe om hvordan eleven skal oppnå denne innlevelsen. Når læreplanen omtaler hva delen om levende religioner skal ta opp, gis det som tidligere nevnt eksempler på tilegnelse av kunnskap om sentrale tros-elementer som Gud, sjel og evig liv. Det nevnes også at tema som religionspsykologi kan berøres uten å belyse på hvilken måte dette kan gjøres. Men det ser ut til at innlevelsen i hovedsak skal komme gjennom tilegnelse av kunnskap om religionene samt en sammenligning av sentrale trekk ved de ulike religionen som presenteres (1976, s. 7-15; undervisningsdepartementet, 1976).

5.1.3 Læreplan fra 1994

Denne planen har fått mye mer spesifikke mål. Noen generelle og noen som går på de ulike delene av faget. Her er også de ikke-kristne religionene fått mer plass. Faget har tre likestilte deler som skal vies like mye plass:

- Levende ikke-kristne religioner
- Kristendommen
- Livssyn, filosofi og etikk

I læreplanen fra 1974 hadde man fortsatt mulighet for å bruke halve tiden på kristendommen, dette ble nå endret.

Når det gjelder fagplanmål som omhandler lærespørsmål så snakkes det i felles mål for faget om å ha kunnskap om både ikke-kristne religioner og kristendommen. Denne kunnskapen kan favne vidt og ikke bare omhandle lærespørsmål. I den generelle delen nevnes ikke læredimensjonen spesifikt ut over dette. Når det gjelder kristendommen så finner vi i fagplanens mål 4 de punktene som omhandler lærespørsmål. Her er det to av syv punkter som spesielt peker seg ut:

- 4a kjenne kristendommens selvforståelse som åpenbaringsreligion
- 4b Kjenne den apostoliske trosbekjennelsen og kunne gjøre rede for hovedtrekkene i den kristne troslæren inkludert læren om Gud, mennesket, Kristus og kirken.

Videre handler mål 4d, e og f om å ha kunnskaper om den romersk-katolske kirke, luthersk kristendom og et annet kirke- eller trossamfunn. Disse tre fagplanmålene handler om konfesjonskunnskap, og handler ikke bare om lærespørsmål. Men temaer som nattverd, dåp og frelse må likevel tas opp når de ulike konfesjonene skal presenteres. Dette for å vise konfesjonenes særegenheter. Av de nevnte fem punktene er det spesielt mål 4b som omhandler læren direkte, men forståelsen av kristendommen som Guds åpenbaring er i høyeste grad også et omdiskutert lærespørsmål. Videre vil delen om konfesjonskunnskap presentere ulikt syn i enkelte lærespørsmål. Ser vi bort fra de generelle målene er det totalt 32 læreplanmål og av disse er det 11 læreplanmål som omhandler kristendommen. Av disse 11 læreplanmålene er det mål 4a og 4b som direkte omtaler viktige lærespørsmål i kristendommen.

Mål to i læreplanen omhandler levende ikke-kristne religioner. Her er det listet opp åtte læreplanmål. Det kan nevnes at Islam presenteres som en obligatorisk religion, og elevene skal i tillegg lære om hinduismen eller buddhismen. Det legges også opp til at elevene skal ha kjennskap til vår tids nyreligiøsitet som fenomen eller en fjerde levende religion⁹. Mål som direkte omhandler lærespørsmål er følgende:

- 2b ha kunnskap om islams gudsoppfatning, menneskesyn, samfunnssyn og historiesyn
- 2f ha kunnskaper om hinduismen eller buddhismen med vekt på historiesyn, menneskesyn, virkelighetsoppfatning og frelseslære

Når det gjelder omtale av andre religioner som skal studeres brukes ordet selvforståelse i læreplanmål 2e og 2h. Dette begrepet kan romme lærespørsmål, men det er ikke direkte uttrykt at lærespørsmål skal ha noen stor fokus i presentasjonen av religionene. Selvforståelse er bare ett av mange elementer som listes opp. Læreplanmål 2g sier at man skal kjenne nyreligiøsiteten som fenomen eller den fjerde religionen som blir valgt. Her sies ingenting

⁹ De religionene eleven skal ha kunnskap om i obligatorisk pensum er kristendommen og islam. De skal i tillegg velge mellom buddhismen eller hinduismen som en tredje religion. Ut over dette skal elevene slik pensum sier ha kjenne til nyreligiøsiteten som fenomen eller en fjerde religion. Fagplanmål 2e krever også en viss innføring i jødedommen som dermed kan bli den femte religionen eleven berører i pensum, dersom den ikke velges som fjerde religion i pensum.

spesifikt om hva som skal vektlegges i undervisningen. Det er med andre ord to av åtte læreplanmål som har hovedfokus på lærespørsmål.

Når det gjelder estetikk så finner vi i Reform 94 flere læreplanmål som tar opp dette temaet. Allerede under generelle mål er denne dimensjonen ved religionene nevnt:

- ha et innblikk i hvordan religioner og livssyn uttrykker seg gjennom bildende kunst, musikk, litteratur og arkitektur.

Dette punktet kommer også igjen som et mål vider i læreplanen når det gjelder kristendommen og islam:

- 2c kjenne til moskeens rolle som kultsted og samfunnshus og kjenne til eksempler på islamsk kunst, vitenskap og arkitektur
- 3d ha kjennskap til Bibelens betydning som kilde for religiøst liv i den kristne tradisjon og kunne gi eksempler på Bibelens innflytelse på samfunnsliv, litteratur, bildende kunst, musikk og arkitektur.

At dette punktet ikke nevnes når det gjelder innføring i andre religioner og livssyn er trolig fordi læreplanmålene for disse religionene er nokså generelle. Samtidig sier læreplanens generelle del at tema som omhandler estetikk kan tas opp i sammenheng ved presentasjon av de ulike religioner og livssyn.

5.1.4 Kunnskapsløftet 2006/07

Faget deles inn i fire hovedområder:

- Religionskunnskap og religionskritikk
- Islam og en valgfri religion
- Kristendommen
- Filosofi, etikk og livssynshumanisme

Det første hovedområdet var ikke med i fagplanene i Reform 94 som et hovedområde, men var likevel også her utskilt som et eget emne med navnet *Innledende religions- og livssynskunnskap*. I Reform 94 ble dette temaet presentert med fem kompetansemål, mens temaet *Religionskunnskap og religionskritikk* har syv kompetansemål i kunnskapsløftet. Det betyr i praksis at inndelingen i hovedområder er forholdsvis lik. I kunnskapsløftet har hvert

hovedområde syv til ni kompetansemål, og til sammen har planen 32 kompetansemål mot 33 i Reform 94. Den største forskjellen ligger i antall religioner som eleven skal fordype seg i. I Kunnskapsløftet er det kristendommen, islam og en valgfri religion. Her legges det ikke føringer for hvilken religion eleven skal velge, men bøkene presenterer som regel i hvert fall buddhismen og hinduismen. Det betyr at eleven skal bli kjent med tre religioner mot fire i Reform 94. I Reform 94 kunne man som nevnt stifte kjennskap med fem religioner dersom man ikke valgte jødedommen som den fjerde religionen til fordypning i faget.

Det ser eller ikke ut som om det er noen forskjell i antall årstimer fra Reform 94 til Kunnskapsløftet. Reform 94 taler om 112 årstimer og definerer dette som tre skoletimer i uka. Kunnskapsløftet definerer antall skoletimer til 84 timer av 60 minutter. Dersom de 112 timene gjøres om til skoletimer av 45 minutters varighet blir dette også 84 timer.

I delen med religionskunnskap og religionskritikk nevnes alle religionens syv dimensjoner i ett av læreplanmålene. Dette er en generell uttalelse om at alle aspekter ved religionen skal presenteres og det kan oppfattes som om alle dimensjonene er like viktige i en eventuell drøftelse. Jeg velger å ta læreplanmålet med ettersom flere av de aktuelle religionsdimensjonene er nevnt:

- presentere og drøfte ulike dimensjoner ved religionene; lære, myter og fortellinger, ritualer, opplevelser, etikk, sosial organisering, kunst og materielle uttrykk

Når det gjelder læreplanmål som har fokus på læredimensjonene i religionene finner jeg to i hovedområdet om Islam og en valgfri religion.

- gjøre rede for hva som er det sentrale i religionen og drøfte viktige trekk i religionens etikk
- tolke noen av religionene sentrale tekster

Begge disse læreplanmålene berører læredimensjonen, men ingen av dem sier noe direkte om hva som oppfattes som sentralt i religionens lære. Det første læreplanmålet sier også noe om den etiske dimensjonen, så det er bare første del som direkte berører lærespørsmål. Det andre læreplanmålet trenger ikke berøre læredimensjonen ettersom de religiøse tekstene eleven leser kan omhandle etikk og andre relevante emner. Dette læreplanmålet kan også kategoriseres i fortellerdimensjonen men som nevnt ikke nødvendigvis i læredimensjonen. Det er likevel ikke unaturlig at eleven forholder seg til noen tekster av en mer læremessig karakter.

Når det gjelder kristendommen finner jeg også to nokså likelydende læreplanmål som de to nevnt over:

- Gjør rede for sentrale trekk i kristendommen
- Tolke noen sentrale tekster fra Bibelen og kristen tradisjon

Her gis det heller ikke føringer for hva som er sentrale trekk ved kristendommen, og sentrale tekster trenger ikke være av læremessig karakter. Dersom man velger tekster fra Bergprekenen kan disse like gjerne plasseres i den etiske dimensjonen.

Det er med andre ord totalt to læreplanmål som handler om det sentrale i religionen, noe vi kan oppfatte som religionens læredimensjon. Videre handler to læreplanmål om tolkning av sentrale tekster, men disse tekstene trenger ikke handle om religionens læredimensjon. Et femte læreplanmål nevner læredimensjonen som et viktig element i forbindelse med drøftelser. Av de 32 læreplanmålene er det med andre ord to som direkte dreier seg om læredimensjonen, mens to andre læreplanmål kan trekke denne dimensjonen inn. Til sist nevner et læreplanmål at læredimensjonen er en av de syv dimensjonene som elevene skal være i stand til å anvende og drøfte.

Den estetiske dimensjonen ved religionene blir også omtalt i flere læreplanmål, og begrepet estetikk brukes for første gang i læreplanene til faget.

Hovedområde: Religionskunnskap og religionskritikk

- presentere og drøfte ulike dimensjoner ved religionene; lære, myter og fortellinger, ritualer, opplevelser, etikk, sosial organisering, kunst og materielle uttrykk

Hovedområde: Islam og en valgfri religion

- beskrive og analysere noen estetiske og rituelle uttrykk i religionen

Hovedområde: Kristendommen

- beskrive og analysere noen estetiske og rituelle uttrykk i kristendommen

Estetikk er nevnt i tre av kunnskapsmålene, og det er trolig ikke å forvente at temaet skal tas opp mer en gang under hvert hovedområde. Under hovedområdet som også omhandler livssynshumanismen blir imidlertid ikke estetikk anvendt i noen læreplanmål.

5.1.5 Noen sammenligninger mellom læreplanene

For å kunne si noe om på hvilken måte opplevelsesdimensjonen har blitt inkorporert i læreplanene over tid vil jeg se på bruken av verb. Her er læreplanene fra 1994 og 2006 spesielt egnet ettersom begge rett over 30 hoved/læreplanmål fordelt ut over de sammen hovedområdene, men med litt ulikt antall mål i hvert hovedområde.

Jeg vil først dele verbene i to kategorier i de to læreplanene. Den første kategorien er verb som forventer at eleven skal lære eller kunne formidle noe man kan kalle et objektivt innhold i religionene. Den andre kategorien er de verbene i læreplanene som forteller noe om at elevene skal gjøre deres egne vurderinger av religionene.

Tabell 1: Bruken av verb i Reform 94 og Kunnskapsløftet

	Reform 94	Kunnskapsløftet
Verb som forventer tilegnelse eller formidling av objektiv kunnskap	Gi eksempler på, Gjøre rede for, ha innsikt i, ha kjennskap til, ha kunnskaper om, ha oversikt over, kjenne, kjenne til, kunne bruke, redegjøre for, vite	Beskrive, forklare, gjøre rede for, presentere
Verb som legger opp til elevenes subjektive vurderinger	Delta i dialog, drøfting, kunne drøfte, kunne sammenligne	Analysere, diskutere, drøft, føre dialog, reflektere, sammenligne, tolke, vurdere

Man kan se at det er langt flere verb og verbkonstruksjoner som indikerer tilegnelse, videreformidling og anvendelse av objektiv kunnskap i Reform 94 sammenlignet med Kunnskapsløftet. Det er til gjengjeld dobbelt så mange verb og verbkonstruksjoner anvendt i Kunnskapsløftet som legger opp til elevens egen subjektive vurdering av pensum.

I neste tabell ser vi i hvor mange læreplanmål de ulike verbene er anvendt for å få et bedre bilde av disse endringene i de to læreplanene.

Tabell 2: Bruken av verb i læreplanene¹⁰

	Antall læreplanmål kun med verb som åpner for elevens subjektive vurderinger	Antall læreplanmål kun med verb som ber eleven formidle et objektivt innhold	Antall læreplanmål som åpner for både objektiv formidling og subjektiv vurdering
Reform 94 Totalt alle fagplanmål (32)	2 (6 %)	27 (84,5 %)	3 (9,5 %)
Reform 94 Fagplanmål for levende ikke-kristne religioner og kristendommen (19)	1 (5 %)	17 (90 %)	1 (5 %)
Kunnskapsløftet Totalt alle kunnskapsmål (32)	13 (41 %)	10 (31 %)	9 (28 %)
Kunnskapsløftet Kunnskapsmål som omhandler Islam, valgfri religion og kristendommen (16)	8 (50 %)	4 (25 %)	4 (25 %)

Denne endringen i bruken av verb betyr ikke nødvendigvis at den opplevelsesmessige og erfaringsmessige dimensjonen har blitt styrket i Kunnskapsløftet sammenlignet med Reform 94. Verbet drøft kan for eksempel åpne for en læresamtale om sentrale spørsmål i religionene. Likevel vil læreplanmål og verb som i større grad åpner for elevenes subjektive vurderinger trolig ha betydning for deres tilnærming til religionene. I Kunnskapsløftet skjer denne tilnærmingen til religionene i større grad ut fra elevenes premisser. Det er elevene som skal tolke, drøfte og analysere religionenes innhold på selvstendig vis. Opplevelsesdimensjonen flyttes på denne måten ut av de hellige husene og bort fra religiøs praksis og over på et individbasert nivå gjennom Kunnskapsløftet. Det kan være fristende å gjøre en sammenligning med Farstad sine funn hvor han snakker om et paradigmeskiftet i pinsebevegelsen sin bruk av sang og musikk (se kapittel 3.2). Bruken av sang og musikk har

¹⁰ I denne tabellen ser jeg først hvor vanlig bruket verbet er i alle fagplanmålene for deretter å se hvor mange gnager det er brukt i fagplanmål som omhandler de religionene jeg ser på i denne studien. Dette for å se om bruken av verb endrer seg i fagplanen som helhet sammenlignet med bruken i læreplanmål for kristendommen, buddhismen og islam.

gått fra å være fellesskapsorientert til å bli individualisert. Dette har skjedd gjennom at man er blitt opptatt av sitt eget gudsførelhold gjennom lovsangen fremfor å ha et felles samlingspunkt i sangen. Som tidligere nevnt viser Farstad at man tidligere sang mer om Gud mens man nå snakker mer til Gud og synger til ham (Farstad, 2013, s. 187-190).

I Reform 94 la man mye mer opp til å snakke om religionene og deres innhold på ulike vis. I Kunnskapsløftet legges det mye mer opp til at hver å en skal få snakket til de andre om sine meninger og opplevelser i møte med religionene. Dette fører til økt fokus på individet, og individets forhold til det religiøse. Dette kan også sees på som en måte å ”avdogmatisere” undervisningen, og gå i møte med den økte individualismen i samfunnet, selv om lærespørsmål har en viss plass i faget også etter Kunnskapsløftet.

Andreassen hevder som tidligere nevnt at mye av den aktuelle religionsdidaktikken er elevsentrert (se kapittel 3.1). Det er eleven som skal fortolke og finne mening med livet igjennom faget. Måten som Kunnskapsløftet former målene i faget kan det legges til rette for en slik individualistisk og meningssøkende tilnærming til faget.

5.1.6 Sentrale endringer i læreplanene

Under følger en oppsummering av sentrale tema som har blitt berørt når vi har behandlet de ulike læreplanene. Vekten ligger på hvordan læredimensjonen og den estetiske- og opplevelsesdimensjonen blir vektlagt i de ulike læreplanene.

Tabell 3: Tema som er gjenstand for undersøkelse i fagplanen

Læreplan ↓	Læredimensjonen	Opplevelsesdimensjonen	Estetisk dimensjon
1935 Har ikke uttalte mål slik som senere læreplaner.	Tilstede: Ikke uttrykt i mange konkrete læreplanmål, men det sies at eleven skal bli bedre kjent med Jesus gjennom evangelie-tekstene.	Kun indirekte tilstede: Ønsket om at eleven skal bli bedre kjent med Jesus kan knyttes til erfaringsbasert kristendom	Indirekte tilstede: Elevene skal kjenne innholdet i gudstjenesten. Men billedkunst, religiøse symboler og tolkning nevnes ikke i læreplanen.
1974 Det er satt opp syv mål for undervisningen, og teksten i fagplanen gir noen indikasjoner på hva som er viktig.	Tilstede: Fagplanen er mer spesifikk når det gjelder lærepunkter man skal gå inn på i de ulike religionene.	Indirekte tilstede: Det nevnes å leve seg inn i religiøse og etiske verdier som ett av de syv målene i fagplanen. Dette krever en innlevelse fra elevens side av emosjonell art.	Ikke tilstede.
Reform 94 Det er 32 mål for faget.	Tilstede: I reform 94 er det mål som omhandler læren både for kristendommen, islam og hinduisme/budd-hismen. Fire lærepunkter nevnes for hver religion, men det varierer litt hvilke punkter som tas med.	Indirekte tilstede: gjennom møte med kunst, religiøse tekster og lignende. Fagplanmålene er likevel i hovedsak kunnskapsbaserte og åpner lite for elevinvolvering.	Tilstede: Elevene skal se hvordan religioner og livssyn uttrykker seg gjennom bildende kunst, musikk, litteratur og arkitektur.
Kunnskapsløftet 2006/07 Det er 32 mål for faget.	Tilstede: Verb som gjør rede for anvendes. De skal de sentrale elementer i religionene skal presenteres, det sies ikke noe om hvilke disse er som tidligere.	I økende grad tilstede gjennom tolkning og egne subjektive vurderinger.	Tilstede: Begrepet estetikk anvendes, og elevene skal beskrive noen estetiske og rituelle uttrykk.

Som vi ser har læredimensjonen alltid vært tilstede i faget. I fagplanen fra 1935 ble det imidlertid ikke gitt like mange læreplanmål som i senere fagplaner. Det sies også mindre i Kunnskapsløftet om hva som er sentrale elementer i læredimensjonene enn tidligere. Dette blir opp til lærere, elever og skolebøker å vurdere.

Opplevelsesdimensjonen er litt vanskeligere å si noe konkret om utfra fagplanene. Men begreper som ”bli bedre kjent med” og ”leve seg inn i” er elementer i de eldste fagplanene i denne studien kan knyttes til denne dimensjonen. Jeg vil våge å påstå at opplevelsesdimensjonen har blitt mer sentral i Kunnskapsløftet enn tidligere. Dette fordi det legges opp til at eleven skal anvende og mene mer om fagstoffet enn tidligere. I Kunnskapsløftet er det mer fokus på elevens opplevelser, meninger og tolkninger sammenlignet med tidligere fagplaner.

Den estetiske dimensjonen tas først inn i fagplanen for fullt i Reform 94. I fagplanen fra 1935 skulle eleven ha kjennskap til gudstjenesten, men fra 1994 blir billedkunst og musikalske uttrykksformer en del av faget. Begrepet estetikk brukes i Kunnskapsløftet.

5.2 Presentasjonen av religionene og religionsdimensjonene

I det følgende vil jeg se på hvor mange sider som til sammen brukes på hver av religionsdimensjonene som oppgaven skal omhandle. Men først vil jeg undersøke hvor mange sider som brukes på hver religion i de utvalgte lærebøkene.

5.2.1 Det totale antall sider med hver av religionen

I det følgende skal jeg undersøke hvor mange sider som anvendes for å presentere hver enkelt religion. Dette for å se om det er noen endring omfanget av presentasjonen, samt om dette er læreplanstyrt.

Tabell 4: Antall sider som omhandler kristendommen, islam og buddhismen i de utvalgte bøkene.

Sidetall med ulike tema ⇒ Boktittel/utgivelsesår ↓	Kristen- dommen	Islam	Buddhismen	Sier med utvalgte religioner	Totalt antall sider i boka
Kristendomskunnskap for den høgre skolen: kristen tro og moral (1964).	69	-	-	69	69 (7-76)
Religionshistorie for gymnaset(1960)	-	8	5	13	92 (8-102)
Kristendommen: lærebok for videregående skoler (1973)	Side 17-161, 168-179 og 198-201. Totalt 160 sider ¹¹	-	-	-	
Religionskunnskap: religioner i dag (1976)	¹²	41	29	70	320 (6-326)
Veier og visjoner (1991)	128 (34,5 %) ¹³	20 (5,5 %)	19 (5 %)	167 (45 %)	371
Mening og mangfold (1997)	130 (33 %)	35 (9 %)	17 (4,5 %)	182 (46 %)	396
Tro og tanke (2014)	84 (26 %)	45 (14 %)	26 (8 %)	155 (48 %)	324 (7-331)

I pensum som skal dekkes i læreplanene fra 1935 og 1974 er det vanskelig å sette opp noen eksakt sidetall for kristendommen, dette fordi man trenger flere lærebøker for å dekke hele pensum. Som tidligere nevnt trengte man trolig opptil fire bøker for å dekke pensum i fagplanen fra 1935. Hovedtyngden av pensum dreide seg imidlertid om kristendommen i tidsrommet 1935 til 1974. I temaet kristendom skulle man dekke områdene bibelhistorie, kirkehistorie samt etikk og tros lære i lærebøkene. Pensum i religionshistorie som utgjorde den delen av planen som ikke direkte omhandlet kristendommen, skulle ikke være på mer enn rundt 30 sider.

¹¹ Jeg har her valg ut sidetall som dekker bibelkunnskap, kristen lære og etikk samt de tre konfesjonen lutherdom, katolisisme og pinsebevegelsen. Dette blir identisk med det pensum som den nyeste boka "Tro og tanke" dekker.

¹² Denne boka har en seksjon med kristendomskunnskap, og av 56 sider omhandler 12 sider lærespørsmål. Men sidene om kristendommen er mer ment som sammenligning med andre religioner, velger jeg "Kristendommen: lærebok for videregående skoler" (1973) som mer fullstendige lærebøker for kristendommen.

¹³ Veier og visjoner: 13 sider med innledning og trosforsvar er regnet med, temaene på disse sidene vil i senere utgaver bli behandlet i del 1 av boka og ikke i kapitlet om kristendommen.

Det samme "problemet" møter vi også de første årene etter 1974, da trengte man en bok i kristendommen, en i religionshistorie og en tredje bok for temaet etikk. Men det er likevel slik at 50 % av pensum kunne være kristendom, noe som de første lærebøkene også la opp til. Boka "*Kristendommen: lærebok for videregående skoler*" (1973) dekket kristendommen med nærmere 220 sider og av disse vil over 150 sider være pensum om man skulle følge læreplanens mål fra 1974. Det var i tillegg en bok med lesetekster som ville øke sidetallet ytterligere.

Boka "*Veier og visjoner*" (1991) er den første som dekker hele pensum som er med i utvalget. Denne boka kan sees som en lærebok gitt ut mens læreplanen fra 1974 enda er gjeldende. Forlaget gav også ut en ny bok med tittelen "*Mening og mangfold*" kun få år etter at Reform 94 var klar.

Kristendommen hadde det meste av pensum i faget før 1974. Omfanget i sidetall er større enn det som kommer fram gjennom valget av lærebøker i statistikken over. Det er trolig mindre mer enn 10 % av pensum som dekker andre religioner i tidsrommet 1935 til 1974. Den resterende del av pensum var innrettet på temaer som omhandlet kristendommen, også delen med etikk ble behandlet ut fra et kristent ståsted. Presentasjonen av kristendommen har blitt mindre omfangsrik etter 1974. Da skal kristendommen i utgangspunktet være 25 % av pensum, men kan økes til 50 % av totalen ettersom pensum har en valgfri del. Fra Reform 94 skal kristendommen være 1/3 av pensum, og i Kunnskapsløftet 1/4. Dette gjenspeiles også i lærebøkene som omhandler hele pensum. I boka "*Mening og mangfold*" dekker kristendommen rundt 1/3 av sidene, mens presentasjonen av kristendommen dekker 1/4 av siden i "*Tro og tanke*". Det totale sidetallet som dekker kristendommen er også betydelig redusert mellom disse to bøkene. Forskjellen er mindre mellom "*Veier og visjoner*" og "*Mening og mangfold*", her er sidetallet nesten identisk. Ettersom sidetallet som presenterer kristendommen er betydelig redusert fra "*Mening og mangfold*" til "*Tro og tanke*" er det ikke usannsynlig at dette også betyr en reduksjon i antall sider som omhandler læredimensjonen.

Når det gjelder Islam og Buddhismen har disse religionene en meget begrenset presentasjon i Strøm sin bok fra 1960. Begge religionene har videre en forholdsvis omfattende presentasjon i boka fra 1976. Islam er den av religionene som prosentvis har hatt størst økning i det totale antall sider i bøkene fra 1991 frem til 2014. Også buddhismen har hatt en prosentvis økning i sidetallet fra 1991 til 2014. Det vil være interessant å se hva det økte sidetallet brukes til for disse to religionene. Bli læredimensjonen viet mer plass, eller er det andre sider ved religionen som vies mer oppmerksomhet?

5.2.2 Religionsdimensjonene i lærebøkene tekst

Når det gjelder læredimensjonen vil jeg bruke følgende kriterier for å ta med boksiden i en opptelling av sider om temaet; at teksten omtaler virkelighetsoppfatning, gudstro, synet på det onde, menneskesyn, frelse og historiesyn. Dette er også temaene som boka ”Tro og tanke” har med under læredimensjonen (Heiene et al., 2014, s. 338-339). Dette er de temaene som er lettest å sammenligne mellom de ulike religionene. Det betyr at mer spesielle emner som sakramenter, som er særegne for kristendommen blir holdt utenfor. Dette er også et tema som mer typisk blir behandlet under konfesjonskunnskap når man sammenligner ulike kirkesamfunn.

Opplevelsesdimensjonen vil dreie seg om hvordan man forsøker å møte, tilbe eller dyrke det guddommelige eller hellige i religionene. Blir dette møtet mellom mennesket og det hellige/ guddommelige presentert i bøkene. Eventuelt hvor og hvordan kan dette møtet skje. Dette kan også være beskrivelser av religionsutøvelsen.

Den estetiske dimensjonen blir også kalt den materielle og estetiske dimensjonen. Her vil jeg vektlegge estetikk, det vil si om symboler, og utsmykninger blir vektlagt i presentasjonen. Bilder eller beskrivelser av hellige hus kan også tilhøre den estetiske dimensjonen. Jeg regner med at den estetiske dimensjonen vil være mer omfattende når vi kommer til bilder og illustrasjoner. Men jeg vil også se om denne siden ved religionen har fått plass i tekster som ikke er relatert til bilder.

5.3 Læredimensjonen plass i lærebøkene tekst

I tabellen under viser jeg antall sider som presenterer læredimensjonen i de utvalgte religionene. Jeg forsøker også å gjøre et overslag over hvor mange sider med ren tekst som anvendes for å presentere læredimensjonen ved å trekke fra sidetallet plassen brukt til bilder og religiøse tekster. Det tallet jeg kommer frem til blir skjønnsmessig anslått, men det gir likevel en mulighet til å gjøre visse sammenligninger.

Tabell 5: Antall sider med presentasjon av læredimensjonen i religionene¹⁴

Lærebok↓	Kristendommen	Islam	Buddhismen	Totalt antall sider
Kristendomskunnskap for den høgre skolen: kristen tro og moral (1964) og Religionshistorie for gymnaset (1960)	Kristen tro 7-46, Kristent håp s. 67-70. 44 sider uten fratrekk for bilder. Man kan kanskje trekke fra mellom en og to sider for bibelsitater, men disse er såpass integrert i teksten at dette ikke er naturlig.	Muhammeds lære s. 82-84, utviklingen av Islam s. 85. (4 sider). 3,5 sider etter fratrekk	Buddhas lære og lidelsen og Buddhas lære om frelsen s. 44-45. 1,5 sider uten fratrekk for bilder.	49 sider.
Religionskunnskap: Religioner i dag (1976) ¹⁵ og Kristendommen: lærebok for videregående skoler (1973)	Kristne grunntanker: Gud s. 44-64, Mennesket s. 94-104, Jesus, frelse, evig liv, dommen s. 105-128, Den Hellige Ånd s. 129 (57 sider). 32,5 sider etter fratrekk.	De fem søylene C102-C106, Hellig krig ¹⁶ C106, Koranens lære C108-C114 (11 sider). 9 sider etter fratrekk.	Lidelsen B42-B43, Frelsesveien B43-46, Nirvana B47 (5,5 sider). 4 sider etter fratrekk.	45,5 sider.
Visjon og virkelighet (1991)	Gud s. 163-164 og 166-185, Jesus, Den Hellige Ånd s. 191-218 (45 sider) 28 sider etter fratrekk.	Den enkeltes lydighet s.103-106 og Troen s. 106-110 (8 sider). 7 sider etter fratrekk.	Lidelsen – og veien ut av den til Religiøst liv s. 33-36 (4 sider). 3 sider etter fratrekk.	38 sider.
Mening og mangfold (1997)	Gud, Kristus og Den Hellige Ånd s. 213-248 (36 sider).	Islam i den enkeltes liv s. 97-104 og Troen s.	Buddhismens lære s. 68-72 (4,5 sider)	37 sider

¹⁴ Religiøse tekster og bilder blir trukket fra teksten, slik at det blir lærebokas skriftlige presentasjon av læredimensjonen som viser i antall sider.

¹⁵ Boka er delt opp i seksjon A, B og C.

¹⁶ Hellig krig blir her satt inn mellom lærespørsmål slik jeg oppfatter det.

	24,5 side etter fratrekk.	110-113 (10,5 sider). 8,5 sider etter fratrekk.	4 sider etter fratrekk.	
Tro og tanke (2014)	Sentrale trekk i den kristne lære s. 175- 191 (17 sider) 13 sider etter fratrekk*	De fem søylene til Muhammeds liv s. 115-128 (15 sider) 10,5 sider etter fratrekk.	Buddhas lære s.92-99 (8 sider) 6 sider etter fratrekk.	29,5 sider.

Det går ikke an å sammenligne sidetall direkte ettersom bøkene har ulik størrelse. Oversikten gir likevel en pekepinn om at presentasjonen av lærespørsmål er mindre i omfang. Her er det også viktig å huske at presentasjonen av Islam og Buddhismen var relativt kort i de første bøkene, noe som indikerer at ikke minst presentasjonen av kristen lære har blitt mindre omfattende, mens omfanget i presentasjonen av læren har økt for Islam og Buddhismen.

En opptelling av ord på tre sider i hver bok, for å finne et gjennomsnittlig antall ord per side, kan gir et bilde av lengden av presentasjonen på 1960-tallet og i 2014 (se tabell 6).

Tabell 6: Antall ord som brukes i presentasjonen av læredimensjonen i de ulike religionene

Lærebok↓	Gjennomsnittlig antall ord pr. side	Totalt antall ord på sidene som presenterer læredimensjonen i de tre religionene
Kristendoms kunnskap for den høgre skolen: kristen tro og moral (1964)	s. 15, 21 og 27 har et gjennomsnitt på 301 ord.	44 x 301 = 13.244
Religionshistorie for gymnaset (1960)	s. 44, 46 og 79 har et gjennomsnitt på 313 ord.	5 x 313 = 1.565
Tro og tanke (2014)	s. 128, 145 og 162 har et gjennomsnitt på 425 ord.	29,5 x 425 = 12.537

Selv om beregning av sidetall og antall ord er litt omtrentlig viser den likevel at den samlede presentasjonen av lærestoff ikke varierer så mye mellom de to bøkene fra 1960-tallet og 2014 som sidetallet skulle tilsi. Sidetallet for bøkene fra 1960-tallet er 49 mens det er 29,5 for "Tro og tanke" fra 2014. Dette gir en forskjell på nærmere 20 sider. Forskjellen i antall ord er 2

272 i favør bøkene fra 1960 – tallet, noe som tilsvarer 5,5 sider med et gjennomsnitt på 425 ord på siden. Det største forskjellen er imidlertid som nevnt i presentasjonen av kristendommen.

Tabell 7: Tekst som omhandler læredimensjonen omgjort til sideantall i læreboka fra 2014

Religion ↓	Antall sider med tekst 1960-tallet	Antall sider med tekst 2014	Endring med 425 ord pr. side.
Buddhismen	470 ord (1 side)	2550 ord (6 sider)	Økning på 5 sider.
Islam	1095 ord (2,5 sider)	4.463 ord (10,5 sider)	Økning på 8 sider.
Kristendommen	13.244 ord (31 sider)	5.525 ord (13 sider)	Nedgang på 18 sider.

For kristendommen sin del er antall sider som presenterer lærespørsmål mer enn halvert, mens økningen har vært merkbar for islam og buddhismen. Endringene er for så vidt ikke overaskende med tanke på endringene i læreplanen. Hvis vi ser på totalt antall sider som blir brukt på kristendommen på 1960-tallet og i 2014 vil nedgangen være betydelig større.

I temaet om kristendommen har jeg også sett på noen sentrale lærespørsmål, det ene er menneskesynet og det andre hvordan Den Hellige Ånd presenteres. I tillegg har jeg sett på presentasjonen av Gud som hellig og kjærlig i to av lærebøkene.

Jeg har valgt å bruke syv kategorier når jeg skal si noe om menneskesynet i kristendommen (se vedlegg 1):

1. Skapt i Guds bilde
2. Menneskets oppgaver og viktige egenskaper
3. Fellesskap og temaet mann/kvinne
4. Syndefallet
5. Syndefallets konsekvenser
6. Hva er synd
7. Behovet for frelse

For temaene «skapt i Guds bilde» og «behovet for frelse» er forskjellene ikke så fremtredende. Når det gjelder temaet «syndefallet» er den viktigste forskjellen at man i lærebøkene fra 1973, 1997 og 2014 ikke betegner syndefallsberetningen som en fortelling

som viser hvordan syndefallet faktisk skjedde. Fortellingen beskrives som mytisk eller metaforisk. I 1964 er ikke dette noe tema når fortellingen presenteres. Det er også bare i den eldste boka at slangen identifiseres som djvelen.

På de fleste temaene er Marthinussen sin bok fra 1964 den som er mest omfattende. Det som er mest i øyenfallende er at temaet om forholdet mellom mann og kvinne ikke berøres i boka fra 1964-tallet. Heller ikke i læreboka fra 1973 tar opp temaet, men Strøm behandler dette i sin presentasjon av kristendommen i sin Religionskunnskapsbok. Dette er imidlertid et tema som ikke behandles under temaet menneskesyn i kristendommen i de to eldste lærebøkene. I lærebøkene fra 1997 og 2014 blir likhetstanken allerede fra skapelsen poengtert. Dette er totalt sett ikke et tema som opptar mye plass i presentasjonen av menneskesynet i kristendommen i nyere lærebøker.

Konsekvensene av syndefallet beskrives mer konkret i boka fra 1964 sammenlignet med 2014. I oversikten under lister jeg opp forskjellene mellom den eldste og nyeste boka sin presentasjon av syndefallets konsekvenser. Dette for å få frem noen kontraster.

Tabell 8: Beskrivelsen av kristendommens syn på syndefallet i den eldste og nyeste læreboka

1964	2014
Skiller oss fra Gud og ødelegger derfor menneskelivet	Ikke sammen nærhet og tillit som før til Gud. Jages ut av hagen.
Fører til sykdom, lidelse	
Vi får vond samvittighet og skyldfølelse	¹⁷
Fører til fortapelse om vi ikke vender om	
Ødelegger forholdet mellom mennesker	Mennesket her ikke lenger den samme tilliten og nærheten til hverandre

¹⁷ Samvittigheten nevnes i delen om etikk, men da i mer positive ordelag. Den hjelper oss til å skille mellom rett og galt.

I de to lærebøkene mellom 1964 og 2014 varierer presentasjonen av dette temaet i omfang, men det er helt klart at fremstillingen i den eldste boken er mest omfattende, og dette er også den boken som presenterer syndens konsekvenser i mest negative ordelag. Ordbruken i 2014 er mer åpen for tolkning. Det er for eksempel en vesensforskjell mellom å si at tilliten mellom mennesker ikke lenger er den samme og at forholdet mellom mennesker blir ødelagt av synden.

De to første lærebøkene er også langt mer konkrete i sin omtale av synd. I begge disse bøkene gis det konkrete eksempler på hva som er synd. Mens de to siste lærebøkene i studiet bruker mer generelle termer som «ønsket om å klare seg uten Gud» (Heiene et al., 1997, s. 224) og «onde gjerninger som rammer andre mennesker og naturen» (Heiene et al., 2014, s. 182).

Når det gjelder temaet «menneskets oppgaver og viktige egenskaper» så er dette nedtonet i de nyeste lærebøkene, spesielt i den siste læreboka fra 2014. I siste læreboka nevnes menneskets skaperevne og forvalteransvar som to positive egenskaper og samtidig oppgaver. Her tales det ikke om det personlige gudsforhold (Heiene et al., 2014, s. 180). I den første læreboka fra 1964 blir kulturarbeid nevnt som en oppgave, dette kan relateres til å skape og forvalte. Samtidig understrekes det at vi står ansvarlige overfor Gud, og at vi skal strebe etter å bli mer lik ham. Her kommer også helliggjørelsen inn som et tema (Karl Marthinussen & Ribsskog, 1964, s. 12-13 og 26-27). Dette er elementer de andre lærebøkene ikke nevner i sin presentasjon av menneskesynet. Men også boka fra 1973 har mer fokus på menneskets forhold til Gud enn senere lærebøker. Her poengteres som en viktig egenskap at vi kan avvise eller ta imot det kristne budskapet.

Temaet om den Hellige Ånd (se vedlegg 2) er et tema som tydelig blir mer omtalt i de første lærebøkene. Ikke minst blir forskjellen tydelig når vi ser på oppgavene Den Hellige Ånd har. I den siste læreboka fra 2014 blir Den Hellige Ånd presentert som Guds nærvær i dag, og pinseunderet understrekes som oppstarten på den kristne kirke. Det sies imidlertid lite om hva Den Hellige Ånd gjør i verden eller i enkeltpersoner. Det nevnes imidlertid i en billedtekst til et bilde av Luther på talerstolen at han skaper tro. I læreboka fra 1997 nevnes stikkordsmessig tre av Den Hellige Ånds oppgaver: gjøre forkynnelsen aktuell, skape tro og danne fellesskap. Ikke minst i læreboka fra 1964 blir dette bildet tydelig utvidet, og helliggjørelsen kommer også inn som et tema her. I læreboka fra 1964 sies det at «å ha den hellige ånd betyr at vi får mer av Jesu sinn og vilje». Temaet helliggjørelse er også nevnt i læreboka fra 1973, her med tittelen «Åndens frukt» (Victor Hellern et al., 1973, s. 129), og

blant disse er kjærlighet, glede og fred. Det personlige kristenlivet er et tema som berøres i de to første lærebøkene, og det understrekes at Den Hellige Ånde er en skapende og forvandlende «kraft» i den kristne sitt liv. Dette er et tema som er nedtonet i læreboka fra 1997 og som forsvinner i den siste læreboka fra 2014. I kapitlet om etikk vil også livsførsel komme inn som et tema, men også her er læreboka fra 2014 med drøftende enn konkluderende slik jeg oppfatter den. Etikk kapitlet i læreboka fra 2014 berører heller ikke temaet helliggjørelse, og dermed så er dette temaet om personlig gudsliv og livsførsel borte fra den siste læreboka i faget.

Funnene som er nevnt over kan stemme med endringene som skjer med barnesangene i studien til Trysnes (se kapittel 3.2). Hun nevner blant annet at sanger som omhandler djevelen som en person som kan friste barna er borte. Slangen blir nevnt i alle bøker, men den identifiseres kun som djevelen i den eldste boka. Men fristelsen som noe som også kommer utenfra er et tema i alle lærebøkene. Djevelen er ikke helt utelatt fra den siste læreboka. Djevelen omtales blant annet som en ond makt i temaet «Guds allmakt og det ondes problem» (Heiene et al., 2014, s. 162). Trysnes nevner også at sanger som omhandler det arme syndige barnet er borte. Tema som arvesynd, og at alle trenger frelse er tilstede i alle lærebøkene, men mennesket som synder er likevel nedtonet i de nyeste lærebøkene. I den eldste læreboka blir det mer konkretisert hva som er syndige og gale handlinger i teksten (se vedlegg 1). I den siste læreboka beskrives synd som «onde gjerninger som rammer andre mennesker og naturen» (Heiene et al., 2014, s. 182). Men hva som er onde gjerninger konkretiseres ikke. En tredje gruppe sanger som Trysnes peker på at er borte er de som omhandler respekt og lydighet. Dette kan sees på som temaet helliggjørelse, eller det å leve et rett liv. Dette er et tema som også har blitt borte, spesielt i de to siste lærebøkene. I de første lærebøkene Det ble dette temaet belyst under presentasjonen av Den Hellige Ånd sine gjerninger. Det er med andre ord langt på vei mulig å finne paralleller til Trysnes sine funn i studier av barnesanger i lærebøkene selv om temaene omtales på ulike måter.

Sanger som omhandler at Jesus er vår venn har det blitt flere av ifølge Trysnes. Det understrekes i disse at han er glad i oss. Hun påpeker også at støtende temaer er blitt nedtonet. Et tema som kan virke støtende er presentasjonen av en hellig Gud som ikke tåler synd. Jeg har sett på presentasjonen av Gud i den første og siste læreboka som anvende si denne oppgaven (se vedlegg 3). Her er det helt tydelig at det er en endring i presentasjonen av Gud. Han beskrives både som hellig og kjærlig i læreboka fra 1964, og det gis en konkretisering av begrepene. Ingen av disse begrepene anvendes direkte i læreboka fra 2014.

Jeg ville forvente at begrepet kjærlighet ble brukt, men det anvendes likevel mange bibelske fortellinger som viser hen til Guds/Jesu tilgivelse og omsorg for oss mennesker i læreboka fra 2014.

Når det gjelder presentasjonen av læren så er det ikke slik at fagplanene i seg selv legger opp til en vridning av stoffet. De sentrale emnene skal belyses. Men i den seneste fagplanen konkretiseres ikke hvilke lærepunkter som skal belyses. Den Hellige Ånd blir for eksempel ikke nevnt spesifikt i noen av læreplanene, med de tre eldste læreplanene nevner læren og Gud, gudsoppfatningen og lignende, mens Kunnskapsløftet kun sier at man skal gjøre rede for sentrale trekk i kristendommen.

Man kan likevel tenke at et tema som kristen livsførsel og konkretisering av denne ikke passer like godt med verbbruken i Kunnskapsløftet. Verbene som er brukt i denne fagplanen legger i stor grad vekt på at man skal vurdere ulike sider ved religionen. Det kan også være interessant og nevne Repstad og Trysnes sin kommentar til Dàniele Herviueu-Léger sin forskning. Den går ut på at økt religiøs individualisering fører til at man får en minimal felles trosbekjennelse. Ut fra en slik tankegang vil konkretiseringen av de ulike temaene bli mer vag og ikke like omfangsrik som tidligere. Det vil trolig være vanskelig å konkretisere hva som er en rett kristen livsførsel i et samfunn preget av økt religiøs pluralitet. Noe som kan medføre at temaet blir nedtonet, og man nøyer seg med å si at Den Hellige ånd virker gjennom forkynnelsen og sakramentene.

Det kan diskuteres i hvilken grad lærebokforfatterne er preget av disse strømningene, men de må i hvert fall forholde seg til en leserskare som er forskjellig fra den som studerte på 1960-tallet. Den kan også hende at man bevisst utelater noen tema og begreper for å gjøre stoffet mer tilgjengelig for elevene. Ellers så er det tydelig i studien av lærebøkene at endringene som kan spores i presentasjonen av kristendommen mest interessant, dette fordi disse endringene er lettere å relatere til RESEP-prosjektet.

Jeg har også sett på fire tema som angår menneskesynet i buddhismen og islam (se vedlegg 4 og 5). Jeg har ikke valgt det samme kategoriene som for kristendommen. Dette fordi ikke minst buddhismen tenker annerledes om det guddommelige. De fleste av de samme temaene blir likevel berørt.

- Hva er et menneske?
- Livsvilkår
- Synet på kvinner
- Oppnår lykke og «frelse» ved

Temaet om kvinners stilling berøres i presentasjonen av buddhismen og islam også i de eldre lærebøkene i faget. Når det gjelder buddhismen er det da i hovedsak at Buddha selv åpnet opp for at kvinner kunne bli nonner (1960 og 1976), mens man i senere lærebøker poengterer at nonner har flere plikter enn menn og må ha tilsyn av en abbed (1997 og 2014). Når det gjelder islam viser også de første lærebøkene at det er en forskjell i synet på mann og kvinne og at kvinnen har en underordnet sosial status. Kvinnens underordnede stilling og plass i samfunnet er et tema som tar enda mer plass i de nyeste lærebøkene presentasjon av islam. Dette temaet får totalt sett en bredere dekning i bøkene som omhandler islam og buddhismen sammenlignet med den plassen temaet har i beskrivelsen av kristendommen. Spesielt i presentasjonen av islam har dette temaet stor plass.

Når det gjelder de andre kategoriene så blir temaene behandlet ganske likt for buddhismen i de ulike lærebøkene. Endringen er i hvert fall ikke å oppfatte som dogmatiske. Når det gjelder presentasjonen av menneskesynet i islam så er en del av utsagn, ikke mins i kategorien «Livsvilkår» litt mer bombastiske i læreboka fra 1960, mens man er mer drøftende og litt mer forsiktig med konklusjoner i de senere lærebøkene. Her kan som eksempel nevnes:

- Mennesket har ikke noen fri vilje til å velge det onde eller gode (1960).
- Uenighet om hvorvidt mennesket har en fri vilje. Mennesket ansvarlig for sine Mategjerninger vil noen si, mens andre vil hevde at alt er forutbestemt (1976).
- Alle mennesker har mulighet til å velge mellom rett og galt, men det understrekes at forholdet mellom Allahs forutbestemmelse og eget ansvar ikke er lett å besvare (2014).

Når det gjelder dommens dag så har dette temaet blitt mer belyst i de to siste lærebøkene. Her understrekes læren om registreringsenglene, viktigheten av å leve et liv etter Allahs vilje, og Allahs suverenitet i dommen.

Det er vanskeligere å se noen endrings som følger dette prosjektets hypotese i presentasjonen av buddhismen og islam. Enkelte tema blir mer belyst enn tidligere. Dette i takt med at pensumdelen når det gjelder ikke-kristne har økt i omfang. Dette har trolig ført til at det ikke har vært aktuelt å kutte ut noen av de temaene som har vært behandlet tidligere. Det virker også som om disse religionen har blitt presentert mer fra et utenfra perspektiv hele tiden, noen som gjør endringene i måten religionene presenteres på oppleves likere fra en bok til en annen. For kristendommen sin del var innenfra perspektivet mer tilstede i de første lærebøkene igjennom temaer som helliggjørelse og Den Hellige Ånds gjerninger i den enkeltes liv.

5.4 Den estetiske- og opplevelsesdimensjonen plass i lærebøkens tekster

I denne oversikten presenterer jeg tekstene som omhandler den etiske- og opplevelsesdimensjonen. Jeg tar da utgangspunkt i tekster som omhandler:

- beskrivelse og utførelsen av religiøse ritualer
- samlinger i hellige hus
- tekster som omhandler utsmykning og kunst og
- utformingen av hellige hus

Tabell: 9 Den rituelle og opplevelsesdimensjonen i kristendommen. Tekster som berører dette temaet i de ulike bøkene

Kristendomskunnskap for gymnaset: Kristen tro og moral (1964) og Kristendomskunnskap for gymnaset: Kirkens historie (1962)	Kristendommen: lærebok for videregående skoler (1973)	Mening og mangfold (1997)	Tro og tanke (2014)
Boka som omhandler kristen tro og moral har ingen bilder. På side 30-31 er det en oppfordring til bønn og bruk av	Et tema som berøres er bønnen og det kristne fellesskap s. 135 – 139. Kristent tjenesteansvar og misjonsoppdraget nevnes	Boka har et eget kapittel om Bibelens innflytelse på religiøst liv samfunn og kultur s. 192 - 211. Fra side 200 til 203 er det	Tema som den rituelle dimensjonen s. 162, 187, 232 og 236- 237 Gudstjeneste og utsmykking s. 226-227

<p>sakramenter dersom vi ønsker å være Guds barn. Vi finner videre en formaning til å lese i Bibelen. Side 40 til 46 har også en omfattende innføring i bønnes betydning. Side 70-73 forklarer også innholdet i gudstjenesten.</p> <p>Boka om som omhandler "kirkens historie" har avslutningsvis s. 147 til 155 et avsnitt med tittelen "kirken og kunsten". Med tekst og bilder forteller det om arkitektur og kirkekunst. Teamet musikk berøres også så vidt</p> <p>Totalt: 19 sider i de to bøkene.</p>	<p>også s. 140 – 141. Gudstjeneste beskrives i ulike kirkesamfunn s. 158, 164, 179, 182-183, 187-188, 192-193, 200-201</p> <p>Totalt: 9,5 sider</p>	<p>et avsnitt om kirkekunst og arkitektur. Musikk vies også flere sider s. 207 – 210. Det er også en beskrivelse av gudstjenesten s. 240</p> <p>Totalt: 13 sider</p>	<p>Totalt: 3 sider</p>
---	--	---	-------------------------------

Ettersom den estetiske- og opplevelsesdimensjonen har fått mer plass i læreplanene skulle man anta at denne dimensjonen også hadde fått mer plass i lærebøkene. Når det gjelder kristendommen spesielt ser det ut til at den estetiske- og opplevelsesdimensjonen har fått mindre plass i den skriftlige presentasjonen over tid. Her er endringen merkbar og en grunn er det reduserte antall sider som omhandler kristendommen, da spesielt i den nyeste læreboka fra 2014. En mulig årsak kan også være at en god del av presentasjonen har dreid seg en god del om kristne dyder som bønn, bibellesning og aktiv gudstjenestedeltakelse i de eldste bøkene fra 1964 og 1973. Det oppleves trolig ikke lenger som legitimt å beskrive et aktivt kristenliv for elevene. Et tema som bønn er for eksempel helt ute av kapitlene om kristendommen i lærebøkene fra 1997 og 2014. Bønn tas opp som tema i de to eldste lærebøkene, og i læreboka fra 1964 finne vi en oppmuntring til et aktivt bønneliv. Det er likevel verd å merke seg at man berører kirkekunst og arkitektur også i de eldste bøkene. Estetikk er således ikke fraværende selv om fagplanen ikke berører temaet direkte.

Ser vi på presentasjonen av buddhismen og islam i læreboka fra 2014 (Tabell 10 og 11) så er tema som bønn og religiøs meditasjon omtalt. I islam er bønn en av de fem søylene, og får således en bred omtale. Meditasjon er ikke direkte det samme som bønn men handler om å rette sin oppmerksomhet og konsentrasjon mot noe annet enn seg selv (Heiene et al., 2014, s. 95). Meditasjon kan derfor være et rite som kan sammenlignes med bønningen i sin funksjon.

En mulig grunn til at bønn ikke lenger omtales som tema under kristendommen kan være at bønn i stadig større grad oppfattes som et individuelt ritual i vår kultur. Mange ønsker i hvert fall ikke en kollektiv offentlig utøvelse av bønn velkommen. Det er likevel vanskelig å komme utenom dette ritualet i islam hvor det er en del av den kollektive religionsutøvelsen. I buddhismen kan imidlertid meditasjon utøves individuelt, men det meditative aspektet hvor man ikke ber til noen konkret gud gjør det kanskje mindre spenningsfylt som ritual. I buddhismen er det også slik av meditasjon er sentralt for å oppnå nirvana (Heiene et al., 2014, s. 94-95). Det vil derfor være unaturlig å utelate dette ritualet fra presentasjonen.

Fraværet av temaet bønn i den nyeste læreboka kan lede tankene til studien utført av Haakedal (se kapittel 3.1) hvor hun har sett på arbeidsbøkene til elever på barneskolen. Et av hennes funn er at tegninger av religiøse praksis som bønn ikke er like vanlige i nyere arbeidsbøker som tidligere. Dette kan være et uttrykk for endret religiøs praksis i samfunnet. Bønn er ikke vanlig i skolehverdagen lenger og bønn er trolig mindre vanlig i mange hjem enn tidligere. Det ser ut til at bønn er et tema som har blitt borte i presentasjonen av kristendommen. Om årsaken er debatten som har vært rundt bruk av bønn i offentligheten (blant annet på skolen) er usikkert. Læreplanen forbyr ikke omtale av religiøs praksis som bønn og temaet bønn får en bred omtale i presentasjonen av islam.

Andre riter som gudstjeneste, dåp og nattverd dekkes i alle lærebøkene. Dette er sentrale temaer og karakteristiske kjennetegn ved kristendommen. Dåp og nattverd er også sentrale i sammenligningen av konfesjonene, det ville derfor være unaturlig å utelate disse.

Vi ser også at læreboka fra 1997 har fått et eget kapittel som omhandler kristendommens påvirkning på samfunn og kultur. Dette kapitlet tar blant annet for seg kirkekunst, arkitektur og litteratur. Dette er i tråd med læreplanene hvor estetikk har sin plass. Dette kapitlet er imidlertid borte i boka fra 2014, muligens fordi man har valgt å la eleven være fortolker fremfor å fortelle om kirkens innflytelse på det estetiske området. Spørsmålet er om tilnærmingen til den estetiske- og opplevelsesdimensjonen i kristendommen er mer

elevstyrt i den siste læreboka. Dette kan skje gjennom at eleven tolker religiøse tekster og religiøse bilder. Dette er noe jeg ønsker å se på i siste del av denne oppgaven.

Tabell 10: Den rituelle- og opplevelsesdimensjonen i islam. Tekster som berører dette temaet i de ulike bøkene

Religionshistorie for gymnaset (1960)	Religionskunnskap: Religioner i dag (1976)	Mening og mangfold (1997)	Tro og tanke (2014)
Teksten omtaler ikke estetiske uttrykk eller religiøse opplevelser. Temaet omtales ikke	Temaer som belyses er bønn i moskeen og de fem søylene s. C99- C106 Totalt: 5,5 sider	Side 97 til 101 Omhandler religiøs praksis gjennom islam sine fem søyler, og arkitekturen samt innredning av moskeen. Totalt: 2,5 sider	Presentasjonen av de fem søylene gir en innføring i sider ved det religiøse liv og utførelsen av ritualer s. 115 – 123. Presentasjonen av sufisme og folkelig islam s. 141, berører også disse temaene s. 141 – 143. Totalt: 5 sider

Når vi ser på buddhismen og islam så har den estetiske- og opplevelsesdimensjonen fått mer plass i presentasjonen av religionene. Utviklingen her synes å være i tråd med intensjonen i læreplanene. Det er også slik at islam sine fem søyler har fått mer plass i presentasjonen av denne religionen. Noe som gjør at opplevelsesdimensjonen får mer plass i presentasjonen av islam i de nyeste lærebøkene.

Når det gjelder Islam så er det å forvente at presentasjonen av kollektive ritualer tar mye plass. Dette på grunn av at man ikke kan tale om det å være en muslim uten å presentere islam sine fem søyler som er trosbekjennelsen, bønningen, velferdsbidraget, pilegrimsreisen og fasten. Dette er individuelle religiøse plikter, men samtidig ritualer som man i hovedsak utøver kollektivt. I buddhismen har man fått plass til en omtale av estetiske elementer som arkitektur og kunst i den nyeste læreboka fra 2014. En slik presentasjon er utelatt, muligens av plasshensyn, i presentasjonen av de andre religionene. Mange elever velger buddhismen som den religionen de fordyper seg i ved siden av islam og kristendommen. Det kan være derfor

lærebokforfatterne har valgt å fokusere mer på estetikk i presentasjonen av denne religionen. På den måten kan læreboka bedre oppfylle læreplanmål om kjennskap til estetiske uttrykk.

*Tabell 11: Den rituelle og opplevelsesdimensjonen i **buddhismen**. Tekster som berører dette temaet i de ulike bøkene*

Religionshistorie for gymnaset (1960)	Religionskunnskap: Religioner i dag (1976)	Mening og mangfold (1997)	Tro og tanke (2014)
Teksten omtaler ikke estetiske uttrykk eller religiøse opplevelser. Temaet omtales ikke	Tema som berøres er livet i samfunnet s. B47-48, livsførsel og misjon s. B53-55 Totalt: 2 sider	Det er ellers en halv side om munk og nonners stilling/liv s. 72. Totalt: en knapp side	Tema som felleskap, munk og lekfolk tas opp s. 89 – 92. Det er et eget avsnitt om buddhistisk arkitektur og kunst s. 108 og beskrivelse av religiøse handlinger i templet og i hjemmet s. 109. Totalt: 4 sider

5.5 Religionsdimensjonene og billedbruken i lærebøkene

Tabellen nedenfor viser bruken av bilder i lærebøkene. Tanken er at økt billedbruk i seg selv medfører en estetisering. Her presenteres det totale antall bilder som brukes på de sidene som presenterer hver religion. I tabellen vises første totalt antall bilder som brukes, mens det andre tallet viser hvor mange av bildene som er helsides bilder. I denne statistikken har jeg tatt med litt flere bøker enn de jeg analyserer i resten av oppgaven. Dette for å prøve å få et litt mer nøyaktig inntrykk av billedbruken over tid.

Tabell 12: Antall bilder som anvendes i presentasjonen av hver religion

Religion, antall bilder ⇒ Boktittel/utgivelsesår ↓	Kristen- dommen	Islam	Buddhism en	Antall sider med bilder av totalt antall sider	Prosentvis antall sider med illustrasjon er
Religionshistorie for gymnaset (1960) og Kristendomskunnskap for den høgre skolen: kristen tro og moral (1964)	0/0	2/1	2/1	4/82	5
Religionshistorie for gymnaset (1960) og Marthinussen og Ribsskog sine fire bøker for kristendomsfaget (utgaver fra 1955 til 1965)	83/6	2/1	2/1	78/406	19
Religionskunnskap: religioner i dag (1976) og Kristendommen: lærebok for videregående skoler (1973)	103/28 ¹⁸	17/2	14/0	132/282	47
Veier og visjoner (1991)	90/13	14/1	12/3	98/167	58,5
Mening og mangfold (1997)	96/1	27/0	15/0	105/182	57,5
Tro og tanke (2014)	56/1	44/1 ¹⁹	23/0	104/155	67

Vi kan se ut fra statistikken at den prosentvis andelen bilder i forhold til sideantall har økt jevnt. Det mest markante er at læreboka til Marthinussen og Ribsskog *"Kristendomskunnskap for den høgre skolen: Kristen tro og moral"* fra 1964, som anvendes i denne oppgaven ikke

¹⁸ Noen av bildene har litt tekst til. To bilder dekker to sider, og på en av side er det to bilder som dekker hele siden.

¹⁹ Det er fire bilder som dekker en hel side.

har et eneste bilde. Heller ikke boka til Strøm fra 1960 har mange bilder. Som tidligere nevnt ble det anvendt fire bøker for å dekke kristendomsfaget i den videregående skolen på 1950- og 60-tallet, og to av de andre bøkene har en del bilder. Jeg har derfor inkludert alle de fire bøkene til Marthinussen og Ribsskog som ble bruk i kristendomsfaget for å vise at bilder ble brukt i et visst omfang. I bøkene fra 70-tallet og fremover øker billedbruken, og den nyeste boka *"Tro og tanke"* (2014) er det boka som prosentvis har flest sider med bilder. Det er likevel verd å merke seg at antallet bilder totalt er nokså likt i bøkene fra 70-tallet og fremover. Det totale antall sider som presenterer de tre religionene har avtatt, mens antall bilder er nokså uendret. Det er ellers verd å merke seg at boka *"Kristendommen: Lærebok for videregående skoler"* fra 1973 har et betydelig antall bilder.

Bokforfatterne har kuttet i antall sider som presenterer de tre utvalgte religionene fra 1991 til 2014, men de har samtidig ikke valgt å kutte i antall bilder. Dette kan oppfattes som om den estetiske dimensjonen har fått en styrket plass i religionsbøkene over tid. Det er imidlertid litt flere helsidesbilder i boka *"Veier og visjoner"* fra 1991, ikke minst under temaet kristendommen, noe som også kan indikere en vektlegging av det estetiske i denne læreboka. Det gjenstår i det følgende å se hvilken funksjon disse bildene har i bøkene.

Det er også verd å merke seg at antall bilder har avtatt markant i presentasjonen av kristendommen mellom 1991 og 2014, mens billedbruken har økt når det kommer til buddhismen og ikke minst islam. Når det gjelder kristendommen så er også antall sider som omhandler religionen betydelig redusert i samme tidsrom, noe som også langt på vei forklarer den markante reduksjonen i bruken av bilder i presentasjonen av denne religionen.

5.5.1 Bildenes illustrative funksjon

I det følgende skal vi se hva bildene illustrerer. Her bruker jeg Haakedal sine fem kategorier for å se om det er noen endringer i vektlegging av temaer over tid. Som nevnt tidligere vil bilder i kategori A oppfattes som relatert til lærespørsmål, mens bilder i kategori B til D er mer relatert til den estetiske – og opplevelsesdimensjonen. Bilder i kategori E oppfattes som mer nøytrale.

Tabell 13: Billedbruk i kristendommen

Lærebok⇒ Tema ↓	Marthinussen og Ribsskog sine 4 bøker for gymnaset og den høgre skolen (1955-1964)	Kristendommen: lærebok for videregående skole (1973)	Mening og mangfold (1997)	Tro og tanke (2014)
A. Sentrale religiøse hendelser	Jesu fødsel 0 Syndefallet 0 Korsfestelsen 2 Oppstandelsen 0 Annet 6 ²⁰	Jesu fødsel 1 Syndefallet 1 Korsfestelsen 2 Oppstandelsen 2 Annet 10 ²¹	Jesu fødsel 0 ²² Syndefallet 1 Korsfestelsen 5 Oppstandelsen 2 Annet 16	Jesu fødsel 3 Syndefallet 1 Korsfestelsen 5 Oppstandelsen 2 Annet 5
B. Religiøse handlinger	Bønn 0 Nattverd 1 Dåp 0 Konfirmasjon 0 Gudstjeneste 1 Annet 2	Bønn 5 Nattverd 2 Dåp 2 Konfirmasjon 0 Gudstjeneste 7 Annet 4	Bønn 0 Nattverd 2 Dåp 3 Konfirmasjon 0 Gudstjeneste 6 Annet 7	Bønn 0 Nattverd 3 Dåp 2 Konfirmasjon 2 Gudstjeneste 9 Annet 3
C. Religiøse symboler	0	2	4	1
D. Helligsteder og utsmykninger	Helligsteder 8 Utsmykninger 11	Helligsteder 6 Utsmykninger 6	Helligsteder 9 Utsmykninger 8	Helligsteder 6 Utsmykninger 6
E. Nøytrale bilder og illustrasjoner, herunder personer.	52	53	33	8

Når vi ser på andelen bilder som omhandler sentrale religiøse hendelser har andelen sunket noe fra 1950- og 60-tallet frem til 2014. Det ble anvendt flest bilder i denne kategorien (kategori A) i læreboka fra 1997. Bøkene fra 1950- og 60 - tallet skiller seg ellers ut ved å ha få bilder som viser sentrale bibelske hendelser og riter, her er hovedtyngden av bilder illustrative. Totalt sett så anvendes det langt færre bilder i presentasjonen av kristendommen i den nyeste boka samelignet med tidligere bøker, så en nedgang i antall bilder som viser sentrale religiøse hendelser vil av den grunn også være forventet. Vi kan imidlertid legge merke til at bildene i den nyeste boka i langt større grad enn tidligere omhandler de mest sentrale hendelsene i kristendommen. Temaer som syndefallet, Jesu fødsel, korsfestelsen og oppstandelsen illustreres med flere bilder i den nyeste boka enn de eldre lærebøkene. Det betyr at bildene konsentrerer seg rundt de sentrale hendelsene i bibelhistorien. Dersom vi går

²⁰ Syv nærbilder Jesu ansikt av og to portretter av Jesus er her trukket fra og plassert i kategorien utsmykninger.

²¹ To bilder av Jesus er her trukket fra og plassert i kategorien utsmykninger.

²² Jesu fødsel er med i en indisk billedvev på side 232 i boka "Mening og mangfold". Dette er en billedvev som viser kvinner i ulike historier i Bibelen. Jesu fødsel blir således ikke et hovedtema i denne billedveven.

tilbake til boka fra 1973 er historiene som illustreres: skapelsen, Moses med budene, Natan i samtale med David, kvinnen som ble grepet i hor, den fortapte sønnen, den barmhjertige samaritan og Jesu fotvask (Victor Hellern et al., 1973, s. 23-109). I læreboka fra 1997 er også hendelser som Adam som gir dyrene navn, skapelsen, Babels tårn, Abraham som skal ofre sin sønn Isak, den brennende tornebusk, Batseba, den barmhjertige samaritan, bergprekenen og inntoget i Jerusalem blant de andre bibelske hendelsene som illustreres (Heiene et al., 1997, s. 164-256). Dersom vi går til den nyeste læreboka fra 2014 er det fire bilder som omhandler andre sentrale religiøse hendelser enn de fire allerede nevnte i tabell 13. Disse bildene omhandler: Den brennende tornebusk, budskapet til Maria, nattverden og dommens dag. Det er også et bilde av den hellige familie, men dette bildet knyttes ikke direkte til noen bibelhistorie, samt et bilde av Jesus på sin trone i himmelen (Heiene et al., 2014, s. 161-242). Gjennom valget av bilder kan vi si at den bibelske historien snevres inn i den nyeste læreboka. Noe som betyr at læredimensjonen ikke blir like omfattende presentert gjennom billedbruken, spesielt i den nyeste læreboka samelignet med eldre lærebøker. Det kan også bemerkes at flere av bildene i tidligere bøker omhandlet temaet synd og omvendelse. Dette er spesielt synlig i læreboka fra 1973 hvor det brukes bilder med tema som Natan i samtale med David, kvinnen som ble grepet i hor, den fortapte sønnen og Jesu fotvask. I boka fra 1997 er det kun bildet av Batseba som berører dette temaet direkte, mens temaet er borte i billedbruken i den nyeste læreboka.

Det er ellers verd å merke seg at temaet bønn kun blir illustrert med bilder i læreboka fra 1973. Vi har tidligere nevnt at temaet bønn ble omtalt i de to eldste lærebøkene fra 1964 og 1973. Det er ingen bilder i læreboka fra 1964, så det i seg selv forklarer fraværet av bilder som omhandler bønn. I læreboka fra 1973 er det ikke mindre enn fem bilder med dette temaet. Dette gjør fraværet av både tekst og bilder som omhandler temaet bønn i en kristen kontekst enda mer tydelig i de to nyeste lærebøkene.

Når det gjelder presentasjonen av religiøse handlinger så vektlegger den nyeste boka dåp, nattverd, konfirmasjon og deltakelse i gudstjeneste i bildene. Læreboka fra 2014 illustrerer også tema som ordenasjon og prosesjon (Heiene et al., 2014, s. 215 og 218). Andre tema som omhandles i læreboka fra 1997 er bibellesning, sang, lystenning, skriftemål og forkynnelse (Heiene et al., 1997, s. 178, 120-210, 246, 267 og 274). Boka fra 1973 har med ritualer som skriftemål, fotvask, ordenasjon og prosesjon (Victor Hellern et al., 1973, s. 133, 151, 157 og 224).

Når det gjelder bilder som omhandler den estetiske- og opplevelsesdimensjonen (kategori B til D) så er endringene ikke entydige fra 1973 til 2014. Antallet bilder er nokså likt fra et år til et annet. Det er heller ikke økt vekt på tema som lystening, musikk og prosesjoner i billedbruken. Antallet bilder som viser utsmykninger og hellige hus er også nokså stabilt over tid for kristendommen sin del. Det betyr også at dette temaet prioriteres i den nyeste læreboka i faget hvor antall bilder er færre sammenlignet med tidligere lærebøker.

Det mest overraskende er trolig det høye antallet bilder som havner i kategorien E i læreboka fra 1973, men også tidligere lærebøker. Økt antall nøytrale bilder kan tilsi mindre vektlegging av den estetiske- og opplevelsesdimensjonen. Grunnen til det store antallet nøytrale bilder i lærebøkene fra 1973 og 1997 handler trolig om et ønske om å være tidsaktuell. Ikke minst gjelder dette læreboka fra 1973. Det kan se ut som om Myhre har rett når han mener at billedbruken på 60- og 70- tallet var preget av en problemorientert undervisning (se kapittel 4.3). Det er likevel slik at mange av bildene i bøkene på 1950- og 60 tallet bærer mer preg av illustrasjoner. Det er for eksempel mange bilder av historiske personer som brukes i kirkehistorie delen, og det er totalt sett få bilder av tidsaktuelle hendelser i de eldste lærebøkene. I læreboka fra 1973 finner vi imidlertid bilder med tema som krig, fred, miljøproblemer, ungdommer med langt hår, ungdom på fest og folk som går i demonstrasjoner blant bildene (Victor Hellern et al., 1973)²³. Man brukte blant annet bilder som ungdommen kunne kjenne seg igjen i. Faren med slike bilder er som tidligere nevnt at de kan gå ut på dato. I den nyeste læreboka fra 2014 er bilder av denne typen redusert betraktelig. Noe som tilsier at man i den nyeste læreboka prioriterer bilder som omhandler læredimensjonen samt estetikk og opplevelsesdimensjonen.

²³ Noen eksempler på dette finner man blant annet på side 12, 61, 65-66, 82, 91-93, 97, 124, 128 og 214.

Tabell 14: Billedbruk i presentasjonen av islam

Lærebok ⇒ Tema ↓	Religionshistorie for gymnasiet (1960)	Religionskunnskap: religioner i dag (1976)	Mening og mangfold (1997)	Tro og tanke (2014)
A. Sentrale religiøse hendelser			(1)	3
B. Religiøse handlinger	Bønn 0 Tekstlesning 1 Pilegrimstur 1 Navngivning Faste Annet 0	Bønn 2 Tekstlesning 0 Pilegrimstur 4 Navngivning Faste Annet 1	Bønn 2 Tekstlesning 1 Pilegrimstur 3 Navngivning Faste Annet	Bønn 5 Tekstlesning 1 Pilegrimstur 1 Navngivning 1 Faste 1 Annet 3
C. Religiøse symboler		Symboler: 1 Tekster: 2	Symboler 1 Tekster 1	
D. Helligsteder og utsmykninger	Helligsteder 0 Utsmykninger 0	Helligsteder 4 Utsmykninger 0	Helligsteder 2 Utsmykninger 3	Helligsteder 5 Utsmykninger 6
E. Nøytrale bilder og illustrasjoner, herunder personer.	0	3	14	16

Når det gjelder islam og buddhismen er situasjonen litt annerledes. I presentasjonen av disse religionene har antall bilder økt betraktelig. Antall bilder som illustrerer ritualer eller helligsteder (hellige hus) har også vokst i omfang i presentasjonen av disse religionene.

Antall bilder som omhandler bønn har faktisk økt i presentasjonen av islam over tid, og i den nyeste boka var det fem bilder som viste temaet bønn. Bønn er ikke å oppfatte som uvesentlig i kristendommen, men likevel utelatt i den nyeste læreboka fra 2014. Også i presentasjonen av buddhismen nevnes meditasjon som en viktig religiøs praksis ved flere anledninger i samme læreboka. Bønn og meditasjon er ritualer som kan sammenlignes i de tre religionene, denne muligheten uteblir når bønn ikke lenger omtales i presentasjonen av kristendommen.

Når det gjelder islam så er de estetiske uttrykkene mer begrenset noe som også kommer til uttrykk i få bilder av sentrale religiøse hendelser. Dette på grunn av billedforbudet. I islam kan man ikke avbilde Allah eller Muhammed. Det er ikke avbildning av levende vesener i moskeene. I boka *"Tro og tanke"* (2014) er det blant annet med et bilde av profeten hvor ansiktet ikke er malt. Det er ellers verd å merke seg at bilder som viser sentrale religiøse hendelser er økende i islam og buddhismen, dette er bilder av malerier og statuer. I kristendommen så er antallet bilder som viser sentrale religiøse hendelser

forholdsvist likt i bøkene fra 1973, 1997 og 2014, men de bibelske temaene som vises på bildene er blitt litt færre.

Tabell 15: Billedbruk i presentasjonen av buddhismen

Lærebok ⇒ Tema ↓	Religionshistorie for gymnaset (1960)	Religionskunnskap: religioner i dag (1976)	Mening og mangfold (1997)	Tro og tanke (2014)
A. Sentrale religiøse hendelser	0	0	0	4
B. Religiøse handlinger	Meditasjon 0 Tekstlesning 0 Gaver til munkene 0 Annet 0	Meditasjon 5 Tekstlesning 1 Gaver til munkene 1 Annet 2	Meditasjon 1 Tekstlesning 0 Gaver til munkene 1 Annet	Meditasjon Tekstlesning 1 Gaver til munkene 1 Annet 1
C. Religiøse symboler	Symboler 0 Tekster 0	Symboler 0 Tekster 0	Symboler 0 Tekster 0	Symboler 1 Tekster
D. Helligsteder og utsmykninger	Helligsteder 1 Utsmykninger 1	Helligsteder 0 Utsmykninger 1	Helligsteder 1 Utsmykninger 6	Helligsteder 5 Utsmykninger 6
E. Nøytrale bilder og illustrasjoner, herunder personer.	0	3	5	4

5.5.2 Bildene som multimodal tekst

I denne analysen anvender jeg kategoriene som jeg har diskutert i metodekapitlet i forbindelse med multimodalitet i tekster. Dette er kategorier som er utarbeidet på bakgrunn av Løvland sin presentasjon av multimodalitet i tekster. Jeg har her særlig fokus på bildene sin funksjon sett i forhold til de skrevne tekstene i bøkene. I vedlegg finnes bakgrunns materialet for tabellene brukt i dette avsnittet²⁴.

Jeg har i denne analysen tatt bort boka ”Kristendoms kunnskap for den høgre skolen: Kristen tro og moral” (1964) dette fordi boka ikke inneholder bilder. Denne boka er brukt i tredje klasse. Jeg har i stedet inkludert boka ”Kristendoms kunnskap for den høgre skolen: Jesus og den første kristendom” (1955) som ble anvendt i første klasse ettersom denne boka inneholder en del bilder.

²⁴ Bilder merket med rødt skrift i vedlegg 6 er med i flere kategorier. De blir i tabellen bare telt opp i den øverste kategorien de befinner seg i.

Tabell 16: Bildene sin funksjon som tekst eller del av en tekst i presentasjonen av kristendommen i de ulike lærebøkene

Bok ⇒	Kristendomskunnskap for den høgre skolen: Jesus og den første kristendom (1955) ²⁵	Kristendommen: lærebok for videregående skole (1973)	Mening og mangfold (1997)	Tro og tanke (2014)
Kategori A til F ↓				
BILDER MED SELVSTENDIG FUNKSJON SOM TEKST				
A. Bilder med oppgaver uten fasit	1 (4 %)	10 (11 %)	8 (tre til en oppgave) (8,5 %)	6 (tre til en oppgave) (11,5 %)
B. Bilder som gis forklaring/tolkning	0 (0 %)	4 (4,5 %)	8 (8,5 %)	11 (21 %)
BILDER SOM ER EN DEL AV EN SAMMENSATT TEKST				
C. Bilder med forklarende eller utfyllende undertekst	9 (33 %)	25 (27,5 %)	38 (40 %)	13 (25 %)
D. Bilder med oppgaver som ikke krever tolkning av bildet. Bildet blir en illustrasjon	0 (0 %)	12 (13 %)	0 (0 %)	0 (0 %)
E. Bilder som er illustrasjoner uten tekst utover hvem, hva og hvor informasjon	16 (59 %)	33 (36 %)	32 (33,5 %)	20 (38 %)
F. Figurer, illustrasjoner	1 (4 %)	7 (8 %)	9 (9,5 %)	2 (4 %)

Bildene i de to øverste kategoriene (A og B) er de som har en klareste funksjon som tekst. Bildene i kategori A har den mest selvstendige funksjonen som tekst. Disse bildene skal tolkes av leseren. I boka er det gjerne en oppgavetekst, men det gis ingen fasit til hvordan bildet skal tolkes. Bildene i kategori B gis en tolkning som fokuserer på innholdet i bildet.

Antall bilder i kategori A har prosentvis vært nokså stabilt siden 1973, men antallet bilder i denne kategorien har blitt færre i de nyeste lærebøkene. Antallet bilder i kategori B har imidlertid vært jevnt stigende. Dersom vi ser på prosentvis vil den nyeste læreboka prosentvis ha flest bilder i kategori A og B. Den nyeste læreboka *"Tro og tanke"* (2014) har rundt 33 % av sine bilder i disse to kategoriene. Dette er betydelig mer enn tidligere lærebøker i faget. Dette styrker i hvert fall inntrykket av at det estetiske vektlegges i økende grad selv om antallet bilder i kategoriene A og B ikke øker.

²⁵ Her har jeg valgt å ikke ta med boka *"Kristendomskunnskap for den høgre skolen: Kirkens historie"*. Bildene i denne boka er i hovedsak illustrasjoner med tekst som forteller hvem eller hva som vises på bildet.

Et viktig skille skillet går også mellom lærebøker utgitt før og etter læreplanen fra 1974. Det har vi tidligere sett når det gjelder antall bilder som brukes i lærebøkene, det har vært en betydelig økning i billedbruken fra og med lærebøker som er tilpasset læreplanen fra 1974. Det er også tydelig at bilder som skal fortolkes eller gis en tolkning har økt merkbart i omfang fra samme tidspunkt.

Det er ellers i kategori C hvor nedgangen har vært mest merkbar. Dette er bilder som er koblet sammen med teksten i læreboka, og som har en utfyllende billedtekst. Jeg har ingen umiddelbar forklaring på nedgangen rent bortsett fra at det er et resultat av reduksjonen i antall bilder i presentasjonen av kristendommen. Det er trolig i denne kategorien reduksjonen i antall bilder har fått størst utslag.

Jeg har også sett på billedbruken i presentasjonen av islam for å se om det er mulig å finne noen likhetstrekk i billedbruken mellom kristendommen og islam. Det vil være interessant å se om billedtolking også har fått en mer sentral plass i andre religioner enn kristendommen.

Tabell 17: Bildene sin funksjon som tekst eller del av en tekst i presentasjonen av islam i de ulike lærebøkene

Bok ⇒	Religionshistorie for gymnaset (1960)	Religionskunnskap: religioner i dag (1976)	Mening og mangfold (1997)	Tro og tanke (2014)
Kategori A til F ↓				
BILDER MED SELVSTENDIG FUNKSJON SOM TEKST				
A. Bilder med oppgaver uten fasit	0 (0 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	0 (0 %)
B. Bilder som gis forklaring/tolkning	0 (0 %)	0 (0 %)	1 (4 %)	4 (9,5 %)
BILDER SOM ER EN DEL AV EN SAMMENSATT TEKST				
C. Bilder med forklarende eller utfyllende undertekst	2 (100 %)	12 (71 %)	18 (70 %)	24 (57,5 %)
D. Bilder med oppgaver som ikke krever tolkning av bildet. Bildet blir en illustrasjon	0 (0 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	0 (0 %)
E. Bilder som er illustrasjoner uten tekst utover hvem, hva og hvor informasjon	0 (0 %)	3 (17,5 %)	2 (8 %)	12 (29 %)
F. Figurer, illustrasjoner	0 (0 %)	2 (11,5 %)	5 (19 %)	1 (2,5 %)

Billedtolkning har ikke hatt den samme plassen i presentasjonen av islam sammenlignet med kristendommen. Det er først i den nyeste læreboka at det er blitt vanlig med tolkninger av bilder også i presentasjonen av islam. Det er derfor mulig å si at bildene har fått en mer sentral plass som tekst også i presentasjonen av islam. Det legges imidlertid ikke opp til at elevene selv skal tolke bildene på selvstendig vis i noen av lærebøkene. Årsaken er muligens at kultur- og kunnskapsspranget blir for stort for de fleste norske skoleelever. Læreboka blir derfor mer en veileder og fortolker også av bildene i boka. Det er å anta at det generelle kunnskapsnivået om kristen lære er avtagende hos skoleelevene, og man må kanskje på et tidspunkt spørre seg om elevene kan tolke kristne motiver uten hjelp. Elevene har totalt sett hatt flere timer undervisning i kristendommen på skolen, og av den grunn kan man nok også stille større krav til forståelsen av de kristne motiver. Dette er ikke noe jeg har muligheten til å drøfte mer omfattende i denne oppgaven. Men det er i hvert fall interessant å legge merke til forskjellen mellom kristendommen og islam når det gjelder krav til billedtolkning. Forventningene til elevenes forståelse er betydelig høyere i møte med bilder med kristne motiver.

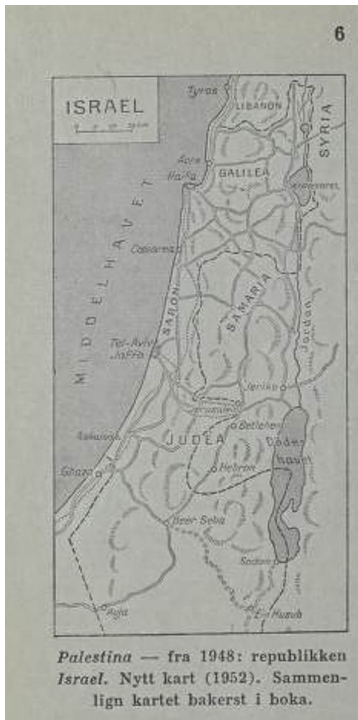
Det er ellers også slik at antall bilder i kategori C er merkbart mindre i den nyeste læreboka i forhold til noen av de eldre lærebøker. En mulig årsak kan være at bilder som før ville vært i kategori C nå er flyttet opp i kategori B.

Tabell 16 og 17 sier ikke alt om bruken av bilder som tekst. Det er også en forskjell i omfanget av tolkningen som gjøres av bildene i de ulike lærebøkene. Dette skal jeg ta for meg i det følgende med noen eksempler på bilder i kategori A og B i de ulike lærebøkene.

5.5.3 Bruken av bilder som tekst

I det følgende skal jeg presentere eksempler på bruken av bilder som tekst. Jeg ønsker å konsentrere meg om bilder i kategori A og B for å se om det er noen forskjeller i måten man gjør tolkningen av bildene i de ulike lærebøkene.

I lærebøkene fra 1950- og 60-tallet finner vi bare et bilde i kategoriene A og B. Det er et kart som også fungerer som en illustrasjon til teksten som omhandler Palestina i boka *”Kristendoms-kunnskap for den høgre skolen: Jesus og den første kristendom”* (Karl Marthinussen & Ribsskog, 1955, s. 6). Dette bildet er således en del av en multimodal tekst

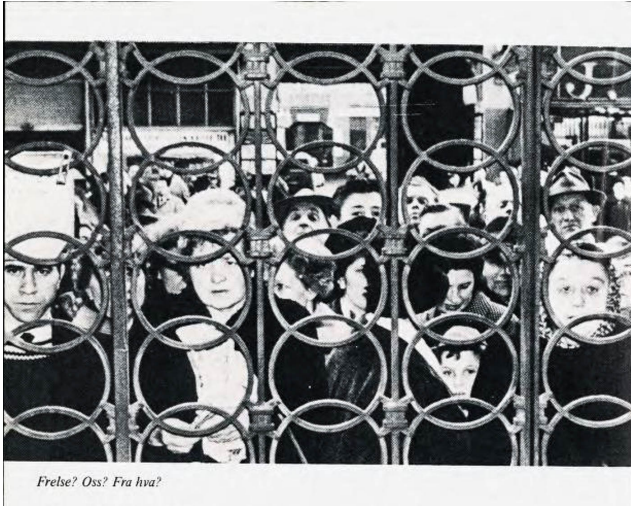
bestående av tekst og bilde. Men samtidig er den en oppgave til bildet som gir det en selvstendig funksjon i forhold til teksten. Dette er ingen stor oppgave (se billedteksten) ettersom kartet bak i boka er nokså likt bare i farger. Dette er heller ingen billedtolkning i ordets rette forstand selv om man må studere informasjonen gitt på kartet.²⁶

Figur 1: kart over Palestina

I lærebøkene fra 1970-tallet er det kun læreboka i kristendom som har bilder i kategori A og B. Bildene under er hentet fra ”Kristendommen: lærebok for den videregående skolen” (Victor Hellern et al., 1973, s. 19, 72 og 116). Denne læreboka har mange bilder som jeg har plassert i kategori A. Men det er likevel verd å merke seg at ingen av bildene i kategori A har bibelske motiver, mens to av bildene som gis en tolkning (kategori B) har bibelske motiver. Under har jeg valgt ut et bilde som er plassert i kategori A og to bilder som er plassert i kategori B for å vise bruken av bilder i denne læreboka. Bildet på figur 2 viser mennesker bak et gjerde som kan oppfattes som et stengsel. Teksten til bildet er: ”Frelse? Oss? Fra hva?”. Dette er en tekst som kommuniserer med motivet på bildet, og som åpner for en tolkning av det som elevene ser på bildet. Man kan stille spørsmål som: Hvorfor er menneskene innestengt? Hva skal til for at de slipper ut? Hva kan bildet si oss om forståelsen av frelse i kristendommen? Dette bildet representerer godt typen bilder i kategori A i læreboka ”Kristendommen: lærebok for den videregående skolen”. Dette bildet åpner for en diskusjon rundt et lærespørsmål i kristendommen. En del andre bilder i kategori A handler om mer etiske, historiske eller allmenne temaer. Et bilde har også estetikk som tema, det spørres da om byggestilen på ei kirke (Victor Hellern et al., 1973, s. 182). Tekstene er som regel korte og formet som

²⁶ Jeg velger å se på billedtolkning som en oppgave hvor man blir bedt om å finne eller tolke et budskap i bildet. I all bildetolkning beskriver man også hva bildet viser, men budskapet står likevel sentralt. Bildet fra ”Kristendoms kunnskap for den høgre skolen: Jesus og den første kristendom” blir kun brukt til en sammenligning mellom kart.

spørsmål hvor man også trenger å anvende bildet for å gi et svar. Figur 2 er et typisk eksempel på et slikt bilde i boka.

Figur 2 er et bilde som er plassert i kategori A, det viser mennesker bak et gjerde eller gitter.

Figur 3 (til høyre) Dette er et bilde plassert i kategori B og handler om bibelens inspirasjon.

Det fins mennesker som mener at Gud selv har bestemt hvert ord som står i Bibelen. På dette tyske tresnitt fra 1483 ser man Gud diktere Moses de ti bud.

Figur 4 (under til høyre): dette bildet handler om kvinnen som ble grepet i hor.

Bilde 3 og 4 er typiske for boken. Bildene har tekster som forklarer hva vi ser på bildet og hva som eventuelt skjer. Det er ikke noen dyptpløyende analyser, men forholdsvis korte tekster. Elevene ville trolig ikke fått med seg innholdet i bildene uten den

Middelalderlig illustrasjon til fortellingen om kvinnen som ble grepet i hor. I evangeliet står det intet om hva det var Jesus skrev på jorda, men hans svar kjennes: den som er ren, la ham kaste den første sten! På bildet her har kunstneren latt Jesus finne et annet uttrykk for dette ved å skrive: Terra Terram accusat. "Jorden anklager jorden". Tysk bokminiatyr fra omkring år 1100. Til høyre ser vi Rembrandts fremstilling av det samme motivet.

forklaringen som gis til hvert bilde. Vekten legges på å forstå sentrale elementer eller handlinger i bildet.

I læreboka "Mening og mangfold" fra 1997 er det kun et bilde i kategori B i presentasjonen av islam. Dette er et bilde som viser profeten hvor kunstneren har utelatt ansiktet (Heiene et al., 1997, s. 115). Det er ellers et par bilder i presentasjonen av buddhismen som kommer i kategori B. Jeg har med et av disse som et eksempel. Det er i kapitlene om kristendommen det er flest bilder i kategori A og B. Under følger noen eksempler på bilder fra "Mening og mangfold". Figur 5: livets hjul fra buddhismen (bildet under).

TILVÆRELSENS HJUL

Hjulet drives av de tre grunnsyndene som til sammen utgjør begjæret: lidenskap (hanen), hat (slangen) og villfarelse (grisen). De tar tak i hverandre, noe som illustrerer at de forsterker hverandre. Disse tre utgjør motoren som driver tilværelsens hjul.

Utenfor er det to halvsirkler. Den mørke viser mennesker som brytes ned åndelig og havner i helvete. Den lyse viser dem som har en utvikling som peker mot frelsen (*nirvana*), som er symbolisert av den hvite fullmånen øverst til høyre.

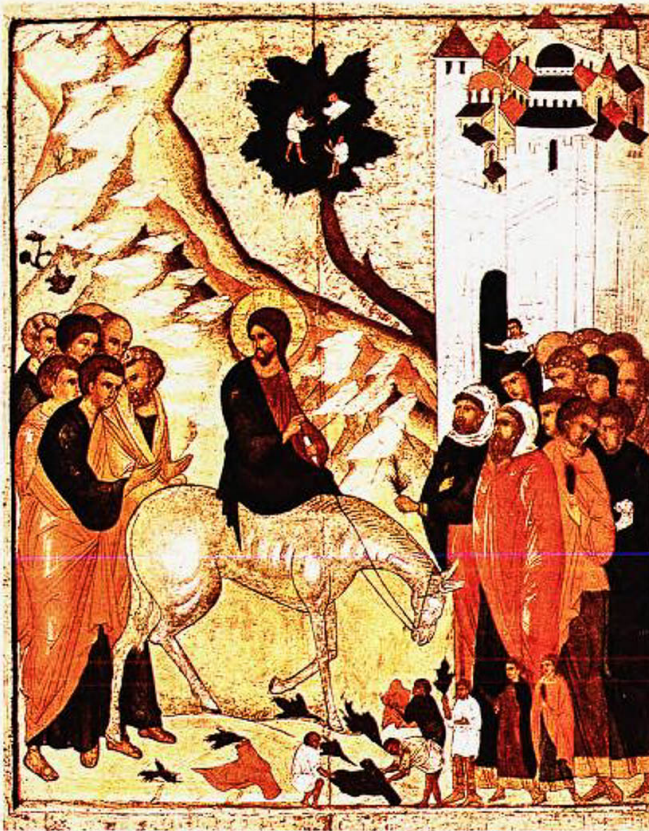
Fra toppen og mot klokken ser vi seks felt mellom «eikene» i hjulet: ett for gudene, ett for guder som har gjort opprør, ett for spøkelses, ett for kalde og varme helveter, ett for dyrene og til sist menneskenes område. I hvert av de seks feltene er det en buddhafigur som er veiviser ut av fangenskapet i livshjulet.

I felgen ser vi tolv scener som viser hvordan livet skifter, men samtidig henger sammen i en kjede, se side 81.

Ytterst finner vi dødsdemonen Mara, som holder hjulet i fast grep.

Figur 6: Inntoget i Jerusalem (bildet under).

Inntoget i Jerusalem, russisk ikon (se s. 262) fra 1400-tallet. Bildet har omvendt perspektiv, det vil si at personene i forgrunnen er minst. Oppmerksomheten ledes på den måten mot Jesus, som er sentral i bildet. Som i illustrasjonen på side 169 ser vi at kunstneren har malt seg selv inn i bildet.

Det eldste krusifikset som er bevart, er fra 900-tallet og finnes i Köln i Tyskland. Først etter at keiser Konstantin på 300-tallet avskaffet korsfestelse som henrettelsesmetode, ble korset tatt i bruk som kristent symbol. De eldste krusifiksene fram-

stiller Jesus som Herre og Gud upåvirket av fysisk smerte. Senere ble Jesu lidelse framstilt mer realistisk. Krusifikset til venstre er fra Horg kirke i Trøndelag (1100-tallet), det neste er fra Feiring kirke i Akershus (1200-tallet), og

det siste fra Fana kirke i Bergen (1300-tallet). Studer de tre krusifiksene og finn trekk som viser Jesus som sann Gud og sant menneske.

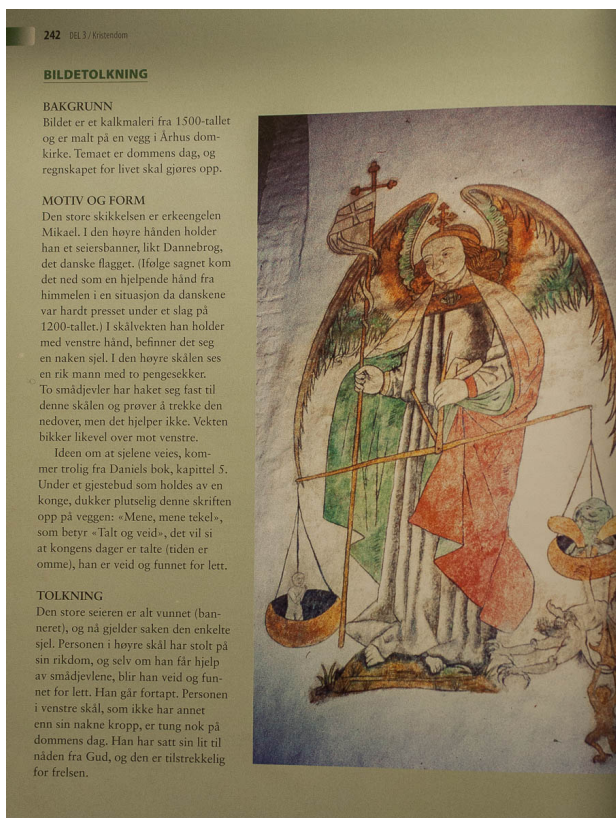
krusifiks: (fra latin) tredimensjonal framstilling av Jesus på korset

Fra nyere tid nevner vi *Marc Chagall* (1887–1985) med bakgrunn i russisk-jødisk kultur. Svært mange av hans drømmeliggende bilder reflekterer bibelske motiver og hendelser (se s. 83 og 167). Den franske kunstneren *Georges Rouault* er kjent for sine kristusansikter, der trekkene er malt med kraftige omriss som minner om middelalderens glassmalerier.

Figur 7: Jesus på korset (bildene over).

Jeg har over tatt med tre bilder fra ”*Mening og mangfold*” (Heiene et al., 1997, s. 68, 175 og 203). Figur 5 og 6 viser bilder i kategori B, mens figur 7 befinner seg i kategori A. Det er som nevnt svært få bilder i kategori A og B representert fra islam eller andre religioner i læreboka. Jeg har valgt å ta med et eksempel fra buddhismen som også er det bildet med den mest omfattende tolkningen i denne læreboka. Teksten berører de ulike elementene i bildet. De fleste bildene som gis en tolkning er imidlertid mer på linje med figur 6 som viser Jesu inntog i Jerusalem. Her er det en forholdsvis kort beskrivelse av teknikken til maleren, samt en presentasjon av hvilken bibelsk hendelse det dreier seg om. Når det gjelder dette bildets budskap så legger læreboka vekten på at Jesus er den sentrale personen i motivet, utover dette er det ikke noen videre analyse av bildet. Figur 7 presenterer tre krusifikser og forteller hvor disse er fra. Oppgaveteksten til bildene lyder: ” Studer de tre krusifiksene og finn trekk som viser Jesus som sann Gud og sant menneske”. Figur 7 er en multimodal tekst hvor det er en kombinasjon av en forklarende tekst og bilder. I tillegg er det en oppgavetekst som fokuserer på enkelte elementer i bildet og hvilket budskap disse formidler. Det typiske også for bildene

som analyseres i denne læreboka er at analysen ikke er spesielt omfattende, men sentrerer seg rundt et eller to spørsmål knyttet til bildet. Billedanalysen blir derfor ikke veldig omfattende i denne boka.

Figur 8: Billedtolkning (til venstre)

Boka ”Tro og tanke” har egne skjema for både billedanalyse og tekstanalyse. Disse finner man på innersiden av bokens permer. Denne boka legger opp til en mer omfattende billedanalyse enn tidligere lærebøker i faget. Det er ikke flere bilder

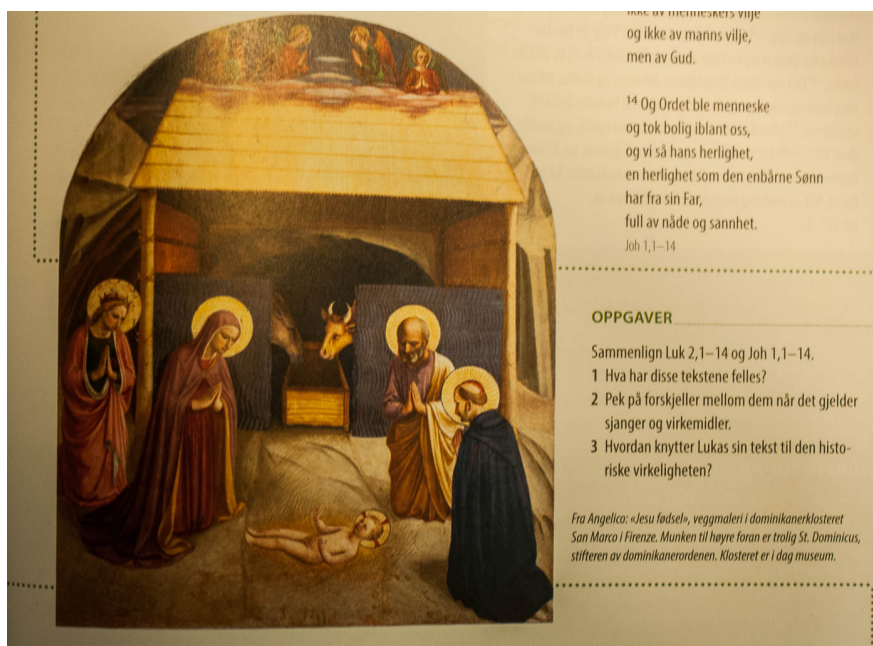
som analyseres i boka enn tidligere slik tabell 16 viser, men måten elevene skal tolke enkelte bilder har endret seg. Til hver av religionene er det for eksempel et bilde som har blitt tolket med bruk av billedtolkningskjemaet, det er da til sammen fire bilder. Et bilde til hver av religionene hinduismen, buddhismen, islam og kristendommen. De tolkede bildene er plassert

i slutten av kapitlet til hver religion. Figur 8 viser et eksempel på et bilde som er tolket med bruk av billedtolkningsskjemaet fra boka ”Tro og tanke” (Heiene et al., 2014, s. 242). Hvis billedtolkningsskjemaet skal brukes på andre bilder i boka må man imidlertid velge ut bildene som skal fortolkes selv. Det er ikke slik at boka angir hvilke bilder man skal tolke med bruk av billedtolkningsskjemaet. De eksemplene boka gir på billedtolkning viser hvordan bildene kan fungere som en selvstendig tekst til religiøs kunnskap. Dette er likevel en krevende øvelse som krever en viss kunnskap, og det er bare kristendommen som har bilder hvor det gis oppgaver som innebærer at eleven selv må gjøre en form for tolkning, eller presenter budskapet bildets motiv gir oss. Antall bilder hvor det legges opp til at dette skal gjøres er ikke stort, det er totalt seks bilder i boka ”Tro og tanke” (se tabell 16 og vedlegg 6).

En av de mer sentrale oppgavene som legger opp til å forstå hva bildene skal formidle er oppgave 2 på side 163 i Tro og tanke. Oppgaveteksten her lyder:

” Studer bildene på s. 173, 183 og 159 og vis hvordan kristendommens særpreg kommer til uttrykk gjennom disse bildene”.

Det første bildet som skal anvendes i oppgaven ovenfor er bildet som viser Jesu fødsel (figur 9) og deretter er bilde som viser korsfestelsen og til slutt et bilde av den oppstandne Kristus. Dette er bilder som også omhandler læredimensjonen i kristendommen. En tolkning av disse bildene vil berøre sentrale punkter i kristen lære. Det er også slik at bildene i kategori A har bibelske motiver noe som ikke er tilfelle i eldre lærebøker, og da spesielt i læreboka fra 1973.

Figur 9: Jesu fødsel (Heiene et al., 2014, s. 159). Bilde i kategori A.

Profeten Jonah kommer her ut av fisken, og fiskens magesyre har åpenbart fortært klærne hans. Ifølge islam skal man ikke vise seg naken, og en engel kommer straks til Jonah med et klede slik at han kan dekke seg til.

Figur 10: Profeten Jonas som kommer ut av fisken (Heiene et al., 2014, s. 126). Dette bildet er fra en muslimsk tradisjon.

Bildet over (figur 10) er et typisk bilde i kategori B i læreboka «Tro og tanke». Her er det ikke en omfattende billedanalyse som utføres, men en forklaring av de viktigste elementene i motivet. Hovedtyngden av bilder i kategori B har dermed ikke mer tekst en tilsvarende bilder i tidligere lærebøker. Men en viktig forskjell fra eldre lærebøker, spesielt læreboka fra 1973, er likevel at den nyeste læreboka har flere bilder med religiøse motiver i denne kategorien. Det kan også sees på som en økt vektlegging av det hellige i illustrasjonene som anvendes fremfor mer profane hverdagslige livshendelser. Figur 8 havner også i kategori B, og dette bildet har en mer omfattende billedanalysen enn den vi finner i noen av de eldre lærebøkene. Noe som også kan oppfattes som en økt vektlegging av bildet som formidler av religiøst innhold. Det kan her også poengteres at selve tolkningen av et bilde blir mer elevstyrt enn hvis man skulle lest en tekst om samme emnet.

5.5.4 Ekstraressurser til bøkene

Det har blitt utarbeidet tekstbøker til både *”Kristendommen: lærebok for videregående skole”* fra 1973 og *”Religionskunnskap: religioner i dag”* fra 1976. Jeg har hatt en gjennomgang av disse bøkene og oppfatter dem nærmest som den tids svar på Internett. Det er i hovedsak en samling med tekster som elevene etter behov kan anvende for å løse noen av oppgavene i lærebøkene. Til læreboka fra 1973 har lærebokforfatterne selv utgitt en omfattende

tekstsamling på omkring 250 sider²⁷, med tittelen *"Kristendommen: tekstsamling"* (Victor Hellern, Notaker, & Stubbraaten, 1972). Boken har først en avdeling med artikler om Bibelen og bibelforskning. Det er også en samling med artikler og utdrag fra katekisme som omhandler temaet kristne grunntanker. Det er videre en større bolk som omhandler etikk hvor tema som forholdet mann/kvinne/familie, abort, krig/vold/militærtjeneste, trafikk og moral belyses. Boken inneholder i hovedsak korte artikler skrevet av ulike forfattere samt utdrag fra bøker og katekismen. Det er også noen bilder i boken, men det legges ikke opp til at elevene skal arbeide med disse bildene. Disse bildene fungerer i hovedsak som illustrasjoner til boka sin tekst. Det er imidlertid ett unntak, boka har et avisutklipp fra Vårt Land med møteannonser med følgende oppgavetekst:

"Et tilfeldig utklipp fra en Osloavis viser den store variasjon i kristelige møter. Hvor mange samfunn finner du?" (Victor Hellern et al., 1972, s. 258).

Boka *"Kristendommen: tekstsamling"* utdyper læredimensjonen i kristendommen. Troen på Gud behandles i flere artikler. I tillegg er det et utdrag fra katekismen, og temaet synd og adiafora tas også opp i flere artikler. Det er imidlertid ingen vektlegging av den estetiske og opplevelsesdimensjonen så langt jeg kan se, men temaet bønn omtales i en artikkel. Bønn blir ikke omtalt i læreboka, men det er imidlertid som tidligere nevnt fem bilder som viser personer i bønn.

Når det gjelder Strøm sin bok i religionskunnskap fra 1976 så har Arild Romarheim laget en studiebok til denne med tittelen *"Studiebok til Håkon Strøm Religionskunnskap"* (Romarheim, 1978). Boka er på rundt 60 sider med tekst som utfyller stoffet i læreboka. Denne boka har ingen bilder. Den består i hovedsak av tekstutdrag fra ulike bøker som belyser og utdyper enkelte tema i Strøm sin lærebok. Det er også oppgaver i studieboka som knytter tekstene opp til samme tema i boka til Strøm.

Til læreboka *"Tro og tanke"* fra 2014 er det utarbeidet et nettsted med noen ressurser, dette nettstedet finnes i en utgave for boka fra 2008 og i en ny utgave til boka fra 2014. Det ligger mest ressurser på den eldste utgaven av nettstedet. Ved å gå innpå de ulike religionen vil elevene finne kapitelsammendrag, utdypende tekster med linker, og oppgaver hvor elevene kan prøve sine egne kunnskaper. Det er også linker til bilder som blant annet finnes i læreboka. Enkelte av linkene virket ikke da jeg prøvde dem ut.

²⁷ Sidetall uten forord og innholdsfortegnelse.

Figur 11: ”Den brennende tornebusk» som er et av bildene til kapittel 9 på nettsiden til læreboka. Dette bildet gis også en kort presentasjon og tolkning i læreboka (Heiene et al., 2014, s. 165). Det er også en arbeidsoppgave tilknyttet dette bildet i læreboka:

”Studer Gerlachus’ glassmaleri av Moses og den brennende tornebusken på s. 165. Hvordan har han knyttet sammen fortellingen om Moses og fortellingen om Jesus?” (Heiene et al., 2014, s. 174). Elevene kan

besvare dette spørsmålet ved å lese teksten som er knyttet til bildet i læreboka, men de har også mulighet til å utvide svaret.

På nettstedet boka fra 2008 ligger det også en fortolkningsoppgave til samme bildet. Denne oppgaven er hentet direkte fra nettstedet²⁸:

- Bruk tolkningsskjemaet når du analyserer bildet, her får du litt starthjelp:
- Hovedsaken i bildet ser ut til å være møtet Moses har med Gud i den brennende busken fra 2 Mos 3,1-6. Samtidig er det tydelig at dette er et kristent bilde, og at Jesus tolkes ut fra Det gamle testamente.
- Hvordan kjenner vi igjen Moses?
- Hvordan er Gud framstilt?
- Hva henspiller ildtungene i margin av bildet på? Se Apg 2,1-4.

I en forelesning av professor Trond Skard Dokka skriver han bl.a. om den såkalte *typologiske* tolkningen. Det vil blant annet si at man tolker det nye man møter, ut fra det man kan fra før. Les omtrent en tredjedel ut i Skard Dokkas artikkel og finn ut mer om hva typologisk tolkning innebærer. Hvordan kan Gerlachus' bilde forstås ut fra en slik tolkningsmodell? Fra nettstedet til ”Tro og tanke” (Aschehoug).

Dette eksemplet viser hvordan det er mulig å kombinere oppgaver fra læreboka og nettstedet. Eksemplet viser også at ressursene til læreboka ”Tro og tanke” legger vekt på billedtolkning. Et annet bilde som vises mye plass på nettstedet til den eldste boka fra 2008 er ”Livstreet” som er en fasteduk fra Hahiti laget av Jaques Chery. Bildet finnes også på side 189 i den nyeste utgaven av læreboka (Heiene et al., 2014). På nettstedet kan elevene blant annet trykke på ulike deler av bildet og bli forklart hva som illustreres.

²⁸ I denne oppgaven ligger det inne linker til tekstene fra bibelen og artikkelen til Trond Skard Dokka.

Under temaet islam kan elevene med tekst og bilder få en enkle innføring om kunst i moskeen. Det er også link til flere bilder, men det er ikke lagt opp til at eleven skal tolke noen av bildene. Vi ser med andre ord at nettstedet har samme praksis som boka, hvor kristen kunst er gjenstand for tolkning mens kunst innenfor islamsk tradisjon blir vist og forklart. Dette er noen eksempler på hvordan nettsiden og læreboken tar opp og viderefører de samme temaene. Det er liten tvil om at nettstedet utdyper den estetiske- og opplevelsesdimensjonen.

I læreboka har jeg etterlyst temaer som den hellige ånd og bønn. Jeg har også påpekt ulikheter i presentasjonen av Gud. Disse temaene utdypes ikke mer på nettsiden. Det er imidlertid en oppgave om ”Troen på den Hellige Ånd og kirken” under ressursene til kapittel 11 på nettsiden. Første del av denne oppgaven omhandler Den Hellige Ånd:

1 Les om den første pinsedagen i Apostlenes gjerninger kapittel 2, 1-13 og 22-42.

- Hvilke virkninger hadde Den Hellige Ånd?
- Studer bildet av prekestolen i Stavanger domkirke.
Hvorfor brukes duen som symbol over prekestolen?

Fra nettstedet til ”Tro og tanke” (Aschehoug).

Jeg har ikke funnet noe ressurser til læreboka ”*Mening og mangfold*” fra 1997. ”Mening og mangfold” var imidlertid Aschehoug sin lærebok i faget til ”*Tro og tanke*” tok over i 2008. Det var også et nettsted til læreboka ”*Mening og mangfold*”, men dette nettstedet er ikke lenger i drift. Det er derfor ikke mulig å gjøre en sammenligning av forlagets nettsteder til disse to bøkene. Jeg har presentert ekstra ressursene til lærebøkene so kom ut på 1970 – tallet og det første nettstedet til læreboka ”*Tro og tanke*”. Hvis vi ser vi på lærebøkene i faget er det tydelig at den nyeste læreboka har flere ressurser som legger opp til å bruke bildet som en tekst hvis vi også tar med nettstedet. På nettstedet brukes bilder aktiv, og det er oppgaver som legger opp til billedtolkning. Det er også verd å merke seg at ”Tro og tanke” har to nettsteder for elevene. Det nettstedet jeg har presentert bilder fra er den eldste utgaven som ikke lenger blir oppdatert. Den nye utgaven ”Tro og tanke, basic” (Aschehoug) har foreløpig ikke like mange billedressurser. Det gjenstår å se om forlaget vil satse like mye på bilder og billedtolkning i den nye utgaven av nettstedet.

5.5.5 Billedbruken i forhold til den estetiske- og opplevelsesdimensjonen

I det følgende vil jeg gi et mer komplett bilde av bruken av bilder sett i sammenheng med den estetiske- og opplevelsesdimensjonen. Da med tanke på bruken og innholdet i bildene. Vi har tidligere sett at antall bilder har vært økende i lærebøkene sett i forhold til antall sider som presenterer religionene. Dette kan vi oppfatte som en økt vektlegging av det estetiske i seg selv. Vi har også sett at bildene i økende grad har fungert som en selvstendig tekst i de nyeste lærebøkene, dette til tross for at det ikke er mange bilder som velges ut for å bli tolket. I tabell 18 prøver jeg å oppsummere hvor mange bilder som kan relateres til den estetiske- og opplevelsesdimensjonen i de forskjellige lærebøkene.

Tabell 18 Bruken av bilder med religiøs kunst i Kristendommen²⁹.

Prosentene som brukes er i forhold til det totale antall bilder som anvendes for temaet kristendommen i hver bok.

	Religiøs kunst (kategori A)	Helligsteder (kategori A)	Religiøse Handlinger (kategori B)	Hverdagslige handling (kategori C)
Tro og tanke (2014)	Bibelsk: 16 (29 %) Annet: 3 (5,5 %) Totalt: 19 (34 %)	6 (11 %)	19 (34 %)	7 (12,5 %)
Mening og mangfold (1997)	Bibelsk: 25 (26 %) Annet: 8 (8 %) Totalt: 33 (34 %)	9 (9,5 %)	18 (19 %)	15 (15,5 %)
Kristendommen: lærebok for videregående skoler (1973)	Bibelsk: 18 (17,5 %) Annet: 6 (6 %) Totalt: 24 (22,5 %)	6 (6 %)	20 (19,5 %)	35 (34 %)
Kristendoms-kunnskap for den høgre skolen: Jesus og den første kristendom (1955) og Kristendoms-kunnskap for den høgre skolen: Kirkens historie (1962)	Bibelsk: 17 (20,5 %) Annet: 9 (13 %) Totalt: 26 (31 %)	8 (9,5 %)	4 (5 %)	3 (3,5 %)

²⁹ Bare de bilder som naturlig hører hjemme i en av kategoriene er med i oversikten. Prosenten er regnet fra totalt antall bilder i tabell 12.

Kristendommen er den religionen med størst billedmateriale i bøkene som anvendes. Jeg har i tabellen prøv å systematisere bilder som kan knyttes til estetikk kalt kategori A, opplevelsesdimensjonen i kategori B og mer allmenne bilder i kategori C.

Det mest påfallende er at den nyeste boka ”Tro og tanke” fra 2014 har hele 74 % av bildene knyttet til den estetiske- og opplevelsesdimensjonen mens ”Kristendommen: lærebok for videregående skoler” fra 1973 har 48 % knyttet opp til de samme dimensjonen. Læreboka fra 1973 har langt flere bilder av en mer allmennkarakter enn noen annen lærebok. I boka er 34 % av bildene i kategori C, noe som er mer enn dobbelt så mange bilder prosentvis sammenlignet med neste bok i denne kategorien. Også de eldste bøkene fra 1950- og 60- tallet har mange bilder med kunstmotiver, og en høy andel bilder havner i kategori A. Det er imidlertid svært få bilder som havner i kategori B. Det er også verd å nevne at bildene i de eldste bøkene i hovedsak fungerer som et ledd i en multimodal tekst, gjerne som en illustrasjon, og har ikke en funksjon som tekst i seg selv (se tabell 16 og 17). Så til tross for at det er mange bilder med kunstmotiv i de eldste lærebøkene, så legges det ikke vekt på tolkning av disse bildene, noe som imidlertid gjøres i nyere lærebøker. Som vi også har sett i tabell 13 er det prosentvis få av bildene som viser sentrale religiøse hendelser i de eldste lærebøkene fra 1950- og 60- tallet.

Det kan også være fristende å trekke en parallell til Olsen sin artikkel (se kapitel 3.2) i møte med funnene i tabell 18. Han peker på at man på 70-tallet bygde praktiske arbeidskirker eller ”kaffedraaler” og at man nå har gått over til å bygge monumentalbygg i nyere tid. Læreboka fra 1973 er den jordnære læreboka som er godt forankret i hverdagslivet, mens de nyere lærebøkene i økende grad har fått plass til de estetiske uttrykkene på bekostning av bilder av mer hverdagslig karakter.

5.6 Bruken av religiøse tekster

I det følgende skal jeg se på bruken av religiøse tekster i noen utvalgte kapitler i lærebøkene jeg vil da ta for meg kapitler som omhandler læren. Dersom religiøse tekster får en mer fristilt plass i teksten hvor det legges opp til tolkning kan dette også åpne opp for en mer subjektiv tilnærming til lærestoffet hvor eleven blir fortolker. Jeg ser på bruken av tekster og religiøse bilder som to ting som utvikler seg parallelt. Det er å anta at både de religiøse tekstene og bildene får en mer selvstendig funksjon som tekst i lærebøkene over tid.

Blant de eldste lærebøkene er det *"Kristendoms kunnskap for de høgre skolen: Kristen tro og moral"* fra 1964 som mest tar for seg lærespørsmål. Ved en gjennomgang av sidene som omhandler troen på Gud og Jesus i denne boka danner det seg fort et mønster. Bibeltekstene blir en naturlig del av teksten i læreboka, og de har ikke noen selvstendig funksjon hvor eleven blir satt til å gjøre et fortolkningsarbeid. Noen bibelvers siteres, og teksten inneholder også flere sangvers fra Landstads salmebok (Karl Marthinussen & Ribsskog, 1964, s. 7-26).

Går vi videre til *"Kristendommen: lærebok for videregående skoler"* fra 1973 blir tekstavnittene fra Bibelen lenger. Tekstavnittene fra Bibelen står sammen med læreboka sin tekst som også gir forklaringer til det som leses, men det er samtidig spørsmål i margin som gir eleven mulighet til å reflektere over hele eller deler av teksten. I delen om skapelsesberetningen blir elevene bedt om å sammenligne de to skapelsesberetningene og finne forskjellene. Elevene blir så spurt hva forfatterne ønsker å få frem (Victor Hellern et al., 1973, s. 46). Skapelsesberetningene deles opp i denne boka, og forfatterne har en forklarende tekst mellom de ulike delene av teksten. Elevene blir også bedt om å finne ut om skapelsesberetningen legger opp til at mann og kvinne er likeverdige (Victor Hellern et al., 1973, s. 50). Dette er et spørsmål hvor læreboka ikke kommer med noen klart svar. Et annet eksempel på en tekst hvor det legges opp til tolkning er "Den fortapte sønnen". Denne teksten siteres i sin helhet og eleven blir gitt noen arbeidsoppgaver både for å forstå teksten, men også for å aktualisere den (Victor Hellern et al., 1973, s. 55-57). Leser vi videre i læreboka er det en rekke eksempler på tekster hvor det legges opp til tolkning. Et annet eksempel er "Den barmhjertige samaritan" (Victor Hellern et al., 1973, s. 79-80).

Dersom vi ser på de to nyeste lærebøkene "Mening og mangfold" fra 1997 og "Tro og tanke" fra 2014, så virker det som om bibeltekstene har fått en enda mer selvstendig stilling i forhold til resten av teksten i boka. Her blir de plassert på egne adskilte sider, og tekstene får egne oppgaver (Heiene et al., 2014, s. 178; Victor Hellern et al., 1973, s. 214-215). Det er imidlertid også en skriftlig forklarende tekst til skapelsesberetningene i begge bøkene, men beretningen er skilt fra lærebokforfatterens egen tekst. Andre tekster som er utskilt fra resten av teksten i *"Mening og mangfold"* er de ti bud, eksempler på domsprofeti, Salme 23, Salme 139, noen vers fra Høysangene og Ordspråkene, Jesus og den lamme, Jesu oppstandelse, Peters bekjennelse og Paulus ord om kjærligheten (Heiene et al., 1997, s. 170, 173, 179, 183, 185, 219-220, 231 og 235). Det stilles noen enkle spørsmål til alle disse tekstene. Man kan godt si at denne læreboka forsøker å gi et utdrag av ulike typer tekster. I læreboka *"Tro og tanke"* blir teksttolkning tillagt enda mer betydning enn i tidligere lærebøker etter min

mening. Her finner man et teksttolkningskjema på innsiden av bokas perm (foran), og flere tester får en mer omfattende tolkning enn tidligere. Det er i denne læreboka seks sider med eksempler på teksttolkning, og forslag til tolkning av tekster i delen om kristendommen (Heiene et al., 2014, s. 171-174 og 200-201). Flere tekster er også skilt ut fra resten av teksten i læreboka: syndefallsberetningen, den lamme mannen og Paulus tale i Aten (Heiene et al., 2014, s. 181, 184 og 190).

Også når det gjelder andre religioner er det enda tydelige endringer. Det er kun i den nyeste læreboka *"Tro og tanke"* (2014) det legges opp til teksttolkning av religiøse tekster fra islam og buddhismen. I *"Mening og mangfold"* nevnes sure 53,1-11, men det legges ikke opp til noen tolkning (Victor Hellern et al., 1973, s. 115). I *"Tro og tanke"* legges det opp til tolkning av en tekst fra Hadith og flere surer siteres og det gis oppgaver til dem (Heiene et al., 2014, s. 119, 123, 136-137, 148 og 157). Også i presentasjonen av buddhismen er det teksttolkning i den nyeste læreboka (Heiene et al., 2014, s. 112).

Det ser ut til å være en utvikling i lærebøkene hvor de religiøse tekstene får en stadig mer selvstendig plass i forhold til resten av teksten, og i den siste læreboka jobbes det med teksttolking av tekster som har en selvstendig plass i forhold til resten av lærestoffet. Dette er også den eneste læreboka hvor det legges opp til tolkning av tekster fra andre religioner enn kristendommen.

6.0 Konklusjon

I oppgaven har jeg presentert to hypoteser og et spørsmål som grunnlag for oppgavens analyser:

Nyere lærebøker i faget Religion og etikk har fått en økt vektlegging av det estetiske i form av bilder og tekst enn i eldre lærebøker i faget.

Religiøse opplevelser kan også appellere til sansene og følelsene våre. Jeg vil derfor også se hvilken plass utøvelsen av religionen har i lærebøkene.

Vektleggingen av det læremessige innholdet i faget har endret seg over tid og har i nyere lærebøker mindre plass enn i eldre lærebøker i faget.

Det første vi kan legge merke til er at det totale antall sider som presenterer kristendommen er betydelig redusert over tid. Det betyr også at de fleste temaer vil bli tildelt færre sider i

presentasjonen av denne religionen. Dette medfører også at mengden bilder blir redusert. Det er derfor viktig å ikke bare se på det totale antall bilder som anvendes når man skal vurdere bildenes betydning i lærebøkene. Blant annet er det viktig å vurdere bildenes betydning som en selvstendig tekst. Hvis en slik bruk har økt medfører det en estetisering. Vi kan også legge merke til at antall sider som omhandler islam og buddhismen har økt. Noe som også innebærer religionenes ulike dimensjoner har fått økt plass i presentasjonen av disse religionene.

Når vi ser på estetikk i lærebøkene så er det liten tvil om at bilder har blitt viktigere i presentasjonen av de tre religionene over tid. Dette gjelder blant annet kunstbilder som fremstiller sentrale religiøse hendelser. Det totale antall kunstbilder har ikke økt i presentasjonen av kristendommen, men denne typen bilder utgjør en større andel av det totale antall bilder i den nyest læreboka enn tidligere (tabell 18). Bildene har vært gjenstand for tolkning helt fra lærebøkene som kom ut på 1970-tallet. Men tolkningen har som regel vært begrenset til ett eller to sentrale tema som fremkommer på bildet, gjerne formulert som spørsmål som skal besvares. Det er først i den siste læreboka fra 2014 at det er blitt innført en mer omfattende billedanalyse. I tabell 17 kan vi se at bilder som har en selvstendig funksjon som tekst har vært økende i lærebøkene. Dersom vi ser på det totale antall sider med bilder i lærebøkene, så viser tabell 12 at dette sideantallet har økt betydelig fra 1950- og 60-tallet frem den nyeste læreboka i 2014. Den nyeste læreboka er den som har desidert flest sider med bilder. Dette velger jeg også å se på som en estetisering av faget. Estetikk omtales også i lærebøkens tekster, blant annet beskrives religiøs kunst og utformingen av hellige hus. Den skriftlige presentasjonen av estetikk var når det gjelder kristendommen mer omfattende i de eldste bøkene (tabell 9), men her må vi også huske at sidetallet er blitt drastisk redusert i presentasjonen av kristendommen, spesielt i den siste læreboka. Ser vi på buddhismen som har hatt en økning i antall sider som presenterer religionen, så har antall sider som omhandler estetikk vært økende (tabell 11), og arkitektur og kunst omhandles for første gang som tema under buddhismen i læreboka *"Tro og tanke"* (2014).

Når det gjelder opplevelsesdimensjonen har jeg i hovedsak valgt å knytte den til beskrivelser av rituelle handlinger samt bilder som viser rituell praksis. Når det gjelder beskrivelsen av rituell praksis så har den økt presentasjonen av i buddhismen og islam. I kapitlene som omhandler kristendommen har temaet fått mindre plass enn tidligere. En av forklaringene kan være reduksjonen i sideantallet som presenterer kristendommen. En annen årsak til reduksjonen i antall sider er trolig at de nyeste lærebøkene ikke omtaler kristne dyder

på samme måte som før. I de eldste lærebøkene legges det vekt på et aktivt kristenliv, og tema som bønn, bibellesning og et aktivt kristenliv omtales (tabell 9). Dette er emner som trolig ikke passer inn i et mer individualistisk samfunn, hvor man helst ikke skal fortelle andre hvordan de skal leve, og et tema som bønn omtales ikke lenge i kapitlene om kristendommen. Her blir imidlertid fortsatt tema som nattverd og dåp behandlet som tidligere. Andelen bilder som viser religiøse handlinger har holdt seg stabil i lærebøkene (tabell 18), og i den nyeste læreboka kommer 34 % av bildene som anvendes i kapitlet om kristendommen i denne kategorien, i de to foregående lærebøkene var andelen rundt 19 %.

Når det gjelder den estetiske dimensjonen og opplevelsesdimensjonen så kom dette tydeligere inn i Reform 94 sammenlignet med tidligere læreplaner (tabell 3) Her ble det skrevet at elevene skal *”ha et innblikk i hvordan religioner og livssyn uttrykker seg gjennom bildende kunst, musikk, litteratur og arkitektur”* (se avsnitt 5.1.3). Det er derfor å forvente en økt fokus blant annet på estetikk. I Kunnskapsløftet (2006/07) skal elevene drøfte blant annet kunst og materielle uttrykk, og de skal også *”tolke noen a religionens sentrale tekster”* (se avsnitt 5.1.4). I Kunnskapsløftet blir med andre ord også teksttolkning viktig, noe som gjenspeiler seg i økt fokus på tolkning av bibelske tekster, blant annet med bruk av et skjema for teksttolkning. De religiøse tekstene får som bildene en mer selvstendig plass i lærebøkene.

Som nevnt i punkt 3.5 påpeker Repstad at fortellinger man kan undre seg over fungerer bedre enn påstander som avkrever tro. Han sier videre at ikke-verbale semiotiske ressurser som dramatisering, musikk og bilder er lettere å forholde seg til for mange enn verbale kognitive påstander. Dette kan være litt av forklaringen på at tolkningen av religiøse tekster og bilder i dag har fått en viktigere plass i presentasjonen av religionene i lærebøkene.

Som nevnt i en av hypotesene så antar jeg at læredimensjonen har fått mindre plass i de nyeste lærebøkene. Sammenligner vi presentasjonen av læredimensjonen i boka *”Kristendomskunnskap for den høgre skolen: Kristen to og moral (1964)”* med *”Tro og tanke”* (2014) så har sidetallet sunket med 18 sider. Det er å forvente at dette går utover den innholdsmessige presentasjonen av kristendommen. Det er også for kristendommen vi ser de største endringene i bortfall av temaer i læredimensjonen, dette blant annet fordi de to andre religionene får et økt sidetall i de nyeste lærebøkene.

Blant temaene som faller bort, eller blir betydelig redusert, i presentasjonen i den nyeste læreboka er: mennesket som synder og Den Hellige Ånd (vedlegg 2). Det kan se ut som om beskrivelsen av mennesket som synder og syndens konsekvenser er nedtont i den

nyeste læreboka (tabell 8). Det er også endringer i presentasjonen av Gud. Han presenteres som omsorgsfull, men sentrale begreper som hellighet og kjærlighet brukes ikke for å beskrive Gud i den nyeste læreboka (vedlegg 3). Vi har også sett av bildene som illustrerer sentrale religiøse hendelser omhandler færre historier i den nyeste læreboka. Dette kan oppfattes som en innskrenkning av kristendommens religiøse fortelling til å dreie seg i hovedsak om de mest sentrale temaer som Jesu fødsel, død og oppstandelse (tabell 13 og vedlegg 7). Vi har også sett at kristendommens læredimensjon presenteres gjennom tolkning av bilder i oppgavens punkt 5.3.3, her tenker jeg blant annet på oppgave 2 på side 163 i *”Tro og tanke”* hvor sentrale hendelser i Jesu liv skal forklares via bilder.

Dersom vi ser på bruken av verb i den nyeste læreplanen legges det i større grad opp til at eleven selv skal gjøre opp sin mening om religionenes innhold (tabell 2 og 3). Det er derfor å forvente at nye lærebøker åpner mer for tolkning av for eksempel bilder og religiøse tekster.

Det er som nevnt en økende tendens at bilder får en selvstendig rolle som tekst i lærebøkene. Også religiøse tekster skal i større grad en tidligere tolkes. Tolkningen av religiøse bilder og tekster kan medføre en mer subjektiv og individuell tilnærming til fagstoffet. Jeg har imidlertid ikke grunnlag for å si at det skjer, dette fordi for jeg ikke har studert elevenes måte å jobbe med faget.

Ikke alle endringene vi har påpekt er læreplanstyrt. Det er et krav om bilde og teksttolkning, læreplanen man sier ikke hvor mye det skal være. Læreplanen gir heller ikke instruksjoner for at man skal nedprioritere noen emner i den kristne tro. Jeg oppfatter det slik at ikke alle endringene vi ser i lærebøkene er læreplanstyrt. Vi har også i oppgaven sett at flere av endringene samsvarer med RESEP prosjektet sine funn. Noe som kan tyde på at en mer individualistisk kristendom preget av en estetisk og opplevelsesmessig tilnærming også preger utviklingen av dagens lærebøker.

Det vil være uenighet om dette er en negativ utvikling. Bilder og religiøse tekster kan også være døråpnere til det hellige. Religiøse bilder og tekster kan også være en vei inn i opplevelsesdimensjonen i en tid som preges av forsiktighet i forhold til utøvende religiøs praksis i skolehverdagen. Men en økt fokus på at eleven selv skal tolke tekster og bilder kan også føre til at forståelsen av innholdet i religionen endres.

Forskjellene i utviklingen er tydeligst mellom de eldste og nyeste lærebøkene, men endringene kan også sees fra en lærebok til en annen. Jeg vil derfor konkludere med at den

nyeste læreboka er den som helt tydeligst legger vekt på elevens evne til å tolke og forstå religiøse tekster og bilder. Det er også denne boka hvor læredimensjonen totalt sett har den korteste omtalen. Denne oppgaven har som tittel "*Religionsbøkene i den videregående skolen – fra innholdsformidling til undring?*". Det ser for meg ut til at den nyeste læreboka i faget legger mer opp til at eleven skal tolke og forstå religionenes innhold. Vi ser derfor en forskyvning fra en formidling av religionenes innhold til en undring eller spørrende holdning, hvor eleven gir mulighet til å langt større grad enn tidligere å tolke religionenes innhold. Jeg mener oppgavens hypoteser er bekreftet i såpass stor grad at vi kan si det har vært en estetisering av faget. Læredimensjonen har også mindre plass i presentasjonen av kristendommen. Det fører til at i presentasjonen av kristendommen blir begge denne oppgavens hypoteser bekreftet.

Når det gjelder islam og buddhismen er ikke bildet like entydig når det gjelder læredimensjonen. Her har en økningen i sidetall over tid for de to andre religionene gjør at læredimensjonen fått en mer utfyllende presentasjon i de nyeste lærebøkene.

Mine konklusjoner har visse begrensninger, dette fordi oppgaven ikke omfatter en analyse av alle lærebøker i faget. Jeg har imidlertid prøvd å plukke ut noen av de mest brukte lærebøkene i faget, og flere av lærebøkene har vært de mest brukte i faget. De endringene som blir påpekt i oppgaven er derfor aktuelle og preger undervisningen i mange norske klasserom. Ettersom mange av endringene er læreplanstyrt vil vi trolig finne noen av de samme tendensene i andre lærebøker i faget, blant annet når det gjelder et økt omfang av tekst- og billedtolkning. Det betyr likevel ikke at man for eksempel kan finne ulikheter i måten lærespørsmål blir behandlet, dette fordi læreplanene ikke detaljstyrer hvordan religionene presenteres.

LITTERATUR

- Andreassen, B.-O. (2008). "Et ordinært fag i særklasse": En analyse av fagdidaktiske perspektiver i innføringsbøker i religionsdidaktikk. Hentet fra <http://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/1570/thesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Aronsen, C. F., Bomann-Larsen, L., & Notaker, H. (2008). *Eksistens*. Oslo: Gyldendal.
- Aschehoug. ([u.d.]-a). Tro og tanke. Hentet 28.05.2015, fra <http://www3.lokus.no/?marketplaceld=4880522&languelid=1&siteNodeid=4881223>
- Aschehoug. ([u.d.]-b). Tro og tanke, basic. Hentet 29.04.2015, fra <http://www.lokus.no/open/troogtanke>
- Elseth, E. (1991). *Veier og visjoner: Levende religioner, kristendommen, etikk/livssyn*. Oslo: Aschehoug.
- Farstad, P. K. (2013). Evangelietoner i endring. Musikalske praksiser i norsk pinsebevegelse. I P. Repstad & I. Trysnes (Red.), *Fra forsakelse til feelgood: Musikk, sang og dans i religiøst liv* (s. 166-190). Oslo: Cappelen Damm.
- Haakedal, E. (2010). Arbeidsbøkens teologi. I P. Repstad (Red.), *Norsk bruksteologi i endring. Tendenser gjennom det 20. Århundre* (s. 79-113). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Heiene, G., Myhre, B., Opsal, J., Skottene, H., & Østnor, A. (1997). *Mening og mangfold: Religion og etikk for den videregående skolen* (1 utg.). Oslo: Aschehoug.
- Heiene, G., Myhre, B., Opsal, J., Skottene, H., & Østnor, A. (2014). *Tro og tanke: Religion og etikk for den videregående skolen* (2 utg.). Oslo: Aschehoug.
- Hellern, V., Notaker, H., & Gaarder, J. (1989). *Religionsboka: Verdens religioner, kristendommen, livssyn og etikk* (3 utg.). Oslo: Gyldendal.
- Hellern, V., Notaker, H., & Stubbraaten, U. H. (1972). Kristendommen: Tekstsamling (pp. 261). Hentet fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008101004052
- Hellern, V., Notaker, H., & Stubbraaten, U. H. (1973). Kristendommen: Lærebok for videregående skoler (pp. 224). Hentet fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008061300018
- Kirke- utdannings og forskningsdepartementet. (1996). Læreplan for videregående opplæring: Religion og etikk : Felles allment fag (pp. 10).
- Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet. (1976). Læreplan for videregående skole.2: Felles allmenne fag. Hentet fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013041807058
- Kvamme, O. A., Lindhardt, E. M., & Steineger, A. (2008). *I samme verden*. Oslo: Cappelen Damm.
- Løvland, A. (2010). *På mange måtar: Samansette tekstar i skolen*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Marthinussen, K. (1961). Kristendomskunnskap for gymnaset (pp. 154). Hentet fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010110106025
- Marthinussen, K., & Ribsskog, R. (1955). Kristendomskunnskap for den høgre skolen: Jesus og den første kristendom. 1: Første klasse: Kristendommen forberedes Jesus og den første kristendom Hentet fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2012010508129
- Marthinussen, K., & Ribsskog, R. (1962). Kristendomskunnskap for den høgre skolen: Kirkens historie. 2: Annen klasse kirkens historie. Hentet fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010082008114
- Marthinussen, K., & Ribsskog, R. (1964). Kristendomskunnskap for den høgre skolen. Klasse 3: Kristen tro og moral Hentet fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013121708055
- Myhre, B. (2015). Bildet i religionsundervisningen - noen didaktiske tanker. *Religion og livssyn*, 27(1), 47-54.
- Olsen, H. (2013). Fra "kaffedralet" til monumentalbygg. Estetikk og funksjonalitet i nyere norsk kirkearkitektur. I P. Repstad & E. Seip Tønnessen (Red.), *Hellige hus: Arkitektur og utsmykning i religiøst liv* (s. 58-92). Oslo: Cappelen Damm.

- Repstad, K., & Tallaksen, I. M. (2014). *Praktisk fagdidaktikk for religionsfagene*. Oslo: Cappellen Damm Akademisk.
- Repstad, P. (2013a). Fra ordet alene til sanselig populærkultur? I P. Repstad & I. Trysnes (Red.), *Fra forsakelse til feelgood. Musikk, sang og dans i religiøst liv* (s. 11-40). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Repstad, P. (2013b). Religiøst liv er knyttet til det materielle, det sanselige og det stedlige. I P. Repstad & E. S. Tønnessen (Red.), *Hellige hus. Arkitektur og utsmykning i religiøst liv* (s. 9-28). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Repstad, P., & Trysnes, I. (2013). Estetikk på flere strenger. Postludium. I P. Repstad & I. Trysnes (Red.), *Fra forsakelse til feelgood: Musikk, sang og dans i religiøst liv* (s. 297-307). Oslo: Cappelen Damm.
- Romarheim, A. (1978). Studiebok til håkon strøm religionskunnskap Hentet fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008061300020
- Seip Tønnessen, E. (2013). Rom og steder for opplevelse og tilhørighet. Noen ettertanker. I P. Repstad & E. Seip Tønnessen (Red.), *Hellige hus: Arkitektur og utsmykning i religiøst liv* (s. 240-251). Oslo: Cappelen Damm.
- Skatvedt, K. (24.04.2015). Lærebok droppet jødedom, *Vårt Land*. Hentet fra <http://www.vl.no/nyhet/l%C3%A6rebok-droppet-j%C3%B8dedom-1.353289>
- Skeie, G. (2004). An overview of religious education research in Norway. I R. Larsson & C. Gustavsson (Red.), *Towards a european perspectiv on religious education. Bibliotheca theologiae practicae 74* (s. 317-331). Uppsala.
- Skrunes, N. (2001). *Religionsfaget i videregående skole: Historie, planinnhold og didaktikk*. Bergen: NLA-Forlaget.
- Smart, N. (1996). *Dimensions of the sacred: An anatomy of the world's beliefs*. London: HarperCollins.
- Strøm, H. (1948). Religionshistorie for gymnaset Hentet fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2009061004004
- Strøm, H. (1960). Religionshistorie for gymnaset Hentet fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2009060904146
- Strøm, H. (1970). Religionskunnskap og religionshistorie (pp. 224). Hentet fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008062504011
- Strøm, H. (1976). Religionskunnskap: Religioner i dag Hentet fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013012407238
- Thobro, S. A. (2008). Representasjoner av buddhisme og hinduisme: En diskursanalyse i postkolonialt perspektiv av lærebøker i religionsfaget for gymnas/videregående skole. 128. Hentet fra <https://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/4603/51169411.pdf?sequence=1>
- Trysnes, I. (2013). Fra "vær forsiktig lille øye" til "takk, min gud, for hele meg". Endringer i kristne barnesanger. I P. Repstad & I. Trysnes (Red.), *Fra forsakelse til feelgood: Musikk, sang og dans i religiøst liv* (s. 41-65). Oslo: Cappelen Damm.
- Tuft, C. (2012). Kjønn og kjønnsroller i lærebøker i religion og etikkfaget i den videregående skolen: En tekstanalyse. 68. Hentet fra Munin open research archive website: <http://hdl.handle.net/10037/4709>
- undervisningsdepartementet, K.-o. (1976). *Læreplan for den videregående skole: 2: Felles almenne fag*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Undervisningsplaner for den høgre almenskolen etter lov av 10. Mai 1935. (1959). Hentet fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2012091808112
- Utdanningsdirektoratet. (2006). *Læreplanverket for kunnskapsløftet*. Oslo: Utdanningsdirektoratet.

VEDLEGG 1: Menneskesyn i kristendommen

TEMA	Kristendoms-kunnskap for den høgre skolen: Kristen tro og moral. (1964) s. 11-16	Kristendommen: lærebok for videregående skoler (1973) s. 94-100	Mening og mangfold (1997) s. 217-226	Tro og tanke (2014) s. 180-183
Skapt i Guds bilde	Bare mennesket kan hør Guds røst, har samvittighet. Bestemt til å leve i fellesskap med ham.	Særstilling, med egen utrustning og oppdrag.	Enestående stilling i forhold til verden og naturen.	Mennesket kan kommunisere med Gud, skapt til å leve i fellesskap med Gud (og andre)
Menneskets oppgave, viktige egenskaper	Herske over de andre skapningene. Kulturarbeid, oppfattet som at vi er flinke til å forske og arbeide men også at vi med et villig sinn å følge Guds vilje. Vi står ansvarlige overfor Gud. Vi er under Guds oppdragelse, og målet er at vi skal bli mer lik Gud.	Vi kan avvise eller ta imot det kristne budskap. Kan oppleve noe hellig, delta i gudstjenester. Kan ha et «du» forhold til Gud. (Tar opp menneskets ansvar i forhold til hverandre og skaperverket i etikkdelen).	Guds representant/ medarbeider (på jorden). Ta vare på skaperverket. Den eneste skapning som kan stå i en relasjon til Gud. Skapt til fellesskap. Menneskets verdi ligger i at det er skapt av Gud.	Mennesket har en skaperevne og et forvalteransvar
Fellesskap og temaet mann/kvinne		Temaet berøres på side 86 i boka men da handler det om seksualetikk. ³⁰	Mann og kvinne skapt i Guds bilde, deler samme oppdrag. Tidligere oppfattet man kvinnen som underordnet, nå av samme slag (hans like)	Menneskene er skapt til fellesskap med hverandre, tidligere oppfattet man kvinnen som underordnet, nå av samme slag (hans like)
Syndefallet	Fikk frihetens gave, valgte ulydighet mot Gud. Mennesket ble fristet av en ond makt, djvelen.	Opprør mot Gud, forsøker å ta Guds plass. Syndefallsberetning en brukes. Beretningen beskrives som	Mytisk/billedlig fortelling. Syndefallet grunnet ønsket om stor makt, bli sine egne herrer. Et opprør mot	En metaforisk fortelling, slangen sår mistillit mot Gud og mennesket lar seg lokke. Slangen identifiseres ikke

³⁰ Temaet behandles av Strøm i boka Religionskunnskap fra 1976. Her diskuterer han kvinnens plass i kirken og kristne organisasjoner (C 76-77)

		mytisk, og slangen identifiseres ikke som djevelen.	Gud. En frister opptrådte i en slags skikkelse. Slange nevnes, djevelen brukes ikke som betegnelse.	som djevelen. Syndefallsberetning en brukes.
Syndefallets konsekvenser	Synden skiller oss fra Gud og ødelegger derfor hele menneskelivet. Fører til sykdom, lidelse ol. Vi får vond samvittighet og skyldfølelse. Fører til fortapelse om vi ikke vender om. Ødelegger forholdet mellom mennesker.	Ikke utdypet i teksten. Syndefallsberetningen står i teksten.	Skam over nakenheten, åpenheten borte. Gjemte seg for Gud. Skyldte på hverandre. Mennesket ble straffet, drevet ut av hagen.	Endret forhold til Gud og hverandre. Menneskene har ikke lenger den samme tilliten og nærheten til Gud og hverandre. Menneskene jages ut av hagen.
Hva er synd?	Alt som strider mot Guds vilje og skiller oss fra ham. Eksempler som misunnelse, hat, urettferdighet og vold nevnes.	Mangel på nestekjærlighet, mistro, selvtrettferdighet, fiendskap overfor andre, selvopptatthet. Det viktigste forholdet mellom Gud og menneskene.	Ønsket om å klare seg uten Gud.	Onde gjerninger som rammer andre mennesker og naturen.
Behovet for frelse	Mennesket har en tilbøyelighet til synd: arvesynd. Menneskets syndige handlinger konkretiseres også. Synden gir mennesket en svekket evne til å gjøre det gode.	Avgrunn mellom Gud og mennesket. Arvesynd; alle født med evnen til å synde, en lyst til å bryte Guds bud. Samtidig er dette menneskets situasjon fra en generasjon til en annen.	Mennesket fødes inn i en tilværelse utenfor «Paradis» som opprørere, arvesynd. Synden binder mennesket, kan ikke bli fri fra synden ved å ta seg sammen. Den som gjør gode gjerninger er også en synder. Alle er like verdige eller uverdige.	Alle mennesker i samme situasjon, alle har behov for frelse. Arvesyndslæren; synden knyttet til det å være menneske. Synd er også noe vi gjør. Synd omhandler noe vi er og noe vi gjør.

VEDLEGG 2: Den Hellige Ånd

TEMA	Kristendomskunnskap for den høgre skolen: Kristen tro og moral. (1964)	Kristendommen: lærebok for videregående skoler (1973)	Mening og mangfold (1997)	Tro og tanke (2014)
Hvem er Den Hellige Ånd?	Er en person.		Med helt fra skapelsen s. 238	Guds nærvær i dag s. 187.
Løftet om Den Hellige Ånd	Flere bibeltekster nevnes s. 26-27.		Jesus lovet disiplene Den Hellige Ånd s. 238	
Nærvær igjennom	Virker der Guds ord forkynnes. Ordet (Guds ord) er fylt av Ånden. Nevnes ikke spesifikt ved dåpen annet enn at vi døpes i den treenige Guds navn. Jesus møter oss i nattverden som åndelig kraft og liv s. 27 og 30.	Den Hellige Ånd påvirker mennesket igjennom ordet s. 130.	Nevnes under sakramentene at vi mottar Ånden i dåpen s. 240	Forkynnelsen og sakramentene s.187
Hva gjør Den Hellige Ånd?	Fortsetter Jesu liv og gjerning på jorden. Bli et personlig gudsnærvær; som om Jesus var med oss i dag. Gir oss tro på Jesus. Skaper på den måten kirken av mennesker som kommer til tro. Helliggjørelsen beskrives. Å ha den Hellige Ånd betyr at vi får mer av Jesu sinn og vilje. Veileder oss til sannheten. Overbeviser om synd s. 26-29.	Jesu fortsetter sin gjerning gjennom Den Hellige Ånd. Drivkraften i det kristne liv. Nevne også «Åndens frukter» som kjærlighet, glede, fred fra Galaterbrevet. Den Hellige Ånd kaller til tro s. 129.	Gjør forkynnelsen aktuell og skaper tro. Danner fellesskap s. 238	I en billedtekst sies det at Den hellige Ånd skaper tro s. 209
Den Hellige Ånd og kirken	Disiplene fylt av Ånden pinsedag, kirken ble grunnlagt s. 26. Kirken er skapt av Den Hellig Ånd s. 28.	Guds ånd er virksom i kirken s. 137-138.	Disiplene fylt av Ånden på pinsedag. Pinsedag begynnelsen på kirken.	Disiplene fylt av Ånden på pinsedag. Pinsedag regnes som starten på den kristne kirken s. 187.

VEDLEGG 3: Guds forhold til synd og synderen i presentasjonen av kristendommen

	Kristendoms-kunnskap for den høgre skolen: Kristen tro og moral. (1964)	Tro og tanke (2014)
	s. 7-26	Kapittel 11 s. 175-128
Den hellige Gud som ikke tåler synd	Minner om Marin Luthers forklaring «vi skal frykte og elske Gud». En avgrunn mellom Gud og menneskene. Synden må sonens for å fjerne avgrunnen. Beskriver Jesajas møte med Gud hvor han opplever seg som uren i møte med den hellige Gud.	Guds hellighet nevnes ikke i presentasjonen av Gud. Heller ikke når syndefallet beskrives i avsnittet «Læren om synd» knyttes forvisningen fra hagen til at Gud ikke tåler synd. Syndefallet beskrives som et opprør mot Gud. Man kan tale om gale eller onde handlinger, men knytter det ikke opp mot Guds krav om syndfrihet.
Den tilgivende og kjærlige Gud	Skiller mellom «eros» og «agape». Agape kjærligheten er Guds selvhengivende kjærlighet til oss. Bruker fortellingen om «Den fortapte sønnen» som eksempel på Guds kjærlighet. Beskriver «den nye pakt» som et pakt mellom Gud og alle mennesker. Guds rettferdighet er til dom og til frels. Rettferdigheten til frelse får den i gave som erkjenner sin urettferdighet når han måler seg med Guds krav. Det tales også videre om Guds omsorg for skaperverket. I presentasjonen av Gud brukes ikke begrepet kjærlighet, men Guds kjærlighet beskrives i presentasjonen av Jesu frelsesverk. Her sies det at Gud viser sin kjærlighet til oss gjennom Jesus Kristus.	Guds kjærlighet nevnes ikke i presentasjonen av Gud. Guds omsorg nevnes. I presentasjonen av Jesus sies det at Gud tilgir synd. Frelsen presenteres som en gave. Jesus beskrives som verdens frelser, og dette illustreres med ulike Bibelske fortellinger som «Påskelammet», «Herrens lidende tjener» og «Løskjøpelse». Jesu møte med mennesker i ulike livssituasjoner, enkelte av dem utstøtt fra samfunnet, blir også nevnt som «Den lamme mannen som blir frisk» og «Enken i Nain».

VEDLEGG 4: Menneskesyn i buddhismen

TEMA	Religionshistorie for gymnaset (1960) s. 43-48	Religionskunnskap: Religioner i dag (1976) B38-B66	Mening og mangfold (1997) Kapittel 5	Tro og tanke (2014) Kapittel 7
Hva er et menneske?	Ingen guddom som mennesket kan bli ett med eller få hjelp fra.	Ingen evig sjel. Møter alle levende vesener med samme respekt som mennesket. Vegetarianere.	Ingen gud sentral i virkelighetsforståelsen, kan finnes men har ikke betydning for menneskets livssituasjon. Mennesket har ingen personlig sjel. Livstørsten er det som binder mennesker til livet.	Gudene har ingen sentral plass i læren. Den handler om at mennesket selv må finne ut av sin situasjon.
Livsvilkår	Sykdom, alderdom og død preger livet. Et mørkt syn på livet. Det å leve er selve lidelsen. Strengt karv til moralsk renhet. Omtaler de ti bud hvor de første fem er for alle og de fem siste for munkene.	Mennesket høster det sår, i dette eller neste liv. Lidelse er sentralt i alle menneskers liv. Leve et moralsk godt liv. Buddhismens ti bud blir nevnt. Unngå å bli bundet til dette livet.	Begjæret er opphav til lidelse og utilfredshet. Alle opplever alderdom, sykdom og død. Tidligere liv avgjør hvordan man lever i dette livet. En utledning av den åttedelte veien, levereglene for å oppnå frelse.	De ti løftene presenteres i boka, det tredje løftet om «å avstå fra forbudt seksuell aktivitet» praktiseres ulikt av lekfolk og ordinerte. For lekfolk vil seksuallivet være innenfor familien, mens det for ordinerte munkene og nonnene er all seksuell aktivitet forbudt.
Kvinner	Buddha åpnet også etter hvert kloster for nonner.	Aksept for nonner allerede på Buddhas tid.	Kvinner kan bli nonner, men har flere plikter enn menn. De har også lavere rang. Ofte betones likhetene og at kvinner og menn har samme mulighet til å studere religiøse tekster og be i templene.	Både menn og kvinner kan ordineres til et klosterliv. Nonner har flere regler enn menn, et nonnekloster må ha tilsyn av en mannlig abbed. Kvinnen lavere status enn menn i de fleste buddhistiske kulturer.
Oppnå lykke og «frelse» ved	Tilintetgjøre livstørsten. Mål: å komme ut av kretsløpet (av gjenfødelse).	Ved å slukke begjæret og livstørsten	Ved å slukke livstørsten.	Mennesket må slutte å begjære.

VEDLEGG 5: Menneskesyn i islam

TEMA	Religionshistorie for gymnaset (1960) s. 78-85	Religionskunnskap: Religioner i dag (1976) s. C96-C136	Mening og mangfold (1997) Kapittel 7	Tro og tanke (2014) Kapittel 8
Hva er et menneske?	Alt skapt av Allah	Skapt av Allah	Allah skapte mennesket til tross for englenes skepsis. De spiste av de forbudte treet s. 97	Allah skapte de to menneskene, Adam og Eva. En diskusjon mellom Allah og englene før menneskene ble skapt. De første menneskene overlistet av Satan s. 123.
Livsvilkår	Hel og full hengivelse til Allah. De må blindt lyde hans vilje. Det er viktig å leve rett, og følge de fem søyler, med tanke på dommens dag. Mennesket har ikke noen fri vilje til å velge det onde eller gode. Mennesket uten ansvar, kan føre til fatalisme.	Uenighet om hvorvidt mennesket har en fri vilje. Mennesket ansvarlig for sine gjerninger vil noen si, mens andre vil hevde at alt er forutbestemt. Viktig å underkaster seg Allah og hans vilje. Viktig å oppfylle de religiøse pliktene. Pilegrimsferden forener å gjør alle like, de bruker den samme hvite drakten. Alle muslimer like overfor Allah. Utøvelsen av de religiøse pliktene styrker fellesskapet. Allah fremmer sin vilje gjennom menneskene. Mennesket ikke godt eller ondt i seg selv, det er handlingene våre som kvalifiserer oss som onde eller gode.	Syndefallet skapte ikke vesentlig endring i menneskets natur. Har ikke noe ondt i seg, men en svak skapning før og etter fallet. Allahs krav ikke strengere enn at de kan etterleves. En muslim underkaster seg Allahs vilje. Bønnen mot Mekka gir fellesskap. Økt fokus på de fem søylene s. 98	Alle mennesker har muligheten til å velge mellom rett og galt. Menneskene har et forvalteransvar. Allah har åpenbart sin vilje for alle menneskers. 124. Allah har innflytelse over det som skjer i livet, en tanke om forutbestemmelse finnes i islam. Forholdet mellom Allahs forutbestemmelse og eget ansvar ikke lett å besvare s. 128.
Forholdet kvinne/mann	Drap av nyfødte pikebarn forsvant nesten på Muhammeds tid. En muslim kan ha fire hustruer.	Koranen gjorde kvinnens stilling bedre i Muhammeds samtid. Likevel ingen likestilling, Åpning for flerkoneri. Kvinner har ikke samme adgang som menn til skilsmisse.	En mann kan gifte seg med inntil fire kvinner. Begge kan kreve skilsmisse, men dette er vanskeligere for kvinnen. Ikke fri sosial omgang mellom kvinner og menn. Hjemmet kvinnens	Kjønnsdeling i samfunnet. Noen profeten selv gjorde ved å dele rommet med et forheng i bryllup. Kvinner skal helst være tildekket utenfor hjemmet. Boka tar opp diskusjonen

		Kvinner og menn adskilt i moskeen. Kvinnen mer bundet til hjemmet.	arena, og offentligheten mannens. Kvinnen bruker burka utenfor hjemmet (i mange land). Boka tar opp diskusjonen om kjønnsdelingen, og om den er kvinneundertrykkende s. 105 – 107.	om kjønnsdelingen, og om den er kvinneundertrykkende. Ved giftemål kan kvinnen kreve å være eneste kone, selv om man kan gifte seg men inntil fire. Skilsmisse er enklere for menn enn kvinner. Mannen har foreldre retten ved skilsmisse (hvis han krever den) s. 145-149.
Frelse	Alt de (menneskene) har gjort både smått og stort, er skrevet ned i bøker. De fromme kommer til paradiset og de ugudelige til den evige pine.	Alla er suveren i bestemmelsen av hvem som blir frelst og går fortapt.	Registreringsenglene legger frem listene med gode og dårlige gjerninger. Noen kommer til den paradisiske hagen og andre brenner i ilden. Menneskene kjenner ikke utfallet på forhånd, vet ikke hvilken vei vektskålen vil tippe. Allah er også suveren i sin dom, han kan dømme som han vil s. 111-113.	Allah avgjør hvem som blir frelst og hvem som går fortapt. Etter døden og dommer tilbringer mennesket tilværelsen i helvete eller paradiset. Alle har med seg to engler, en skriver ned det gale og en det gode vi gjør s. 126-128.

VEDLEGG 6: Multimodalitet i billedbruken

Dette vedlegget kan hjelpe leseren til bedre å skjønne min anvendelse av kategoriene i min studie bildene som er anvendt i lærebøkene.

Jeg har i denne analysen tatt bort boka ”Kristendoms kunnskap for den høgre skolen: Kristen tro og moral” dette fordi boka ikke inneholder bilder. Denne boka er brukt i tredje klasse. Jeg har i stedet inkludert boka ”Kristendoms kunnskap for den høgre skolen: Jesus og den første kristendom” som ble anvendt i første klasse ettersom denne boka inneholder en del bilder.

Bilder merket med rødt er satt inn i flere kategorier, men opptelling regnes de bare i den ”høyeste” kategorien. Eksempelvis regnes A som en høyere kategori enn B osv.

Billedbruken i presentasjonen av kristendommen

- ”Tro og tanke” (2014)

Bilder en selvstendig funksjon som tekst

- A Oppgaver uten fasit til bildet/bildene: s. 159 + 173 + 183, 161, 163 (oppg 5), 189
- B Bildet gis forklaring/tolkning: s. 159, 161, 165, 166, 176, 186, 189, 203, 208 (øverst), 209, 212, 219, 232, 242

Bilde som en del av en sammensatt tekst

- C Bilder med undertekst: s. 166, 168, 173, 176, 179 181, 183, 201, 203, 204, 205, 206, 208 (2), 209, 211, 212, 214, 217, 219, 225, 229, 231
- D Bilder som er illustrasjoner uten tekst (utover hvem som har malt bildet, eller hvor bildet er fra eller hva man ser på bildet uten noen vider forklaringer): s. 185, 193, 195, 198, 199, 207, 215, 218, 221, 224, 224, 226, 227, 228, 233, 235 (2), 237, 238, 239
- E Bilder med oppgaver som ikke krever tolkning av bildet, her blir bildet mer en illustrasjon: 0
- F Figurer, illustrasjoner: s. 197, 223

- ”Mening og mangfold” (1997)

Bilder en selvstendig funksjon som tekst

- A Oppgaver uten fasit til bildet/bildene: s. 164, 166, 169 (også oppgave), 171, 203 (3 nederst), 274
- B Bildet gis forklaring/tolkning: s. 174, 175, 193, 215, 222, 233, 234, 245

Bilde som en del av en sammensatt tekst

- C Bilder med undertekst: s. 164, 166, 169, 171, 174, 175, 181, 184 (nederst), 186, 187, 188, 190, 193, 199, 200, 201 (3), 2002 (2), 203 (øverst), 203 (3 nederst), 205, 208, 209, 215, 216, 222, 233, 234, 238, 239, 242 (øverst), 243, 246, 251, 257, 260, 261, 262, 264, 270, 273, 274, 277, 280, 283, 284, 286, 289
- D Bilder som er illustrasjoner uten tekst (utover hvem som har malt bildet, eller hvor bildet er fra eller hva man ser på bildet uten noen vider forklaringer): s. 162, 167, 178, 180, 192, 194, 195, 217, 218, 221, 223, 227, 229 (2), 232, 236, 240, 241, 242 (nederst), 250, 252, 255, 266, 267, 268 (2), 269, 279, 281, 285 (2), 288
- E Bilder med oppgaver som ikke krever tolkning av bildet, her blir bildet mer en illustrasjon: 0
- F Figurer, illustrasjoner: s. 165, 172, 177, 184 (øverst), 185, 254, 258, 259, 290

- **”Kristendommen: lærebok for videregående skole” (1973)**

Bilder en selvstendig funksjon som tekst

- A Oppgaver uten fasit til bildet/bildene: s. 67 (2), 116, 130, 131, 151, 163, 171, 182, 214
- B Bildet gis forklaring/tolkning: s. 19, 48, 70, 72

Bilde som en del av en sammensatt tekst

- C Bilder med undertekst: s. 19, 33, 43, 48, 56, 61, 65, 66, 69, 70, 72, 77, 79, 98, 101, 104, 107 (2), 110, 112, 116, 117, 119, 135, 148, 177, 181, 190, 207, 208, 219, 222
- D Bilder som er illustrasjoner uten tekst (utover hvem som har malt bildet, eller hvor bildet er fra eller hva man ser på bildet uten noen vider forklaringer): s. 12, 23, 25, 29, 36, 44, 45, 51, 55, 73, 81, 87, 103, 108, 114, 120, 123, 124, 128, 144, 147, 149, 153, 157, 158, 161, 167, 188, 195, 199, 200, 203, 209, 223
- E Bilder med oppgaver som ikke krever tolkning av bildet, her blir bildet mer en illustrasjon: s. 82, 84, 89, 91, 92, 93, 97, 98, 117, 126, 138, 165, 185
- F Figurer, illustrasjoner: s. 28 (4), 67 (2), 143, 169, 213

- **”Kristendomskunnskap for den høgre skolen : Jesus og den første kristendom.” (1955)**

Bilder en selvstendig funksjon som tekst

- A Oppgaver uten fasit til bildet/bildene: s. 6
- B Bildet gis forklaring/tolkning: 0

Bilde som en del av en sammensatt tekst

- C Bilder med undertekst: s. 8, 11, 15, 17, 19, 32, 44, 45, 51

- D Bilder som er illustrasjoner uten tekst (utover hvem som har malt bildet, eller hvor bildet er fra eller hva man ser på bildet uten noen vider forklaringer): s. 13, 30, 33, 48, 56, 60, 67, 74, 77, 80, 81, 83, 87, 93, 103, 111, innsiden av bak-permen.
- E Bilder med oppgaver som ikke krever tolkning av bildet, her blir bildet mer en illustrasjon: 0
- F Figurer, illustrasjoner: s. 6

Billedbruken i presentasjonen av islam

- ”Tro og tanke” (2014)

Bilder en selvstendig funksjon som tekst

- A Oppgaver uten fasit til bildet/bildene: 0
- B Bildet gis forklaring/tolkning: s. 115, 121, 126, 158

Bilde som en del av en sammensatt tekst

- C Bilder med undertekst: s. 117 (4), 118 (venstre), 119, 120 (øverst), 124, 121, 129, 130, 131, 132, 133, 136, 137, 138, 141, 142, 143, 144, 150, 151, 154, 155
- D Bilder som er illustrasjoner uten tekst (utover hvem som har malt bildet, eller hvor bildet er fra eller hva man ser på bildet uten noen vider forklaringer): s. 116 (3), 118 (høyre), 120 (nederst), 122, 146 (2), 147, 148, 152, 153
- E Bilder med oppgaver som ikke krever tolkning av bildet, her blir bildet mer en illustrasjon: 0
- F Figurer, illustrasjoner: s. 134

- **”Mening og mangfold” (1997)**

Bilder en selvstendig funksjon som tekst

- A Oppgaver uten fasit til bildet/bildene: 0
- B Bildet gis forklaring/tolkning: 1 s. 115

Bilde som en del av en sammensatt tekst

- C Bilder med undertekst: s. 96 (øverst), 97 (2), 99, 103 (2), 104 (2), 107 (2), 108, 117, 118, 120, 123, 125 (øverst), 126, 128
- D Bilder som er illustrasjoner uten tekst (utover hvem som har malt bildet, eller hvor bildet er fra eller hva man ser på bildet uten noen vider forklaringer): s. 101 (2)
- E Bilder med oppgaver som ikke krever tolkning av bildet, her blir bildet mer en illustrasjon: 0
- F Figurer, illustrasjoner: s. 96 (neders), 98, 113, 118, 121, 125 (nederst)

- **”Religionskunnskap: religioner i dag” (1976)**

Bilder en selvstendig funksjon som tekst

- A Oppgaver uten fasit til bildet/bildene: 0

B Bildet gis forklaring/tolkning: 0

Bilde som en del av en sammensatt tekst

C Bilder med undertekst: s. C96, C101 (øverst), C102, C104, C105, C106, C108, C111, C112, C118, C130, C134

D Bilder som er illustrasjoner uten tekst (utover hvem som har malt bildet, eller hvor bildet er fra eller hva man ser på bildet uten noen vider forklaringer): s. C97, C98, C99

E Bilder med oppgaver som ikke krever tolkning av bildet, her blir bildet mer en illustrasjon: 0

F Figurer, illustrasjoner: s. C101 (2 nederst),

- **”Religionshistorie for gymnaset” (1960)**

Bilder en selvstendig funksjon som tekst

A Oppgaver uten fasit til bildet/bildene: 0

B Bildet gis forklaring/tolkning: 0

Bilde som en del av en sammensatt tekst

C Bilder med undertekst: s. 80, 84

D Bilder som er illustrasjoner uten tekst (utover hvem som har malt bildet, eller hvor bildet er fra eller hva man ser på bildet uten noen vider forklaringer): 0

E Bilder med oppgaver som ikke krever tolkning av bildet, her blir bildet mer en illustrasjon: 0

F Figurer, illustrasjoner: 0

VEDLEGG 7: Kunst med bibelske motiver

	Kristendoms-kunnskap for den høgre skolen: Jesus og den første kristendom (1955)	Kristen-dommen: lærebok for videregående skoler (1973)	Mening og mangfold (1997)	Tro og tanke (2014)
Skapelsen	Paradiset s. 30	s. 48-49	s. 215	
Syndefallet		s. 62	s. 217, 223	s. 180
Hendelser i GT	Ved Babylons floder s. 32	Moses og de ti bud s. 25 Profeten Jesaja s. 33 David og Natan s. 75	Adam gir dyrene navn s. 164, Babels tårn s. 166, Abraham som skal ofre Isak s. 167, Den brennende tornebusk s. 169, Batseba s. 171, Jesu stamtre s. 174	Moses og den brennende tornebusken s. 165
Jesu fødsel		s. 104		s. 173, 203
Jesu død	s. 80	s. 107 og 112	s. 203 (3 bilder), 234, 240, 274	s. 176, s. 183, s. 189, 209, 232
Jesu oppstandelse		s. 107, 120	s. 236	s. 159, s. 185
Jesu lignelser		Den fortapte sønn s. 56, Kvinnen som ble grepet i hor s. 72, 73 Den barmhjertige samaritan s. 81	Den barmhjertige samaritan s. 250	
Jesu liv	Jesus blir tatt til fange s. 77, Jesus viser seg for Tomas s. 83, Himmelfarten s. 103, Jesus og Emmaus-vandrerne s. 111	Jesus vasker disiplenes føtter s. 109	Jesu inntog i Jerusalem s. 175 Oppvekkelsen av Lazarus s. 201, Maria og Jesubarnet s. 229, motiver fra Jesu liv s. 232, Jesus fremstilles for folket s. 233, Nattverden s. 242, Bergprekenen s. 255	Kristus på tronen (i himmelen) 167 Nattverden s. 186 Jesus, Josef og Maria s. 229
Jesusportretter	s. 44, 48, 56, 60, 67, 81, 87	s. 28, 163		
Andre motiver NT		Paulus s. 33	Paulus s. 186	Maria budskapsdag s. 161 Dommens dag s. 242

Jeg har ikke tatt med boka "Kristendomskunnskap for den høgre skolen: Kirkens historie" i statistikken. Denne boka har To bilder av Jesus på side 150 og 152 og ett av korsfestelsen på side 153 som jeg mener hører med i denne statistikken.